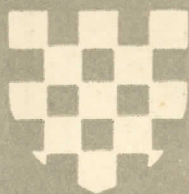
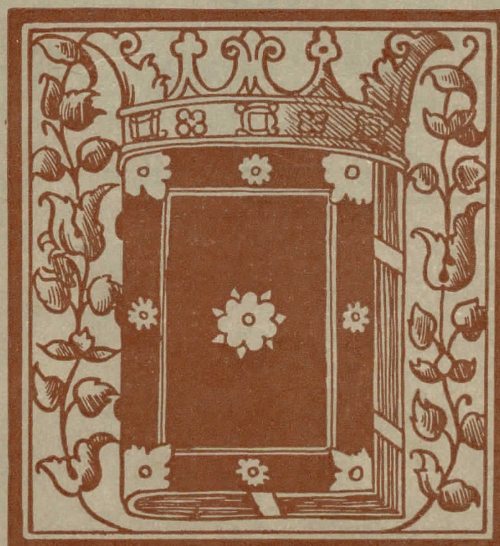
Poštarina plaćena u gotovom. Din 10.—

ALMA MATER CROATICA

GLASNIK
HRVATSKOG SVEUČILIŠNOG
DRUŠTVA U ZAGREBU

GOD. IV. - SIJEČANJ-VELJAČA 1941. - BROJ 5.-6.

ALMA MATER
CROATICA

GLASNIK HRVATSKOG SVEUČILIŠNOG DRUŠTVA

God. IV. Zagreb, siječanj-veljača 1940. Broj 5—6

S. M. ŠTEDIMLIJA: SVETI SRDJ NA BOJANI

(Povodom 650-godišnjice njegove obnove)

Na južnoj strani Skadra, 6 do 8 km daleko, na lijevoj obali Bojane nalazio se manastir sv. Srdja i Vacha, sjedište nekadva znamenite benediktinske opatije i istovremeno važna utvrda na pristaništu. do kojeg su dopirali i veći trgovački brodovi rijekom Bojanom.[1] Neki povjesničari misle, da pristanište nije bilo baš ispod samog manastira, nego malo niže, kod mjesta Oboti (Obod), gdje se i danas zadržavaju veći brodovi.[2] Oko ovih mjesta, s obje strane rijeke, prostire se plodna ravnica sve do mora, a tek malo podalje uzdižu se oveći kameniti brežuljci. Opatija je svakako morala biti vrlo bogata i bez trgovine i solila, od kojih je imala znatne koristi, pa je i sâm manastir mogao spadati među najljepše srednjevjekovne građevine u ovim primorskim krajevima.

Sergije i Vacho, kojima je posvećen manastir, bili su vođe gentilijskog puka u doba cara Maksimilijana, a odsjekao im je glave (296.—303.) Antioh, zapovjednik Sirije, veliki progonitelj kršćana, zato što su primili kršćanstvo. Zbog toga što su bili prije pogubljenja mučeni i što su ostali nepokolebljivi u svojoj vjeri proglašeni su svetiteljima, te se njihov dan praznuje svake godine 7. listopada. Sergije je bio pogubljen u sirijskom gradu Rosafu, gdje su sahranjene njegove i Vachove moći, a taj je grad obnovio car Justinijan I. (527.—556.) i nazvao ga Sergiopo-

---

[1] O sv. Srđu gl.: Theiner u Monumenta Slavorum meridionalium II., 218.; Farlati: Illyrici sacri VII., 308.; Glasnik SUD XLII., 30. (1875.); Glasnik SUD XLVIII., 366. (1880.); Degrand: Souvenir de la Haute Albanie, Paris 1901. s. 93 i d.; Theodor Ippen: Wissenschaftliche Mitteilungen (Alte Kirchen und Kirchenruinen in Albanien), Wien, 1900. (Bd VII.) i 1902. (Bd VIII.); Ippen: Skutari und die nordalbanische Küstenebene«, Sarajevo 1907.; Thallozy-Jireček-Šufflay: Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I. (Wien 1913.); Thallozy: Illyrisch-albanisce Forschungen, Bd I. (s. 117—18) i II. (indeks), Wien 1916.); P. Marin Sirdani: Mbretnescha Helena de Francia e Kisha e Shna Prendes në Shirq (Hylli i Dritës, Skoder, fruer, 1930.); С. Н. Смирновъ: „Монастырь Свв. Сергія и Вакха на рѣкѣ Боянѣ, близъ города Скадра, въ Албаніи“, Сборникъ Русскаго Археологическаго Общества въ Королевствѣ С.Х.С. I., Бѣлградъ, 1927. S. 119–147.

[2] Manastir se nalazi na takvom ispupčenom poluotoku, da je nemoguće bilo uz njega smjestiti luku za brodove, dok je kod Oboti mnogo pogodnija luka i dublja voda.

lis. Njima u počast podigao je crkvu u blizini svoga dvora u Carigradu.[3]

Kult sirijskih mučenika brzo se širio na zapad, a osobito je bio razvijen u zemljama jadranskog primorja, gdje im je posvećeno nekoliko crkava i manastira Ovaj je kult uveliko cvao u rimskoj provinciji Dardaniji, a ovamo je dopro ili izravno iz Azije ili pak posredno preko Italije. Kakvom je on snagom zahvatao narodne mase ovih krajeva vidi se i po tome što se u životopisu Stevana Nemanje (oko 1215.) Skadar naziva »Rosaf grad«,[4] a u čitavoj barskoj nadbiskupiji u XI. stoljeću dan ovih mučenika slavi se kao najveći blagdan.[5] Prenošenje svetačkih legendi iz Azije na Balkan nije u ovom slučaju nova pojava: prof. Gj. Szabo spominje žrtvenik (pri opisu daruvarskih starina), podignut u počast Jupitra Dolichenskog, pa kaže: »Štovanje toga boga donešeno je u predkršćansko doba iz Sirije: Doliche je starinsko mjesto u Komageni kod Aintaba, gdje je stajao znameniti hram Zeusa Dolichenskog, a još je i danas tamo svetište Dülük baba«.[6] Takvih je prenosa i u prvim vjekovima kršćanske ere moglo biti više, a najznačajniji je nesumnjivo bio prenos svetačkog kulta mučenika sv. Sergija i Vacha. Njima u počast podizali su Slaveni duž južne jadranske obale crkve i svetišta, pa je tako bila njima posvećena jedna crkva u Baru, druga u Kotoru, a treća je i danas u Podima, tri km sjeverno od Herceg Novoga, četvrta je bila iznad Dubrovnika, te se po njoj i sada jedno brdo zove sv. Srdj. Peta je bila u samom Dubrovniku ispod crkve Velike Gospe. U Konavlima slave sv. Sergija kao krsno ime još i danas. Sve to svjedoči o raširenosti ovoga kulta duž južne jadranske obale, od šestog stoljeća do naših dana.[7]

O raširenosti toga kulta govori činjenica, da su svetačke moći sahranjene bile zajedno sa tijelom sv. Save u manastiru Mileševu. U Veneciji je štampao ćirilicom knjigu »Različnija potrebi« 1572. god. u štampariji Jerolima Zagurovića »Jakov Krajkov sin, od predjela makedonskih, od mjesta zvanog Sofija«.[8] U toj se knjizi kaže, da su moći Sergija i Vacha prenešene u Veneciju iz srpske zemlje. Ako se taj navod dovede u vezu sa sadržajem jedne crkvene pjesme, u službi prenosa moći sv. Save iz Trnova u Mileševu, koju je podigao kralj Vladislav (1233.—1242.), gdje se u trećem troparu šeste pjesme irmosa prvoga kanona u službi sv. Save kaže:

Прѣслав'наа страстотрьп'ца красоуєть се Сер'гіе и Вах'ко, имѣюшта божьств'ное твоє тѣло, светителю касающтихъ се рацѣ твоє, Саво прѣбогате.

(Glasnik SUD LXIII., 35.).

onda proizlazi jasno, da je sadržaj ovoga navoda u nekoj tijesnoj vezi sa sadržajem te pjesme. U njoj se kaže, da je u Kristovoj crkvi (Sv. Spasa u Mileševu) položeno tijelo sv. Save zajedno s moćima mučenika Sergija i Vacha, koji se radi toga raduju. Tijelo sv. Save je donešeno u Mileševo 6. V. 1237., pa su se tu moći sirijskih mučenika nalazile od prije, a po mišljenju Radoslava Grujića donio ih je sam sv. Sava prilikom nekog svog putovanja na istok.[9] U njegovoj se biografiji govori kako je donosio s istoka otkupljene moći svetih mučenika, pa je najvjerojatnije, da su se među njima i ove nalazile. Inače glave Sergija i Vacha su se nalazile u Carigradu, gdje su ih 1200. i 1350. vidjeli neki ruski putnici, a sada se nalaze

---

[3] O mučenicima Sergiju i Vachu gl.: R. Grujić: Sv. Sava i mošti sv. Srdja i Vacha, Glasnik Skopskog naučnog društva (s. 357) XV.—XVI. Skoplje 1936.; Šufflay: Srbi i Arbanasi 102—3; Illyrisch-albanische Forschungen I., 117; Smirnov: Manastir sv. Sergija i Vacha u cit. Zborniku.

[4] O nazivu Rosaf v.: Jireček: Skutari... (s. 105) u Illyrisch-albanische Forschungen II.; Šufflay: Srbi 103; Smirnov op. cit.

[5] Šufflay: Srbi i Arbanasi 103.

[6] Đuro Szabo: Iz prošlosti Daruvara i okolice, separat iz Narodne starine XI. s. 7.

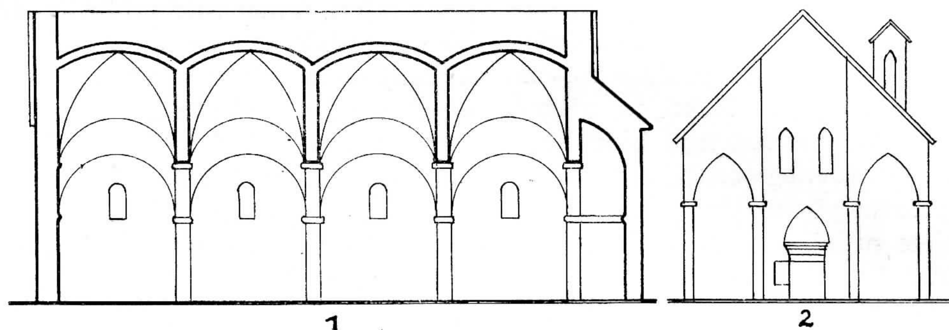
[7] Rad. Grujić, cit. radnja.

[8] I. Karataev: Opisanie slavjansko-ruskih knjig, Petrograd 1883., s. 178—179.; S. M. Štedimlija: Božidar Vuković, Zagreb 1939. s. 28.

[9] Grujić u sp. radnji.

u Adžeškoj episkopiji u Rumunjskoj. Prema tome bi prenos moći, o kojem govori Jakov Krajkov, bio izvršen iz Mileševa u Veneciju.[10]

Pitanje kada je osnovan ovaj manastir nije lako riješiti i dati na nj pouzdan odgovor, jer nedostaju sigurni podatci. Šufflay pretpostavlja da je osnovan možda još u VI. stoljeću, kada je kult sirskih svetitelja bio svjež kako to dokazuje ime skadarskog grada »Rosaf«, te je manastir bez sumnje bio prva karika u jakom lancu izoliranih benediktinskih opatija od Drača i Mata u Albaniji do Kvarnera u Hrvatskoj.[11] Istina je, da je u Dalmaciji bilo samostana još u V. stoljeću, pa je moguće da je jedan od njih postojao nešto kasnije i na ovom važnom bojanskom pristaništu, ali se on u listinama ne spominje prije 1115.[12] U južnu Dalmaciju, čijim se sastavnim dijelom smatrala i Duklja, monaštvo je importirano iz Italije i iz Sjeverne Dalmacije, gdje se onda bila razvila jaka i napredna hrvatska država.[13] Svi dukljanski vladari bili su odani papi, pa je u ovoj državi katolicizam bio državna vjera, a svi samostani u njoj, bez obzira da li je u njima služba vršena na latinskom ili slavenskom jeziku, bili su katolički. V. Marković zastupa mišljenje, da je u Duklji moglo biti monaštva, pa prema tome i manastira, krajem X. stoljeća kada su u ovim krajevima postavljani prvi osnovi slavenske književnosti na Balkanu.[14] Na jadransko primorje došli su slaveniska služba i književnost još za života Metodijeva, dakle prije nego u Makedoniju, i to izravno od sv. Braće preko zapadnih krajeva.[15] St. Novaković drži da je Duklja u X. stoljeću bila središte slavenskog književnog rada.[16] Prema tome je u njoj morao postojati veći broj samostana i izvan većih gradova, a u njima se služilo na latinskom i na slavenskom jeziku, jer su pape tolerirale slavensku službu u krajevima južno od Neretve.[17]

Uzdušni i poprečni profil manastira

Pošto nemamo nikakvih dokaza o tome tko je i kada podigao manastir sv. Srdja upućeni smo na same pretpostavke. Jedna od vjerojatnijih je ta, da ga je podigao, ili barem iz osnova obnovio kralj Bodin, te ga učinio mauzolejem svojim i svoje dinastije. Smirnov navodi[18] kako ovaj manastir spominje u svom spisu Justinijanov učitelj Teofil, navodno pisac iz VI. stoljeća. U stvari tu se radi o djelu »Vita Iustinijani«, koje je napisao Ivan Tomko Mrnavić (1580.—1637.), a ne Teo-

[10] Grujić u sp. radnji.
[11] Šufflay: Srbi 103.
[12] Vasilije Marković: Monaštvo i pravoslavni manastiri 36, Jireček: Istorija Srba I. 204.
[13] Vas. Marković 31.
[14] Stojan Novaković: Prvi osnovi slavenske književnosti; Vas. Marković: Monaštvo 33. O katolicizmu dukljanskih vladara v. Marković na s. 91.
[15] Novaković: Osnovi ss 130, 182, 189 i 207., Marković: Monaštvo 33.
[16] Novaković na istom mjestu.
[17] Literatura o tome kod Markovića s. 33., Jireček: Istorija Srba I., 126.
[18] Smirnov u spomenutoj radnji.

fil.[19] Ono je običan falsifikat, pa se ne može upotrebiti kao vrelo. Značajno je samo u toliko što se iz njega vidi da se i u XVII. stoljeću ovaj manastir obavijao legendom, te se pripisivao caru Justinijanu, koji je doista podigao pored svoga dvora u Carigradu hram posvećen mučenicima Sergiju i Vachu. U tome carigradskom hramu, kad je bio zarobljen za vrijeme borbe između pobunjenih Bugara i Bizantije, bio je zatvoren Bodin i tu je proveo neko vrijeme kao ratni zarobljenik.[20] Kasnije po svom oslobođenju iz ropstva, on je naslijedio svoga oca Mihajla na kraljevskoj stolici u Dukljі, te se nameće pretpostavka, da je tada u znak zahvalnosti mučenicima Sergiju i Vachu obnovio ovaj manastir ili tu podigao sasvim novi posvećen njima. Kako je njegov glavni grad bio Skadar, nije isključeno, da ga je iza stanovitog obnavljanja i utvrđivanja prozvao »Rosaf grad« prema gradu, u kojem su bili mučeni Sergije i Vacho u Siriji. Pod tim imenom i Nemanjin biograf Stevan Prvovjenčani spominje Skadar,[21] a Albanci njegovu tvrđavu i danas nazivaju samo Rosaf ili Rusaf. U vezi sa Bodinom i članovima njegove obitelji ovaj manastir spominje na više mjesta u svom Ljetopisu i Pop Dukljanin.[22] U jednoj sumnjivoj povelji iz 1115. spominje se on još i prije Dukljanina,[23] a u drugom aktu o posveti katoličke crkve sv. Tripuna u Kotoru 1166. spominje se Petar »abbas sanctorum Sergii et Bachi« Iznad onoga »abbas« istom rukom je ispisano »archimandrita« kao da se htjelo ispraviti prvobitni tekst.[24] Po tome se dade zaključiti da se za starješinu manastira namjerno stavljao orijentalni naslov, te se time htjelo pokazati da je manastir bio slavenski, odnosno da je služba u njemu vršena na slavenskom jeziku budući je to bio kraljevski manastir. Iz Dukljaninova djela se jasno vidi kakvo je značenje imao manastir. Po njegovu kazivanju sahranjen je kralj Mihajlo »cum magno honore in monasterio sanctorum Sergii et Bachi«, a zatim i njegov sin Bodin. Poslije Bodinove smrti njegova žena Jakvinta otrovala je svoga djevera Vladimira, koji je sahranjen u tom manastiru, a drugog djevera, kralja Dobroslava II., uhvati, te ga oslijepi i otjera u manastir sv. Srdja, gdje je još dugo živio sa tamošnjim kaluđerima, a poslije smrti bio u tom manastiru i sahranjen.[25] Na koncu tu je »manibus filiorum suorum Radoslavi knesii, Ioanis et Vladimiri« sahranjen i kralj Gradihna, a možda i još koji član ove dinastije, no Dukljanin ih ne spominje. Središte slavljenja kulta sirijskih mučenika nalazilo se bez sumnje u ovom manastiru u toku XI. stoljeća o čemu svjedoči spomen u barskoj buli od 1089., gdje se njihov dan ubraja među najveće blagdane.[26] Sve te okolnosti govore u prilog pretpostavci da je Bodin sam, ili kao suvladar zajedno sa svojim ocem Mihajlom dok je ovaj bio živ, osnovao ili barem iz temelja obnovio stari manastir, te ga posvetio sirijskim mučenicima.

Radi toga što su mogle Bojanom dolaziti do ovog manastira i najveće trgovačke lađe, bilo je tu važno pristanište, poznato na čitavom Jadranu. Spominje se

[19] O Ivanu Tomku Mrnaviću i ovom njegovom spisu v. Rad 33, Nast. Vjesnik IX., 1901., i Vodnik: Povijest hrvatske književnosti I., te Momir Veljković: Vita S. Sabbae abbatis, Srpski knjiž. glasnik 1. II. 1935.

[20] Fran Milobar: Dukljanska kraljevina 64; o podignuću tog hrama v. Jireček: Skutari... 117.

[21] V. bilješku 4.

[22] U Šišićevu izdanju na ss 358, 364, 367, 368 i 374.

[23] Smičiklas: Codex diplomticus II., 27. O sumnjivosti akta Jireček: Istorija Srba I., 204.

[24] Šufflay: Srbi 91.; Vas. Marković: Monaštvo 36.

[25] Kod Dukljanina u Šišićevu izdanju na strana cit. u noti 22; O Dobroslavu se kaže: »Nam rex (Vladimir) mortuus est et sepultus est in monasterio sanctorum (martyrum) Sergii et Bachi. Hominesque vero regis, occasione accepta, consilio Jaquinte, acquievere super Dobroslavum regem et extrahentes illum de custodia excoecaverunt oculos eius et testiculos illi amputaverunt mizeruntque illum in monasterio sanctorum (martyrum) Srgii et Bachi, ubi cum monacis vivens longo tempore, postea mortus est«. Šišić 367.

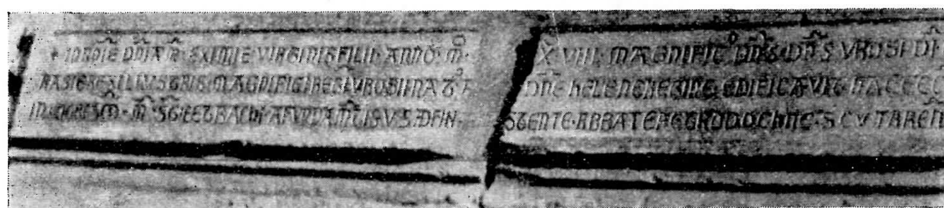
[26] Šufflay: Die Kirchenzustände... u Illyrisch-albanische Forschungen Bd. I.; Rad. Grujić u spomenutoj radnji.

kao znamenit i panadjur, koji se kod njega obdržavao (1377. »a panaiurio S. Sergii de Zenta«.)[27] Ovuda su nesumnjivo vodili i glavni kopneni putovi sa zapada na istok preko Zete, pa je i to povećavalo značenje pristaništa.[28] Nalazile su se negdje nedaleko manastira, a kao njegov posjed i velike solane, te je sv. Srdj bio poznat kao važno mjesto za trgovinu solju. U više srednjevjekovnih povelja spominju se njegovi prihodi od soli, koje je morao davati drugim manastirima.[29]

S lijeve strane glavnih vrata manastira, na uzidanoj mramornoj ploči sačuvan je na latinskom jeziku lijepim slovima urezan natpis, koji glasi:

Drugi se natpis u tri redka nalazi iznad istih vrata na ploči, koja je po sredini prelomljena, pa su neka slova i brojke oštećeni. Taj natpis glasi:

† IN NOIE DNI AM · EXIMIE VIRGINIS FILII · ANNO M... X · VIII · MAGNIFIC° DNS · DNS VROSI DI · G · / RASIE REX ILLUSTRIS MAGNIFICI REGI VROSII · NAT... DNE hELENE REGINE · EDIFICAVIT hAC ECC · / IN · NORE SM · M · SGIE ET BAChI · AFVNDAMTIS · VS AD FIN ... STENTE · ABBATE PETRO DOChNE · SCVTAREN

Natpis iznad manastirskih vrata Snimak I. Novickog

† MEMTO · DNE FAMVLE TE
HELENE · REGINE · SERVIE DVO
CLIE · ALBANIE · CHILMIE · DALM
ACIE · ET MARITIME · REGIONI
QVE UHA CV FILIIS · SVIS REG
IB · VROSIO · ET STEPhAO EDIFICA
VIT · D · HOVO · ISTAM · ECCLIA · AD hONO
RE BEATO(rum) · MRTIRV · SERGII · ET
BAChI · ET · AD · FIHE · VS(que) · COPLEV
IT · AHN · DHI · M · C · C · L · X · X · X · X

U trećem redu odozdo iza BEATO urezano je slovo L', a u slijedećem retku iza VS je slovo q'

Kako se na snimku vidi, na nekim mjestima pisano je obično T, dok je ono na drugima pisano ovako ƨ.

Kako je Bojana s jedne strane podrovala zid u kojem se nalaze ova vrata, popucali su mramorni pragovi na njima, jer je desna strana počela tonuti. Kad je I. Novicki 1934. obilazio ove ruševine, natpisi su bili na svojim mjestima, ali ih je voda za slijedećih petnaest godina toliko podrovala, da su se srušili, jer je došlo do rušenja čitavog zida u kojem se nalaze.[30] Još se pouzdano ne zna da li su utonuli u Bojanu ili ih je netko spasio dok su se nalazili na samoj obali. U svakom slučaju može se smatrati da su kao muzejski objekti izgubljeni i da više ne će moći postojati na mjestu gdje su prvo-

[27] Jireček: Skutari... s. 117; Šufflay: Srbi 102—3.

[28] Smirnov cit. radnja s. 125; Č. Mijatović: Studija za istoriju srpske trgovine u GSUD XXXVIII.

[29] Vas. Marković: Monaštvo 33; Smirnov cit. radnja; Jireček: Skutari . . . 118.

[30] Dr. Pero Šoć: Prilozi za kulturnu istoriju Crne Gore, Beograd 1939. kaže: »Propali su i natpisi sa crkve sv. Srdja i Vlaha na Bojani«. On je 1939. boravio u Skadru te se interesirao za ostatke toga manastira.

bitno postavljeni. Sva je sreća da su sačuvane dobre fotografije oba ta natpisa dok je šteta što nije bilo moguće istodobno fotografirati i sve ostatke ruševine kako s kopna, tako i s Bojane, te odlomke stubova i drugih ukrasa, koji se nalaze u blizini ili još vire iz riječnog plićaka. Danas bi to bilo moguće samo djelomično učiniti.

Jastrebov citira oba ova sačuvana natpisa pored i iznad manastirskih vrata, ali netočno, po čemu bi se dalo zaključiti da ih nije osobno prepisivao, jer kaže da »broj godina na prvom i drugom natpisu oštećen je«.[31] Međutim je broj godina na onom pored vrata sačuvan i on se lako čita i s fotografije, dok je oštećen samo na onom iznad vrata. Navodi on čitanje Farlatija (VII., 308), koji je s natpisa pored vrata pročitao, kako se i danas jasno čita, godinu MCCLXXXX (1290.), a s oštećenog MCCLXXXVIII (1288.). Poteškoća je da se utvrdi, da li je gornja ploča za vrijeme kad je Farlati dobio s nje prepis teksta, bila čitava, jer ako jeste, njegovo bi čitanje moralo biti ispravno, a ako nije kako je to vjerojatno — znači da je on oštećena mjesta rekonstruirao po svom nahođenju. I za jedno i za drugo Farlatijevo čitanje Jastrebov kaže, da je netočno, jer da je »Uroš umro godine 1272., (pa) nije mogao zidati crkve u 1288., niti u 1278. godini«, te mora biti da je MCCLXVIII, t. j. 1268. god. on sazidao ovu crkvu, zajedno sa svojom ženom kraljicom Jelenom, a godine 1288. ova kraljica, sa svojim sinovima Dragutinom i Milutinom, srpskim kraljevima, nanovo sazidala istu crkvu i bogato je ukrasila« Prema ovom čitanju godina u oštećenom natpisu glasila bi MCCLXVIII, a na neoštećenom, gdje se ona i danas veoma jasno čita, onako kako je s oštećenog pročitao Farlati (MCCLXXXVIII). Međutim, sporna bi mogla biti samo godina s oštećene ploče, jer ne znamo kad je oštećena i da li je u doba Farlatija bio čitljiv natpis, dok je druga nesporna, pa otpadaju kombinacije Jastrebova u vezi s njom Kralj Uroš I. nije umro 1272., kako misli Jastrebov, nego se općenito misli, da je to bilo god. 1277., ali ni ta godina nije sigurna, jer se znade da je Uroš bio pobijeđen od strane svog sina Dragutina kod Gacka u jesen god. 1276., te je pobjegao u Zahumlje i zakaluđerio se.[32] Jireček kaže, da je nabrzo zatim umro,[33] a dr. A. Ivić stavlja iza god. smrti 1277. upitnik (?), jer nije siguran u ispravnost toga datuma.[34] Godinu na nadvratnom natpisu, koji je oštećen, Jireček čita kao 1293., pa bi prema tome ovu ploču bio postavio i manastir obnovio »a fundamentis usque ad finem« kralj Milutin (Uroš), a ne njegov otac kako misli Jastrebov. S ovime se slaže i Vasilije Marković,[35] ali se ipak Jirečekovo čitanje ne može primiti kao točno, jer za godinu 1293. morale bi biti zadnje rimske cifre XIII, a i danas su na ploči vidljive jasno XVIII, pa bi stoga broj godine morao svršavati brojkama 18, odnosno 8, o čemu ne može biti nikakova spora. Oba natpisa je objelodanio, ali opet ne sasvim točno, uz svoje dopune i razvijanje teksta S. N. Smirnov.[36] On spominje kako su ih ranije čitali Farlati, Jastrebov, Degrand, Theiner i Ippen, pa se osvrće na njihovo čitanje. Ippen čita 1293., Degrand je neodlučan, a Theiner, na temelju podataka iz god. 1685., čita ju kao 1318. Smirnov se ne može odlučiti ni za jedno od ovih čitanja, te misli da bi trebalo ispitati kad je živio opat Petar Dohne, čije se ime spominje u natpisu.

Svakako je sigurno, da se u ovom natpisu spomen imena Uroš ne odnosi na Uroša I., muža kraljice Jelene, nego na njenog sina Milutina »rođenog od gospođe Jelene kraljice«. Manastir je podi-

---

[31] Jastrebov: O pravoslavnim srpskim starim i novim crkvama u staroj Zeti. Glasnik SUD XLVIII. (1880.) str. 358 i dalje.

[32] St. Stanojević: Kralj Uroš (Godišnjica XLIV., 1935.), str. 54 seperata.

[33] Jireček: Istorija Srba I.,

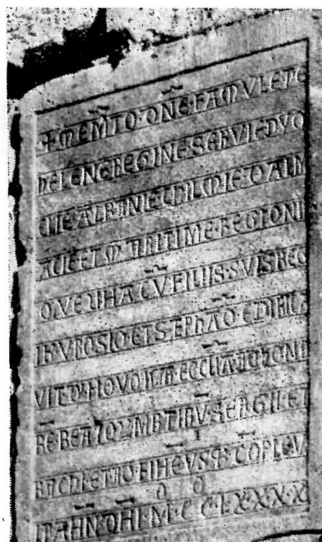
[34] A. Ivić: Rodoslovne tablice, Beograd 1923. pod Nemanjići.

[35] Vas. Marković: Monaštvo 36.

[36] Citirana radnja.

gla, odnosno obnovila kraljica Jelena 1290. god., kako se to vidi iz sačuvanog natpisa, a njen sin, koji spominje ime svoje matere, mogao je samo kasnije prepraviti i obnoviti taj manastir, svakako poslije smrti njene († 8. II. 1314.), te bi stoga Theinerovo čitanje moglo biti najispravnije i sporna bi se godina imala čitati kao 1318. kako to čini i dr. Šufflay.[37] Pretpostavke ostalih učenjaka otpadaju iz više razloga. Ta godina ne može biti ni 1268., ni 1288., jer bi to značilo, da je Milutin, a nema sumnje da se ovdje o njemu radi, prije nego je postao kraj (a sebe naziva kraljem) i za života majke obnovio manastir, pa je ona nakon toga 1290. ponovo ga obnovila i sačuvala nadvratni natpis svoga sina pored svoga, koji je postavila niže, s lijeve strane vrata. Godina 1293. ne može biti također, jer zadnje sačuvane rimske cifre na natpisu ne dopuštaju tu pretpostavku. Radi toga ostaje kao jedino vjerovatno, da se radi o godini 1318., kada je kralj Milutin, četiri godine poslije smrti kraljice Jelene, obnovio njezinu zadužbinu sačuvavši stariji natpis iz god. 1290. i postavivši svoj iznad vrata.

Za ime ovoga manastira trajno je vezana uspomena kraljice Jelene, porijeklom Francuskinje, a žene srpskog kralja Uroša I., jer se ono nalazi zapisano u oba sačuvana natpisa na ruševinama. Kako smo vidjeli, ona je manastir iz osnova obnovila god. 1290. Poslije smrti svoga muža (1277. ?), ona je dobila od sina Stefana Dragutina na upravu neke zemlje u Duklji i Primorju, a kao revnosna katolikinja starala se mnogo o crkvama i manastirima ne samo u svojoj oblasti, nego i izvan nje.[38] Sa vanjskom politikom muža, a kasnije i sinova, nije se slagala o čemu svjedoči njen sporazum s Dubrovnikom, da dojavljuje sve namjere srpskih kraljeva u koliko bi bile uperene protiv Dubrovnika.[39] U svojim zemljama ona je iza toga, pošto ih je dobila na upravu, vladala manje više samostalno. Širenje pravoslavlja u pravcu Jadrana vršilo se u to vrijeme veoma naglo[40], te se činilo, da će se raskinuti lanac katoličkih opatija duž obale. Rimska kurija je već nakon anžuvinske okupacije Drača (1272.) bila započela živu akciju na pokatoličenju Balkana i za uspostavu mnogih biskupija, koje su bile

Natpis pored manastirskih vrata
Snimak I. Novickog

upražnjene na ovoj jadranskoj obali. Ta su nastojanja trajala sve do pred kraj vlade kralja Uroša I., a uticaj kraljičin im je svakako pogodovao.[41] Kada je na mjesto Stefana Dragutina došao na prijesto njegov brat Uroš II. Milutin, njegova se država nalazila (1282.) u ratu s Bizantijom kao saveznik Karla Anžujskog. Milutin je bio za nastavak toga rata, ali baš iste godine izbi poznata sicilijanska revolucija protiv Karla, pa mu onemogući da nastavi dovršenje svoga plana, te je Milutin ostao sam u ratu i vodio ga više

[37] Šufflay: Srbi 103; Miloje Vasić (Žiča i Lazarica 92) čita 1293.; Jireček (Skutari... 117., Ist. Srba III., 92) isto tako, pa je i Grujić u cit. radnji usvojio njihovo čitanje, koje nije ispravno.

[38] U Jeleninu životopisu Danilo opširno govori o njenom radu i dobrim djelima, te o svečanoj njenoj sahrani u manastiru Gradcu na Ibru. U narodu je do danas sačuvano predanje o njoj kao »svetoj kraljici«.

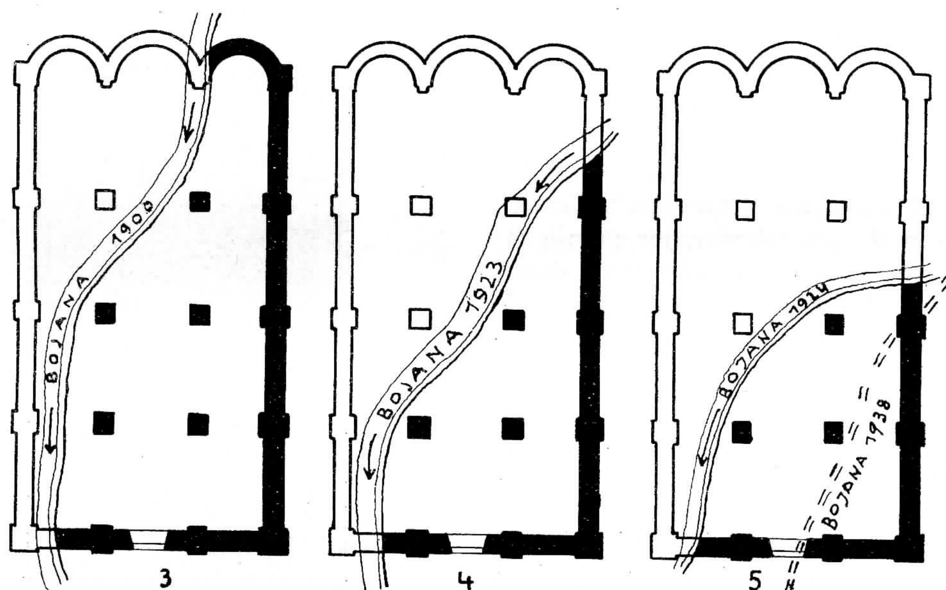
[39] O tome vidi moj članak »Sv. Srdj na Bojani«, Obzor 26. IX. 1938.

[40] Šufflay: Hrvati u sredovječnom svjetskom viru 233.

[41] Šufflay: Srbi 89.

godina. Kasnije došao je u subok s Tatarima i bio prinuđen s njima sklopiti nepovoljan mir i dati im sina u ropstvo.[42]

Kako je došlo do toga da Jelenin sin kralj Milutin obnavlja zadužbinu svoje majke god. 1318., četiri godine poslije njene smrti, kad se znade da nije bio iskreno nikad naklonjen katoličkoj crkvi, bit će jasno ako se spomene njegova neiskrenost u izjavama o želji da ostane stalno privržen rimskoj crkvi. Njega papa Kliment V. u jednom pismu (27. II. 1305.) naziva »preljubeznim sinom u Kristu« iz čega se dade zaključiti, da ga je tada smatrao katolikom. Na njegov zahtjev šalje mu posebne izaslanike, koji će boraviti na njegovu dvoru i brinuti se za napredak katoličke crkve. Ove je izaslanike kralj odlično primio.[45] Istovremeno Milutin vodi pregovore i s francuskim kraljem Filipom o savezu protiv Bizantije.[46] Izgledalo je kao da će se osloniti u vanjskoj politici na zapadne sile i na sv. Stolicu, te nastaviti ranije borbe protiv Bizantije, ali se on predomislio, pa počeo raditi na približavanju istočnom carstvu pomoću kojeg bi mogao ostvariti svoje planove. Radi te njegove preorijentacije dolazi do pobune u Zeti, kojom je upravljao njegov sin Stefan, a napada ga s vojskom i brat mu Dragutin. Nema sumnje, morao je Milutin korigirati pravac svoje politike i izbjeći eventualne potrese unutar države, pa se početi opet približavati zapadnim silama. Poslije smrti Dragutinove (1316.) on je s vojskom zauzeo njegove zemlje, te je prijetila opasnost da dođe do oružanog sukoba s ugarskim kraljem. Godinu dana kasnije zarati se on iz nepoznatih razloga protiv Dubrovnika, kojemu nanese velike štete, ali već slijedeće godine posredovanjem Mletaka, iza kojih je nesumnjivo stajao i papa, dođe do mira, po kojem se Milutin obavezuje nadoknaditi sve štete.[47] Taj nepovoljni po njega mir dokaz je, da je odlučio s katoličkim zemljama voditi pomirljivu politiku i održati s njima dobre susjedske odnose. Nakon ovoga rata on obilazi Zetu, centar svih buna u vrijeme vladavine Nemanjića, pa

Prikaz rušenja manastira na tlocrtu

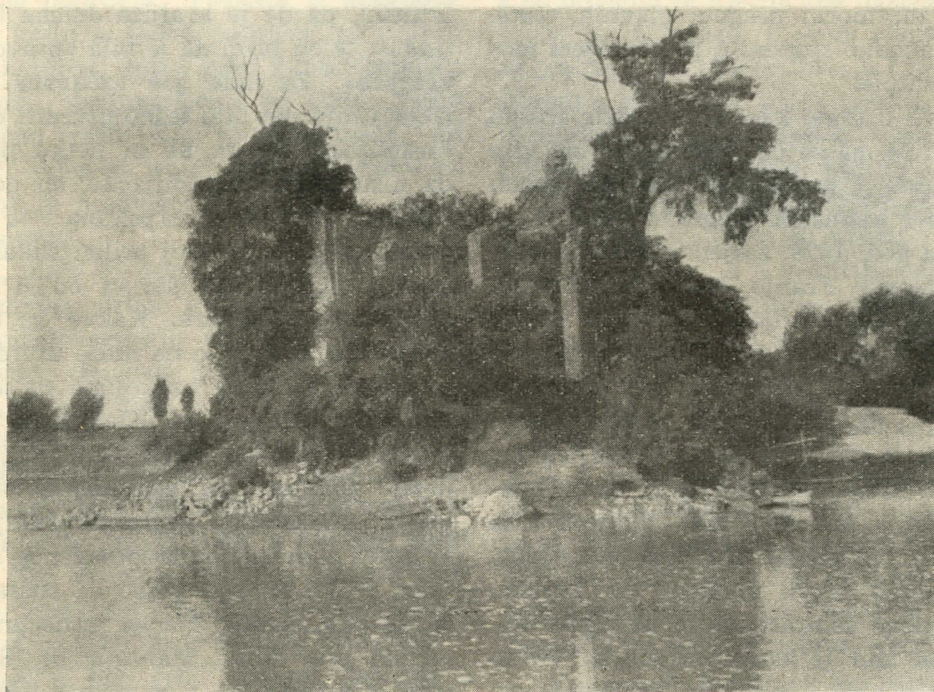
---

[45] Ivan Marković: Slaveni i pape 321—323.

[46] St. Stanojević: Kralj Milutin 20; Šufflay: Hrvati . . . 234.

[47] Stanojević u istoj radnji kaže: »Možda je Milutin pristao da se miri sa Dubrovčanima i prihvatio je za njih povoljne uslove zbog toga što je saznao da se protiv njega sprema velika i vrlo ozbiljna akcija«, s. 31.

je te godine obnovio i zadužbinu svoje majke te postavio iznad vrata natpis. Ovaj njegov postupak mogao je na Zećane ostaviti dobar utisak obzirom na lijepu uspomenu, koju je ostavila bila kraljica Jelena, a i na raniju Milutinovu opoziciju katoličkoj crkvi. Nije isključeno da je Milutin tada predviđao ono što će se dogoditi slijedeće godine, pa je htio imati uza sebe katoličku Zetu te se podizanjem, odnosno obnovom, ovoga manastira trudio prikazati narodu kao čovjek koji, ako nije katolik, ali je prema katolicizmu bio tolerantan i darežljiv.[48] Naredne 1319. godine gotov je bio savez, koji je i papa odobrio, između tarentinskog prinčipa Filipa, ugarskog kralja Karla Anžuvinskog i hrvatskog bana Mladena II. Šubića. Taj je savez bio uperen uglavnom protiv Milutina kao velikog neprijatelja katoličke crkve i pravog jeretika. Prema tome, njegova obnova manastira sv. Srđa pada baš u vrijeme kada mu je bilo najviše potrebno da za sebe predobije katolike svoje države, a njih je u Zeti bilo najviše i smatrali su nesumnjivo najvećom svetinjom stari kraljevski manastir na Bojani, koji je prije toga bila iz temelja obnovila omiljena i popularna kraljica Jelena.[49]

Pogled na ruševine manastira s Bojane. Snimak S. M. Š.

Posljednji je dao opis ostataka manastira Smirnov, koji je 1923. obilazio one krajeve.[50] Poslije njega obišao je ruševine

[48] Nemanjići su, osobito Nemanja, Milutin i Dušan, slali često puta darove katoličkim crkvama, na pr. sv. Nikole u Bariu, a još više onima u svojoj državi (Vasić: Žiča i Lazarica 92). Milutin je dao načiniti srebrn oltar za podzemnu kriptu crkve sv. Nikole u Bariu 1319., baš u vrijeme kada je pokret protiv njega bio u jeku (Jireček: Istorija Srba III., 94).

[49] O dobrim djelima, koja je učinila kraljica osim Danila v. Jireček: Istorija Srba IV., 74; Milenko Vukićević: Istorija srpskog naroda, Beograd 1912. s. 149; Jastrebov u spomenutoj radnji ističe kako pravoslavni i katolici hodočaste na ruševinama manastira.

[50] Smirnov u sp. radnji. Jireček daje opis obnovljenog manastira, pa kaže: »Manastir je građevina sa tri lađe, od slojeva tesanog kamena i cigalja, koji se naizmjenično mijenjaju, sa ostatcima fresaka slika u dva sloja, jedan nad drugim, sa tragovima mozaičkog poda. Crkva je 1685. imala visok zvonik (Istorija Srba I., 156). Inače na svim Jeleninim zadužbinama vidi se jasan utjecaj francuske gotike, na ovoj crkvi osobito, zatim na Gradcu, Bogorodici Rtačkoj i katedrali u Svaču (Istorija Srba III., 261).

arheolog I. Novicki, koji je 1924. napravio tlocrt prema stanju, u kojem su se ruševine tada nalazile. Tako imademo u svemu tri tlocrta: od Ippena iz 1900., Smirnova 1923. i Novickoga iz 1924. Njihovim međusobnim uspoređenjem vidi se kako je Bojana podrivala temelje manastira, a kad sam ga ja obilazio 1938. voda je bila odnijela skoro polovinu zidina, koje je našao Novicki god. 1924. Prema nekim informacijama srušeni su godine 1939. i mramorni pragovi glavnih vrata, ali su navodno spašeni u posljednjem momentu natpisi.

Vijesti o tome kad je manastir srušen ne slažu se, pa se čini kao da je bio više puta rušen i popravljan dok na koncu nije posve napušten. Degrand kaže, da je u njemu god. 1679. zasjedao sinod, a skadarski biskup Franjo Borči ga spominje god. 1790. kao najljepši hram u svojoj biskupiji.[51] Marijan Bolica god. 1614. piše o ovom mjestu i kaže da u selu imade 30 domova, a da je manastir zdanje staro i i bogato, te da ga je podigla kraljica Jelena.[52] Šufflay međutim kaže, da je opatija opustila pod kraj XVI. stoljeća i da je ovamo bio poslat nov opat god. 1602. ali je našao crkvu uništenu od Turaka. On je počeo sabirati novac za njenu obnovu. pa kad je dovoljno sabrao vratio se u Dubrovnik i kupio za sabrani novac brod, te se odao trgovini.[53]

U svom opisu Jastrebov kaže, da je bila »crkva unutra živopisom na zidovima ukrašena, ima po tri kvadratne kolone (stuba) po sredi crkve, paralelna od zapadne strane crkvene k istočnoj; ovi su stubovi također ikonopisani«. Za »ikonopis« on misli »nije vizantijski, nego pravo srpski«, jer »sveci imaju odelo isto onako kao što ga imaju na ikonama u dečasnkoj lavri, u pećskoj patrijaršiji i u gračaničkoj crkvi«. Prikaz Jastrebova nije pouzdan, jer se on trudi dokazati, kako su katolici »ujagmili i ovu zadužbinu srpsku kao svoju imovinu, dokazujući, da je ova crkva bila svagda latinska, jer i natpis je latinski, pa da je kraljica Jelena bila latinka«, te on tvrdi da je bila »pravoslavna kraljica«. Za tada još sačuvane freske (1880.) nije mu bilo teško utvrditi da nisu bizantijske, no da ne bi netko pomislio da nisu možda zapadnjačke, on govori o njihovoj sličnosti sa srpskima i to baš sa onima koje su po svoj prilici slikali majstori sa zapada kao što su oni i gradili spomenute manastire. Kakve su to bile freske danas se više ne može utvrditi, jer je nestalo i zidova na kojima su se nalazile. Nije pomogao ni jedan javni apel,[54] kojem je bio dat širok publicitet, da se nešto poduzme za spasavanje ostataka ovoga manastira, grobnice dukljanskih kraljeva i značajnog sredovječnog spomenika. Nitko se nije našao da spasava što se još dalo spasiti, a toga je do prije par godina bilo dosta. Manastir sv. Srđa sa svim uspomenama i ostatcima tijela slavnih dukljanskih kraljeva odnijela je Bojana i sada se na onom mjestu uzdiže kao jarbol potonulog broda još samo jedan ugaoni zid, koji svakog časa može također zaroniti u valove Bojane.

[51] Kod Smirnova str. 126.
[52] Boličin izvještaj u Starinama XII.
[53] Šufflay: Srbi i Arbanasi 103.

[54] Apel je uputio javnosti uz izvještaj o stanju ruševina arh. Pero J. Popović preko »Politike« br. 6149. iz 1925.

»Svi smo mi, koji iz seljačkih kuća pođemo u škole, nekakav prelaz između seljaštva i građanstva, mi smo vrlo čvrst most između ta dva razna svita, ali smo još uvik više seljaci nego građani i to je ono, što građanstvo jača i pomlađuje, a seljaštvo diže i unapređuje. Čim se mi pogospodimo, izgledamo kao divojka, koja na svilenu haljinu metne papirnati pazarski cvit i na svoje zdrave, rumene obraze namaže ljekarničku crvenu boju. Mi se upravo ne smimo pogospoditi — u onom smislu, kako se to obično shvaća — koliko radi svoga dostojanstva, toliko i radi ciloga našega naroda«.

(Mile Budak: San o sreći. Knjiga I. str. 169.)

DR. VLADIMIR BAZALA: ŠTO SU LIJEČNICI DALI IZVAN MEDICINE?*

Često se čuje, da se prigovara liječniku, ako se povrh svoga liječničkog zvanja bavi politikom ili javnim radom. Iako se pravnici, advokati, bankari i industrijalci uza svoje zvanje gotovo uvijek bave javnim i političkim radom, pa se u tom dapače i ističu i natječu, a da im se to nipošto ne uzima za zlo, redovno se liječnika ne gleda rado u javnom životu, izvan njegovoga stručnog područja. Poznata je anegdota, prema kojoj je jedan političar, po zvanju liječnik-zubar, došao pred bana Tomašića s nekom deputacijom i od bana nešto energično tražio. Ban ga je saslušao, ali nije bio sklon da ispuni zahtjeve intervencije, pa je predvodnika delegacije otpravio upitom:

»A, inače Vi gospon zube pučete?«

I mnoge druge anegdote su poznate, koje omalovažavaju rad liječnika izvan njegovoga stručnog područja.

Da to ipak tako nije pravo i da su liječnici izvan medicine dali i vrijednih priloga kulturi čovječanstva, pokazat će nekoliko primjera. Jer među liječnicima bilo je i naročito umnih ljudi, a i mnogi umni ljudi, čija su imena zlatnim slovima ispisana u kulturnoj i naučnoj povijesti čovječanstva, potekli su iz redova liječnika.

Toga je bilo vrlo mnogo naročito u ono vrijeme, kad sveučilišne nauke nisu bile razdijeljene u fakultete, a liječnici su, — učeći sveučilišne nauke, postajali ujedno filozofi, teolozi, prirodoslovci i još mnogo štošta. Onda se medicina učila zajedno s prirodnim naukama i s filozofijom, dapače i s astrologijom, jednom riječi: učila se sva tadašnja nauka. Nije bio rijedak slučaj, da je isti profesor predavao istodobno anatomiju i medicinu ili fiziologiju s biologijom i botanikom i k tome astrologiju i filozofiju. No mnogo više nego li na ove primjere, hoću da ukažem na one liječnike, koji su već nakon razgraničenja nauke u razne naučne grane, usavršivši se u medicini i uzimajući je kao svoje zvanje, dali ponešto i drugim granama nauke i kulture.

Mnogo se uglednih liječnika proslavilo naročito u prirodnim naukama, jer su one najbliže medicini. Kako je osnov lijekovima i liječenju nekad bilo dobro poznavanje botanike, među liječnicima nalazimo velik broj botaničara. Upravo najbolji liječnici, bili su ujedno odlični botaničari, a po mnogim se liječnicima nazivaju razne biljke (L. Glesinger u svom članku »Biljke prozvane po liječnicima« u Liječničkom vjesniku god. 1939. br. 3. nabrojio je više desetaka takovih primjera). I najbolji botaničari svih vremena bili su liječnici:

Carl von Linné (1707—1778), koji je u botanici uveo po njemu prozvani Linné-ov sustav, a u medicini napisao odlična djela. I medicinska predavanja bila su mu tako poznata kao i botanička.

Matthias Jakob Schleiden (1804—1864), obretnik biljne stanice.

Joannes Scopoli (1723—1788), fizik u rudarskom gradu Idriji, predavao je na rudarskoj akademiji mineralogiju, bavio se i botanikom i napisao »Flora carniolica«. Kasnije je bio profesor kemije i botanike u Paviji. Po njemu je prozvana Scopolia od koje se dobiva scopolamin.

Znameniti kemičari bili su: Hieronymus David Gaub (Gaubius) (1705—1780), veoma zaslužan za razvitak organske kemije; Jöns Jakob Berzelius (1779—1848), jedan od najvećih kemičara svih vremena; Wilhelm Homberg (1652—1715), pronalazitelj borove kiseline (Sal sedativum Hombergi) i dr.

Znameniti mineralozi i geolozi bili su:

Matthias Josef Anker (1771—1843), kirurg u Grazu, koji se kasnije bavio isključivo mineralogijom i geognozijom. Bio je kustos na zemaljskom muzeju u Grazu, a kasnije profesor mineralogije. Po njemu se jedna ruda zove »Ankerit«.

Balthasar Hacquet (1740—1815), rodom Francuz, neko vrijeme profesor anatomije, kirurgije i porodništva na

* Predavanje u Pučkom sveučilištu

ljubljanskom liceju, bavio se mnogo geologijom, te je istraživao Karpate i gorja u Hrvatskoj. Napisao je više naučnih geoloških djela.

Od znamenitih prirodoslovaca zoologa i antropologa treba spomenuti ove liječnike:

Conrad Gesner (1516—1565), liječnik, filozof, kanonik, botaničar, zoolog. Radi svoje svestranosti nazvan »Njemački Plinije«.[1] Djelo mu je: Historia animalium.

Ludwig Johann Rudolf Agassiz (1807—1873), bavio se istraživanjem fosilnih riba i drugih životinja. Na čelu jedne naučne ekspedicije istražio je god. 1865. Ameriku, te je zato prozvan »Američkim Humboldtom«.[2] Njegova istraživanja o fosilnim ribama upravo su epohalna. Uz to se bavio i geologijom.

Markus Elieser Bloch (1723—1799), berlinski liječnik bio je poznati ihtiolog.

Johann Friedrich Brandt (1802—1879) bio je isprva liječnik, a kasnije profesor zoologije na sveučilištu u Petrogradu.

Jean Victor Audouin (1797—1839), bavio se osobito komparativnom zoologijom. Bio je direktor prirodoslovnog muzeja u Parizu.

P. J. van Beneden (1809—?) i Edouard van Beneden (1846—?), otac i sin, bili su belgijski liječnici i znameniti prirodoslovci.

I Ernst Haeckel bio je doktor medicine i za mladih dana liječnik; bio je učenik fiziologa Johannes v. Müller-a, također prirodoslovca i liječnika.

Viktor Lebzelter (rođ. god. 1889.), kurator kraniološke zbirke u bečkom prirodoslovnom muzeju, napisao je mnogo antropoloških radnja o stanovnicima balkanskoga poluotoka.

Paolo Mantegazza (1831—1910), bio je profesor antropologije u Firenci. Mnogo je putovao i opisao svoja putovanja.

Carl Ernst v. Baer, tvorac moderne uporedne anatomije i nauke o zametnim listovima.

Znameniti fizičari bili su:

Michael Kirsten (1620—1678), praktički liječnik i uz to profesor fizike, matematike i poetike na hamburškoj gimnaziji.

Neil Arnott (1788—1874), liječnik u Londonu, koji se proslavio studijem optike, aritmetike i astronomije, a studirao je i upliv fizike na medicinu.

I Luigi Galvani (1737—1798) bio je liječnik i anatom u Bologni. Njegovi epohalni pokusi iz god. 1789. na kracima žabe pronijeli su mu ime cijelim svijetom.

Mnogo se liječnika proslavilo na polju raznih izuma:

Malo je poznato, da je toliko danas udomaćeni štednjak također djelo jednog liječnika — francuskog liječnika i kemičara Jean Brouaut (Brevotius).

Jean François Pilâtre de Rozier (1756—1785) studirao je medicinu i izobrazio se u bolnici u Metzu za kirurga. Kasnije je studirao farmaciju, a u Parisu je učio i matematiku, fiziku i kemiju. U jednom fizikalno-kemičkom zavodu u Parisu, što ga je sam osnovao, pravio je pokuse s plinovitim svijetlom, a napisao je i raspravu o tada mnogo upotrebljavanoj boji za odijela »prune de monsieur«. U Annonay-u je prisustvovao pokusima braće Montgolfier, koje je ponovio u Parisu i sam se takovom »Montgolfière«-om digao u zrak. Dne 21. X. 1783. digao se u vrtu dvorca de la Muette, a spustio se 10 km. daleko u Butte-aux-Cailles. Kasnije je konstruirao tzv. »Rozière«-u i od vlade dobio 150.000 franaka, te se 15. lipnja 1785. sa svojim drugom digao u Boulogne. Balon je bio punjen kisikom i — kako je predmijevao pariški fizičar Jacques Alexandre César Charles (1746—1823) — eksplodirao, a oba pilota su zaglavila.

Kasnije je engleski liječnik John Jeffries (1744—1819) izradio bolji tip plinovitog balona. On je promovirao na škotskom sveučilištu u Aberdeenu, bio je praktički i vojni liječnik, a bavio se fizikalnim i kemičkim studijama. U isto vri-

jeme je pilot Jean Pierre Blanchard (1753—1809) s engleskim anatomom John Sheldon-om (1752—1808) uspio kod Chelsea uzletiti (16. X. 1784.). Kratko vrijeme iza toga Jeffries je (30. XI. 1784.) bio 1 sat i 29 časa u zraku i digao se na 2440 m., a 7. I. 1785. je s Blanchardom kao prvi preletio Canal la Manche iz Dovera na Giunes kod Ardres-a. Na uzletištu se danas nalazi spomenik, a njegova je slika izložena u Britskom muzeju u Londonu.

Za aeronautiku je zaslužan i nekadašnji medicinar iz Lyona i Parisa imenom Nadar, pravim imenom Felix Tournachon (1820—1910) izdavač časopisa »L'Aeronaute«, od koga potječe i prva slika Parisa iz visine od 520 m., što ju je učinio god. 1858. Njegov balon »Le Géant« je loše prošao 18. X. 1863.

Engleski liječnik Hugh Bell konstruirao je god. 1848. upravljivi zrakoplov, dok su medicinske studije mišićja i forma kretanja mnogo doprinesle raznim konstrukcijama aviona. Evo im autora: njemački liječnik Christian Gottlieb Kratzenstein (1723—1795), koji je živio i radio u Kjöbenhavenu posvetio je jednu svoju knjigu »L'art de naviguer dans l'Air« fizičaru Charles-u; talijanski liječnik Giovanni Alfonso Borelli (1608—1679), pisac djela »De motu animalium« (Leiden 1710.); francuski liječnik i eksperimentalni fiziolog Jules Etienne Marey (1830—1904), rodom iz Beaune-a u Burgundiji, promoviran god. 1859. u Parizu, kasnije osnivač »Institut Marey« i pisac djela »La machine animale« (Paris 1873.); engleski liječnik i anatom James Bell Pettigrew (1834—1908), koji je god. 1873. izdao knjigu: »Animal locomotion or walking, swimming and flying, with a dissertation on aeronautics«, oslanjajući se mnogo na Borelli-a.

Liječnik Christian Kramp (1760—1826) izdao je povijest aerostatike u Strassburgu god. 1784.

Da je preteča parnog stroja Denis Papin (1647—1714), to zna svatko, ali je malo poznato, da je on bio francuski liječnik. Potomak je građanske obitelji u Blois, iz koje potječe već nekoliko liječnika, promovirao je god. 1669. u Angers-u, bio je asistent znamenitog Christiana Huygens-a (1629—1695) u Parisu, gdje je radio na području fizike, a kasnije je radio kod Roberta Boyle-a (1626—1691) u Londonu na pokusima sa zračnom sisaljkom. God. 1679. izumio je digestor ili tzv. »Papinov lonac«, god. 1690. (pozvan od Karla Hessenskoga u Marburg na Lahni) parni stroj sa stapom, a god. 1706. parnu sisaljku. Nije bio razumljen od savremenika, čitav život živio je bijedno, a ne zna se ni točno kada je umro (između 1712. i 1714.). Najljepše mu je djelo »Ars aquam ignis adminiculo elevandam« (Frankfurt 1707.). Njegovu biografiju — kako je poznato — dali su L. de la Saussaye i A. Péan u djelu »La Vie et les Ouvrages des Denis Papin« (Paris 1869.).

Istim problemom bavio se nekoliko godina kasnije i engleski liječnik John Allen (pseudonim), a naučne temelje sistematskom razvoju parnoga stroja dao je škotski liječnik, kemičar i fizičar Joseph Black (1728—1799), odličan đak Glasgowa i Edinburga, kasnije drug i asistent liječnika i kemičara Williama Cullen-a (1710—1790), a od god. 1756. profesor kemije i anatomije na sveučilištu u Glasgowu. Uz nastavni rad i obilnu liječničku praksu marljivo se bavio fizikom, te je pronašao i tzv. »latentnu toplinu« (god. 1764.), što je bilo odlučno za kasnije izume James Watt-a (1736—1819). Bavio se mnogo opeklinama i prekomjernom vrućinom kod čovjeka i životinja.

Gibivi parni stroj, neke vrste preteču lokomotive izumio je Sir Goldsworthy Gurney (1793—1875), praktički liječnik iz Wadebridge-a u Cornwall-u, koji je god. 1829. sa svojom lokomotivom dostigao brzinu od 22 km. na sat, ali je vlast zabranila vožnju, jer je 13 km. na sat, navodno, najviša dopuštena i neškodljiva brzina! Na tom stanovištu stajali su i li-

ječnici, kako to svjedoči skupština bavarskih liječnika god. 1835. Po njihovom mišljenju nije bilo samo opasno brzo se voziti, nego dapače i gledaoci mogu da obole na »Delirium furiosum«, pa zato treba tračnice ograditi visokim zidom, da nitko ne može vidjeti lokomotivu u pokretu.

Talijanski liječnik, matematičar i prirodoslovac Girolamo Cardano (1501—1576) tražio je magnetski pol. Za nauku o magnetizmu i elektriciteti zaslužan je engleski liječnik i prirodoslovac William Gilbert (1540—1603), promoviran god. 1569. u Cambridge-u. Bio je od god. 1573. praktički liječnik u Londonu i dvorski tjelesni liječnik kraljice Elizabete (1558—1603) i Jakova I., te predsjednik londonskog medicinskog fakulteta. God. 1600. objavio je knjigu »De Magnete, Magneticisque Corporibus et de Magno Magnete Tellure«. U njoj se prvi put spominje električna sila (»vim illam electricam nobis placet appelare«).

Ranarnik (Feldmedicus) Christian Friedrich Ludolff uspije god. 1774. zapaliti sumpor na električni način. Holandeski liječnik Jan Ingenhousz (1730—1799) konstruirao je električni stroj s pločama, a njegov zemljak, liječnik, botaničar, fizičar i kemičar Martinus van Marum (1750—1837) izradio je veliku električnu mašineriju u Teyler-Museum u Haarlemu i opisao je u djelu »Description d'une très grande machine électrique«, a napisao je i »Expériences par le moyen de la machine électrique Teylerienne« (Haarlem 1787.).

Istovremeno kad je u listopadu god. 1745. u Camminu u Pomeraniji prelat Ewald Jürgen v. Kleist (1700—1798) izumio kondenzator, takav je izum učinio i holandeski liječnik Pieter van Musschenbroeck (1692—1761) u Leidenu pod imenom »Leidenske boce«, koju je usavršio i naučno obradio francuski liječnik Louis Guillaume Le Monnier (1717—1799). Ovaj je bio od god. 1770. tjelesni liječnik kralja Louisa XVI. Njihove je rezultate obilno iskoristio engleski liječnik i prirodoslovac William Watson (1715—1787), nekadašnji odlični đak sveučilišta u Halle i Wittenberg-u, promoviran god. 1757., praktički liječnik u Londonu od god. 1759., a od god. 1762. ovdje liječnik u Foundling Hospital-u. U djelu »Philosophical Transactions« objavio je 58 rasprava iz područja elektrike, botanike i medicine, a god. 1748. izdao je u Parisu »Expériences à l'explication de l' électricité«; god. 1745. dobio je Copley-Medaille, a god. 1786. barunat.

Njemački liječnik Samuel Thomas v. Soemmerring (1755—1830), profesor anatomije, fiziologije i kirurgije, od god. 1805. član akademije znanosti i kraljevski tjelesni liječnik u Münchenu, izumitelj je električnog telegrafa. Kad je ovaj pojednostavio Samuel Finlay Breese Morse (1791—1872), našao se američki liječnik William Francis Channing (1820—1901), koji ga je uveo u javni, praktični život u Bostonu kao signal za vatru i nesreće.

Engleski liječnik Alfred Smee (1818—1878) izumio je bateriju sa cinkom, srebrom i sumpornom kiselinom. Bio je inače genijalan liječnik, specijalista za očne bolesti. Kao liječnik Bank of England izumio je god. 1842. tzv. čvrstu tintu, a god. 1854. pojednostavio je način tiskanja novčanica.

Elektromagnetizam Engleza Michaela Faraday-a (1791—1867) iskoristio je züriški liječnik Rudolf Schulthess (1802—1833) za pogon strojeva i izumio god. 1833. elektromotor.

Njemački liječnik i fizičar Hermann v. Helmholtz (1821—1894), koji je inače bio vojni liječnik u Potsdamu i koji je obradio teoriju o elektromagnetizmu, a zaslužan je i za optiku te heilbronški liječnik Robert Julius Mayer (1814—1878), koji je našao zakon o konstantnosti energije, — ne smiju ostati u tom kolu nespomenuti. Helmholtz ima zasluge i za mnoge praktičke izume, tako tzv. Tangenten-galvanometer i razna poboljšanja drugih elektrodinamičkih mjerila. Izumio

je i očno zrcalo, na čemu je radio već prije spomenuti liječnik, matematičar i prirodoslovac Girolamo Cardano (1501—1576), koji je god. 1552. objavio raspravu »De subtilitate« i kasnije napuljski liječnik i fizičar Giovanni Batista della Porta (1545—1615). Ovaj nije poznavao god. 1568. izašlu raspravu »La pratica della perspettiva« venecijanca Daniela Barbaro i god. 1589. samostalno je izumio tzv. tamnu komoru (camera obscura). Ovakovu je već god. 1544. posjedovao liječnik, matematičar i astronom Regnerus Gemma Frisius (1508—1555), podrijetlom iz Frieslanda, profesor medicine i matematike u Löwenu (Louvain-u) i njom istraživao pomrčinu sunca 24. I. 1544. Svoju je kameru opisao u djelu »De radio astronomico et geometrico liber«, koje je iza njegove smrti izašlo u Parisu god. 1558. — Optiku tamne komore izradio je engleski liječnik William Hyde Wollaston (1766—1828), a iza toga je izradio tzv. cameru lucidu. On je medicinu studirao u Cambridge-u i bio je do god. 1800. praktički liječnik u Londonu, a radio je i na problemima magnetizma i elektricitete.

Njemački liječnik i kemičar Wilhelm Homberg (1652—1715) studirao je medicinu u Wittenbergu i u Parisu; bio je 1685—1690. liječnik u Rimu, a od god. 1691. tjelesni liječnik vojvode od Orléansa i član akademije znanosti u Parisu. Izumio je razne manje izume. Otkriće borove kiseline, po njemu nazvane »Sal sedativum Hombergi« već je spomenuto.

Liječnik Jonathan Goddard (1617—1674) izradio je u Engleskoj prvi teleskop. On je promovirao u Cambridge-u i radio u Londonu od god. 1646. kao praktički liječnik i izrađivač tajnih lijekova, što je onda bilo vrlo unosno. Za neki lijek za kralja Karla II. (1660—1685) dobio je tako jednom 5.000 funti sterlinga.

Dalekozor i mjerilo je usavršio i god. 1850. pod br. 7477 patentirao u Patent Office u U. S. A. američki liječnik John Locke (1792—1856), koji je god. 1819. u Yale promovirao, god. 1835—1853. bio profesor kemije i farmacije na Medical College of Ohio u Cincinnati i god. 1849. dobio počasnu nagradu od Naval-Observatory u Washingtonu u iznosu od 10.000 dolara.

Prije spomenuti Marey izumio je i tzv. »fotografsku pušku« ili kako je to on nazvao »Phenakistoskop«, kojim je mogao snimati u seriji do 24 slika u sekundi. Tim je on preteča moderne filmske tehnike. Osim toga je izumio tzv. »Photochronograph«, kojim se više faza kretnji moglo na istoj ploči snimiti. Također prije spomenuti Nadar bio je zaslužan za razvoj umjetničke fotografije. Oni treba da budu i ovdje spomenuti u vezi s londonskim liječnikom Peter Marc Roget-om (1779—1869), koji je usavršio kinematografiju, a bavio se i elektricitetom i magnetizmom.

Osnivač moderne tehnologije, od koga dapače i toliko upotrebljavana riječ »tehnologija« potječe, je američki liječnik Jacob Bigelow (1786—1879), koji je osim toga god. 1818—1820. objavio djelo »American Medical Botany« i surađivao na prvoj američkoj farmakopeji (god. 1820.).

Vrlo zanimljiv je i švicarski liječnik Ernest Guglielminetti (rođ. god. 1862. u Brig-u), praktički liječnik na francuskoj rivijeri, koji se bavio problemom katranisanja cesta i tako je usavršio izum škotskog inženjera John London Mac Adam-a (1757—1836). Za svoj rad bio je mnogo poštivan, a u svojoj je domovini dobio naslov »Dr. Goudron« (goudron = katran).

Apulijski liječnik Marco Antonio Zimara (1460—1532) i španjolski liječnik Blasius Villafranca poznavali su kemičko hlađenje, a američki liječnik John Gorrie (1803—1855) fizikalno. On je rođen u Charlestonu u Sout-Carolina, a prakticirao je u Apalachicola u Floridi.

Dvostruko dno na brodovima konstruirao je profesor anatomije i šef-liječnik

irske armije Sir William Petty (1623—1687). Biografiju njegovu napisao je E. Fitzmaurice u knjizi »The life of Sir William Petty« (London 1895.).

Gumene obruče za kotače izumio je god. 1887 škotski liječnik (možda i veterinar) John Boyld Dunlop (1840—1921). On ih je trebao za kola, jer se tako lakše vozio na svojim obilnim vizitama po ladanju oko Belfasta u Irskoj. Takova je guma god. 1889. stavljena na bicikl, a kasnije na automobile.

Poznatu svjetiljku za rudarstvo izumio je već god. 1812. poznati praktički liječnik William Reid Clanny (1780-1850) u Sunderlandu, a god. 1815. usavršio ju je Humphrey Davy (1778—1829). Clanny je zahtijevao pravo prioriteta i god. 1844. napisao o tom opširnu raspravu, koja se danas nalazi pohranjena kao interesantan dokumenat u Britskom muzeju. Sličnu napravu našao je i liječnik John Ayrton Paris (1785—1856), koji je god. 1813—1817. prakticirao u Penzance (Cornwall), od god. 1817. bio u Londonu mnogo poznati liječnik, a god. 1844. i predsjednik Royal College of Physicians. Bio je medicinski pisac odlična stila, a napisao je i biografiju Davy-a, koji je znamenit i zato jer je poslije svojih mnogobrojnih pokusa i istraživanja sa dušikovim oksidulom god. 1809. preporučio inhalacionu narkozu, ali ga onda nitko nije ni razumio niti u tom slijedio.

Da su se liječnici proslavili izumima u svojoj liječničkoj struci, o tom nema sumnje: Filip Bozzini (1773—1809), fizik u Frankfurtu izumio je »Lichtleiter«, Adam Warden — auriscop, Türck i Czermak su ga usavršili, Helmhotzovo očno zrcalo smo spomenuli, i t. d.

Da je guillotina također izum liječnika J. J. Guillotina iz doba revolucije, a imala je poslužiti za »humani« način otpravljanja ljudi na drugi svijet, također je poznato. Manje je poznato da je pisaći stroj izradio god. 1857. američki medicinar Samuel Ward Francis (1835-1886), koji je tri godine nakon toga promovirao u New Yorku na čast doktora medicine i postao kasnije ugledan liječnik. Tako je on preteča Mitterhofera (koji je svoj pisaći stroj konstruirao god. 1864.) i Remingtona, za koje svatko znade, tko piše na pisaćem stroju.

I mnogi je filozof proizašao iz redova liječnika:

Agrippa von Nettensheim (1486—1535), autor glasovitih djela »Occulta philosophia« i »De incertitudine et vanitate scientiarum«.

Andrea Cesalpino (1519—1603), papin tjelesni liječnik, bavio se uz medicinu i botanikom (god. 1583. izdao je ljekarušu) i još filozofijom, te je bio jedan od preteča Barucha Spinoze.

Matija Vlacić ml. (Matthias Flacius Illyricus) (1547—1593), profesor medicine i filozofije u Rostocku.

Pierre Jean Georges Cabanis (1757—1808), filozof senzualističkoga smjera, autor mnogih učenih filozofskih rasprava.

Ernst Freiherr v. Feuchtersleben (1806—1849), napisao je 7 svezaka filozofskih i poetskih djela, a bavio se najviše psihologijom.

Heinrich Czolbe (1819—1873), pisac filozofskih rasprava o spoznajnoj teoriji i drugih priznatih djela iz područja filozofije.

Od kasnijih neka budu spomenuti: Emil du Bois-Reymond (1818—1896), Much, Verworn, Ziehen, Wilhelm Wundt (1832—1920), Sigmund Freud (1856—1939), Max Dessoir (rođ. god. 1867., od god. 1920. redovni profesor filozofije u Berlinu).

Liječnici su bili i teolozi; naročito vrlo mnogi sredovječni židovski liječnici bili su u isto vrijeme i rabini. Među najpoznatije spadaju:

Majmonides (1135—1204), zapravo Rabi Mojsije ben Majmon, rabin, filozof i liječnik i

Jozef Solomon Delmedigo (1691—1655), odličan liječnik, filozof i te-

olog. Proputovao je cijeli tadanji kulturni svijet: rođen je u Grčkoj, medicinu je studirao u Italiji, svoja odlična naučna djela pisao je u Egiptu, teologiju je istraživao u cijelom bližem Orijentu, naročito u Turskoj, liječničkim pozivom bavio se u Rumunjskoj, a kasnije je bio rabin u Holandiji i Njemačkoj. Umro je u Češkoj.

Od ostalih teologa neka je spomenut Johann Conrad Dippel (1673—1734), liječnik, alkemist i teolog, protivnik luteranstva i znatna pojava u povijesti protestantske crkve.

Da su mnogi svećenici bili odlični liječnici, pokazao sam u svojoj raspravi »Svećenici kao liječnici« (Lij. vjesnik god. 1938. br. 9). Nakon duge ili kraće liječničke prakse opet su se mnogi vratili crkvenom zvanju. Tako su i za jednu i za drugu struku zaslužni. Jedan od tih je Toma Natalić Budislavić, Dubrovčanin, biskup, koji je ostavio svoj imetak za osnutak Collegium Orthodoxum Budislavum (vidi i moj članak: Znameniti dubrovački liječnici, »Alma mater croatica« god. 1940 br. 8.).

Znameniti historičari bili su:

Johann Peter Lotichius (1598—1669), poznat polihistor bio je liječnik, pjesnik, filolog i historičar.

Philipp Jaffé (1819—1870), jedan od najpriznatijih njemačkih historičara; izdao »Regesta Pontificum Romanorum«. On je od god. 1862. bio izvanredni profesor povijesti u Berlinu.

Moric Verther (1849—1921), mađarski historičar, napisao je više rasprava, koje se odnose i na našu povijest.

Matematičari bili su:

Georg Henisch (1549—1618), liječnik i profesor matematike u Baselu.

Domenico Guglielmini (1655—1710), liječnik i profesor matematike u Bologni, kasnije profesor medicine i matematike u Padovi.

Nicolaas Hartsoeker (1656—1725), liječnik, dvorski matematičar i profesor matematike.

Daniel Bernoulli (1770—1782), baselski matematičar, poznat kao liječnik, koji se zauzimao za teoriju o inokulaciji i za statističke obradbe epidemijskih bolesti. Ovoga se ne smije zamijeniti s matematičarima i fizičarima istoga prezimena: Jakobom (1654—1705), čiji su znameniti radovi o infinitezimalnom računu, o računu vjerojatnosti i o teoriji krivulja, i Johannom (1667—1748), čiji su poznati radovi iz raznih grana matematike i fizike.

U astronomiji se proslaviše:

Nikola Kopernik (1473-1543), rođen u Torunju (Thorn), tvorac priznate teorije o sistemu zvijezda i kretanju zemlje oko sunca (heliocentrički sistem). Medicinu je učio u Padovi, a u Trauenburgu je bio ugledan i mnogo tražen liječnik. Bio je tjelesni liječnik visokih ličnosti i klera. Spomenik mu se nalazi pred vijećnicom u Torunju i u dvorištu krasne Jagijelonske biblioteke u Krakowu. Svuda ga se prikazuje astronomom.

Wilhelm Olbers (1758—1840), liječnik u Bremenu i veoma zaslužan astronom, koji je otkrio planete Ceres, Pallas, Vesta i tzv. Olbersov periodički komet.

Franz Gruithuisen (1774-1852), profesor medicine i prirodnih nauka u Münchenu, od god. 1830. redovni profesor astronomije, koji je od tada uopće napustio medicinu i sav se posvetio astronomiji.

Johann Franz Encke (1791—1865), zaslužan astronom i ravnatelj berlinske zvjezdarnice.

Dva su se liječnika proslavila u astrologiji, koja je onda bila sastavni dio medicine. Prvo židovski liječnik iz Provence, Bonet de Lates, koji je oko god. 1500. pronašao univerzalni astrološki prsten i dao ga papi Aleksandru VI Borgia (1492—1503) i najznamenitiji astrolog sviju vremena Michael de Notre Dame (Nostradamus, 1503—1566), koji je — na žalost — poznatiji kao najveći astrolog i prorok, nego kao odličan liječnik. Pa ipak, bio je ne samo to, nego i po rodu pripada obitelji uglednih liječnika. Djed mu Petar

bijaše liječnik na dvoru kralja Renné-a od Sicilije i grofa od Provence, podrijetlom Židov iz Male Azije. I djed po majci bio mu je liječnik Jean de Saint Remy. — Mihajlo se rodio 14. XII. 1503. u malom mjestancu St. Remy en Cran, nedaleko Avignona, gdje mu je otac bio bilježnik. Djed ga je učio u matematici i astronomiji. Srednju je školu dovršio u Avignonu, a daljnje nauke u Montpellieru, gdje je u 26. godini života promoviran za doktora filozofije i medicine.

Posvetio se liječničkom zvanju i tu je imao velikih uspjeha, a znao je pripravljati i čudotvorne masti i ljubavne napitke, što je sve tada spadalo u liječnički rad. U to bukne epidemija kuge, sijući strah i trepet i desetkujući pučanstvo. Mladi liječnik povede borbu protiv toga biča i kroz 4 godine radio je divnom neustrašivošću u tom kraju potpuno zaraženom. Njegov rad znadoše cijeniti, vrijednost mu upoznaše i stadoše mu se diviti. Tako postade i profesorom sveučilišta. Međutim mu od kuge umre žena i dvoje djece, a njega shrva bol i očaj. Kako je postao sumnjiv inkvizitoru smatrao je najboljim da pobjegne u Lotaringiju, gdje se također pročuje kao odličan liječnik. God. God. 1542. povukao se u opatiju Orvallè, gdje se mogao na miru baviti astrologijom i okultizmom, pišući svoje prvo proročansko djelo: »Proročanstvo osamljenog«, nađeno u tom samostanu god. 1792. za vrijeme revolucije.

Iza toga je proputovao gotovo sve veće gradove Francuske i Italije i nastanio se u mjestu Salon en Provence, baveći se liječništvom. Tu se ponovno oženio (god. 1547.). Imao je još i djece, 3 sina i 3 kćeri. Kad je ovdje ponovo buknula kuga, Nostradamus se opet u medicini proslavi dajući bolesnicima neki lijek od strugotina čempresa, karamfilja, mirisavih voda, mošusa i sirovog jantara, smrvljenog u prah. Radio je u Marseille-u, Avignonu i Aixu. Ovaj mu grad naročito prizna rad i požrtvovnost, iskazavši mu najviše počasti i doznačivši mu godišnju rentu sve do smrti. Obezbijeđen za život on je u gornjem katu svoje kuće u Salonu uredio svoj observatorij, studirao je djela starih magičara i napisao poznato djelo proročanstva u deset centurija, svaka centurija od 100 kvaterna (četverostiha), izdano prvi put god. 1555. Uspjeh ovoga djela dovede ga u dvor kralja Henrika II, kome je također prorekao smrt u turniru od koplja grofa Montgomery-a, kapetana njegove škotske garde, što se i desilo 1. VII. 1559. — Obasut častima umrije 2. VII. 1566. — I svoju je smrt predskazao, te je dan svoje smrti označio u zidnom kalendaru rečenicom: »Tu je moja smrt blizu«. Njegovo tijelo počivalo je najprije u crkvi sv. Kornelije, no kad su je revolucionarci razorili, preneseno je u crkvu sv. Lorana u Salon-en-Provence, a njegov grob, koji se tu nalazi ispod glavnoga oltara, postao je mjesto hodočašća mnoštva mnogobrojnih štovatelja.

S posve druge strane zanimljiv je Théophrast Renaudot, rođen god. 1586. kao sin bogate hugenotske obitelji, koja mu je dala odličan odgoj i obrazovanost. Medicinu je izučio u Montpellieru. Poslije nekih svojih putovanja nastani se u Poitru-u gdje se bavio liječničkom praksom. Kasnije je preko opata du Tremblay-a, pouzdanika i savjetnika kardinala Richelieu-a postao »kraljevski liječnik«, te se god. 1624. preselio u Paris, gdje je vršio službu »generalnog povjerenika za siromake«, dakle neke vrsti povjerenika za socijalnu skrb. God. 1630. otvorio je »Ured za adrese«, pod znakom Velikoga Pijetla u ulici La Calandre, na izlazu Marché Neuf, između sadašnjega Boulevard de Palais i Rue de la Cité u jednom od najvažnijih središta Parisa za vrijeme Luja XIII. Tu je svatko mogao za tri novčića, a siromasi besplatno, uvrstiti svaku ponudu ili potražnju bilo osobe, bilo namještenja ili oglasiti svoje privatne vijesti. Ovaj je ured bio istodobno neke vrste »Obavještajni ured«, gdje je svatko mogao dobiti obavijesti o svemu i svačemu, pa je brzo postigao veliku popularnost, a Renaudot postao

toliko glasovit, da je njegova ličnost figurirala u dvima baletima, od kojih je jedan, dapače, prikazan u Louvre-u.

Svoj »Ured za adrese« pretvorio je kasnije u posredništvo za pomaganje u nesrećama, a kraj toga je uredio i prvo savjetovalište, dakle, neke vrste prvi dispanzer. Ovdje je on davao besplatne savjete siromasima, a pomagali su mu i neki liječnici, koji su bili uvijek uz njega. Osim toga je uz ured organizirao (god. 1640.) neke vrste naukovni zavod za liječnike i držao predavanja i debate o znanstvenim pitanjima. To je doba Tome Difoirusa, kada je u medicini vladala skolastika i teorija sokova, a terapeutika nije išla dalje od čišćenja i puštanja krvi. Renaudot se oborio na ovakovu jednostranu i neplodnu medicinu, a na razvoj medicine utjecao je i svojim istraživanjima, kojima se bavio u svom laboratoriju. Uz poteškoće dobio je u to doba, dakle, već u XVII vijeku dopuštenje, da se kemija počne primjenjivati u medicini. Bio je dakle, u medicini vrlo napredan.

Međutim je »Ured za adrese« razgranio svoj djelokrug. Genealog A. Ph. Hozier pribavljao je već vijesti iz inozemstva, a dobrovoljni izvjestitelji donosili su u Veliki Pijetao dnevne vijesti, manje ili više istinite (u glavnom kao i danas) i anegdote, koje bi sami sastavljali, pa im odatle i ime »nouvelles à la main«.

Tako je Renaudot došao na misao, da izda novine, za koje mu je 30. svibnja 1640. bila zaista izdana naročita kraljevska povlastica. »Gazeta« je izlazila jedamput nedjeljno i u njoj su osim vlasnika i njegovih dviju sinova surađivale razne ugledne ličnosti, dapače i sam — kralj. Postigla je najveći uspjeh. Tako je Renaudot postao prvi vlasnik privatnih novina, koje su do onda bile samo vlasništvo kralja.

Osim toga on je zaslužan, jer je osnovao prvu zalagaonicu u Francuskoj i neki »Ured za izmjenu«, u kojemu se nalazi zametak kasnijega »l'Hôtel des Ventes«.

Iz svega se vidi, da je Renaudot bio živa, agilna i revolucionarna priroda. To mu je baš u medicini, toj zaštitnici reakcije i konzervativizma, donijelo najviše neprijatelja. Naročito mu je život ogorčavala borba sa sveučilištem, koje mu je najprije ometalo znanstveni medicinski rad, zatim ga je priječilo u privatnoj praksi, koja mu je god. 1643. posve zabranjena, a 1. V. 1644. parlamenat potvrđuje tu odluku i nalaže mu da zatvori dispanzer i zalagaonicu. U toj borbi protiv Renaudota najviše se isticao tadašnji znameniti liječnik i profesor Guy Patin, pakosni sektaš i podmukli konzervativac.

Renaudot umrije ojađen 25. listopada 1853.

Preživjela ga je još dugo vremena njegova »Gazette«. I ako je kontinuitet do današnjih novina kasnije prekinut, ipak se u pokušaju Renaudot-ovom javlja prvi pokušaj valjane organizacije obavještajne novinske službe. Slični ured za obavijesti organiziran je god. 1720. u salonu gđe Doublet u Parizu. Tu se stalno sastajalo posebno društvo, u kom bi svaki posjetnik izvještavao što je čuo i vidio. U sredini sobe bile su dvije knjige. U jednu se upisivalo samo sigurne, a u druge ne posve sigurne ili izmišljene vijesti i ćaskanja. Kasnije se izdavao list, na kojem su bile napisane pojedine vijesti. Sluge bi taj list prepisivale perom u više primjeraka, a zatim bi ih raznošači raznosili među prijatelje ili pretplatnike po gradu. Slični list je osnovao Dubreuil u Rue de Tavanne, a imao je dvije važne rubrike: političku i lokalnu (kao danas!). Ove su listove, međutim kasnije zamijenili optički, pa zvučni i električki telegraf, a danas i telegraf i telefon, pa i bez žica. Međutim ide liječnike zasluga za razvoj novinske organizacije. Pariški trgovac Auguste Havas, nakon što se obogatio trgovinom, osnovao je izvještajnu centralu u Parisu, u hotelu Bouillon, Rue du Plâtre. Isprva je radio pomoću golubinje pošte. Njegov je posao god. 1856. razgranio njegov sin Auguste Havas mlađi, imajući

pod sobom 200 provincijskih novina. U Parisu je imao dva odlična saradnika. Jedan je bio knjižar Paul Reuter, koji je kasnije otvorio svoj obavještajni ured u Aachenu, a kad je članom te agencije god. 1859. postao londonski Times, agencija se preselila u London i postala oficijelna engleska agencija. Drugi je bio liječnik dr. Bernhard Wolff, sin siromašnog staretinara u Kasselu, odlične inteligencije i dobar poznavalac stranih jezika, koji je kasnije godine 1848. u Berlinu osnovao »Wolffsche Telegraph-bureau«, iz kojega je nastao danas mnogo poznati DNB (Deutsches Nachrichtenbüro). Jedna od triju najvećih novinskih agencija, dakle, djelo je liječnika dr. B. Wolffa.

Interesantno je, da je u Americi stvar pošla drugim putem. Liječnik - zubar Mahlon Loomis (1826—1886) radio je od god. 1868. na bezžičnoj telegrafiji i osnovao »Loomis Aerial Telegraph Company«, ali je propao i shrvan umro god. 1886. On je ipak preteča Marconi-a. — American United Press osnovana je tek kasnije.

Mnogi su liječnici bili znameniti putnici - istraživači:

Josua Ultzheimer, liječnik u Tübingenu, putovao je u XVII. stoljeću u Zapadnu Indiju, Sjevernu Ameriku, Istočnu Aziju i Afriku te opisao ta putovanja.

Mundo Park (1771—1806) i David Livingstone (1813—1873) istraživali su Afriku.

Gustav Nachtigall (1834-1885), istraživao je neke krajeve unutarnje Afrike i naročito je zaslužan, da je Njemačka stekla svoje afričke kolonije.

Eduard Schnitzer (1840—1892), liječnik u turskoj službi, prešao na islam i prozvao se Emin-Paša, bio je od god. 1878. guverner ekvatorijalnih dijela Egipta, koji je kraj istraživao i politički organizirao. Ubijen je od urođenika.

Još su poznati William Anderson, Adolf Bastian, William F. Wills, Charles Pickering, Paul E. Botta, Johan Hedenborg, A. T. v. Middendorf i mnogi drugi, a ne treba da se zaboravi i još nerehabilitirani i nesretni Frederick Cook, rodom iz New Rochelle u U. S. A. Bio je vrlo vrijedan i savjestan liječnik, ali se uz to zanimao i za naučne ekspedicije na Sjeverni pol. Svojom tvrdnjom dne 21. travnja 1909., da je bio na sjevernom polu, iznenadio je svijet. Dok su mu jedni vjerovali i slavili ga kao obretnika Sjevernog pola, drugi su ga držali za sljepara. Kasnije se blamirao otkrićem nekih izvora nafte u Meksiku, koji se nikako nisu mogli pronaći, pa je bio osuđen na 5 godina tamnice. Umro je u 76. godini u jednoj bolnici svoga rodnoga grada u velikoj bijedi godine 1940.

I o liječnicima u politici mišljenja su podijeljena. Dok ih jedni vole, drugi im osporavaju svaku važnost na tom polju. Među ostalima je tako u pariškom »Pallas« od 15. VII. 1939. dao svoje povoljno mišljenje o liječnicima u politici g. Germain-Martin, francuski političar i poznati učenjak, član Instituta i bivši ministar ovim riječima:

»Politiku treba da čine prije svega ljudi, koji imaju dalekosežne veze sa stvarnostima. Svojim znanjem liječnici su uspjeli da upoznaju teškoće života svih socijalnih slojeva. Liječniku je svojstvena smisao čovještva. I zato se ne treba čuditi preko velikog broja liječnika, koji su izabrani u senat i komoru. Mnogi od njih su u raznim vladama igrali odličnu ulogu, pa ih i u sadašnjoj ima, dapače ponajbolje. U komisijama, koje se bave socijalnim i higijenskim pitanjima zaslužuju mišljenja ovih medicinara da budu saslušana, a od njih izrađeni izvještaji olakšali su sprovođenje onih zakona, koji su osigurali socijalni mir. Kao ministar financija, tečajem pripreva i diskusija u svim tim državnim kućanstvima ja nisam nikada imao ozbiljne teškoće u obrani općih interesa zemlje, ako su se moji interpelanti ili protivnici razvili iz medicinskih disciplina. Ako se stoji na tlu stvarnosti, moraju svi ljudi dobre vjere uvijek doći do

sporazuma. Sa utopistima to je teško, ali utopija nije duševna hrana liječnika«.

Političari su bili:

Jean Paul Marat (1774—1793), isprva privatni liječnik u Parizu, kasnije jedan od vođa francuske revolucije.

Nicolo Neri, jedan od najvećih revolucionaraca i preteča Garibaldijev, također liječnik i to poznati liječnik i profesor medicine. Slavenskoga je podrijetla, valjda hrvatske loze (Nikola Crni) iz Kruča (Acquaviva collecroce), vođa napuljske revolucije god. 1797., čiji je životopis lijepo opisao Željko Macan u »Hrvatskom dnevniku« 7. IV. 1940.

Johann Friedrich Graf von Struensee (1737—1772), isprva fizik u Altoni, zatim tjelesni liječnik danskog kralja Kristijana VII. i njegov miljenik te god. 1771. ministar s neograničenom vlasti. Nastojao je reformirati Dansku, te je ukinuo torturu, uredio financije, osnovao dobrotvorne i prosvjetne institucije i t. d. Ali protivnici ga optužiše zbog preljuba s kraljicom, zloupotrebe najviše sile i pokušaja umorstva kralja, nakon čega bude osuđen na smrt i smaknut. Do reforma nije došlo i tako bje i dalje »nešto trula u državi Danskoj!«

José Maria Vargas (1786—1854), političar i predsjednik Venezuele.

Sun Yatsen (1868—1925), prvi predsjednik republike Kine, veliki reformator u kulturnom i političkom pogledu.

Rudolf Virchow (1821—1902), glasoviti patolog, bavio se od svoje rane mladosti politikom i bio je kasnije vođa napredne stranke i član Reichstaga.

Adolf Fischhof (1816—1893), jedan od vođa revolucije god. 1848. u Beču. I kasnije se bavio politikom i pisao političke spise.

Liječnik je bio i Georges Clemenceau (1841—1929), francuski državnik i ministar predsjednik, zvan »Tigar«.

Josef Tandler, profesor anatomije u Beču, bio je jedan od vođa socialdemokratske stranke.

Sadašnji turski ministar predsjednik Refik Saidam bio je također liječnik. Medicinu je učio u Švicarskoj i Leipzigu.

Od naših liječnika-političara spominjem Milana Amruša (1848—1919), koji je bio član narodne stranke i poslanik u saboru, predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu, a u dva maha načelnik grada Zagreba, Bogoslava Mažuranića (1866—1918), koji je bio liječnik u Novom Vinodolskom i od god. 1897. poslanik u saboru, a od god. 1906. i u ugarsko-hrvatskom parlamentu u Pešti, te ondje neko vrijeme i predsjednik kluba hrvatskih delegata, Milivoja Jambrišaka, Antu Pavelića, Matu Drinkovića, Milivoja Dežmana i u posljednje vrijeme Josipa Berkovića.

Kod Srba bio je Laza Paču (1855—1915) općinski liječnik u Beogradu, političar, god. 1889. upravnik drž. monopola, god. 1898. komesar Narodne banke, god. 1903. član Drž. saveta i u tri navrata ministar financija, te je smatran jednim od najsposobnijih srpskih finansijera.

Vladan Đorđević (1844.—1930.) promovirao je medicinu u Beču godine 1869., uredio je i dugo vremena upravljao srpski vojni i civilni sanitet, ali je bio i ministar prosvjete i narodne privrede (god. 1887.) i ministar predsjednik (1897—1900). Odstupio je radi vjeridbe kralja Aleksandra s Dragom Mašin, na što je pao u nemilost, povukao se iz politike i bavio se historijom i književnošću.

Momčilo Ivković (1874—1938) bio je član Narodne skupštine, podsekretar raznih ministarstva, generalni sekretar Radikalne stranke, a inače predsjednik Jugoslavenskog liječničkog društva i Sveslovenskog liječničkog saveza.

Branko Čubrilović (rođ. god. 1896.), jedan od vođa Zemljoradničke stranke i narodnog pokreta u Bosni, danas je ministar poljoprivrede.

Iz liječničkih su redova izašli i Slavko Miletić, Uroš Krulj, Aleksa Savić, D. G. Popović i dr., kasniji narodni poslanici i ministri nar. zdravlja.

Još interesantnije je razmotriti liječnike u lijepoj književnosti.

Francois de Rabelais (1494—1533) bio je najoriginalnija i najsnažnija ličnost francuske književnosti XVI. stoljeća i predstavlja središnju figuru rane renesanse u Francuskoj. Bio je redovnik, zatim svećenik i štićenik nekih kardinala, ali se prometnuo u neprijatelja teologa i uopće skolastike, te je bio u vječnom sukobu s katoličkom crkvom i kalvinskim fanatičarima. Bio je odličan filolog i pedagog, ali i liječnik i jedan od najvećih prirodoslovaca renesanse. Književno mu djelo »Gargantua et Pantagruel« odlikuje se naprednim idejama; sočni, gdjegdje i drastično pisani roman, nosi pečat njegovog životnog iskustva, široke kulture i dubokih njegovih spoznaja, a ujedno sadrži i nenadmašivu satiru na tadašnje društvo: na osvajačke ambicije vladara, vjersku nepodnošivost (Papafigi i Papomani), skolastički odgoj, suce-neznalice i uskogrudnu redovničku disciplinu. Bojeći se cenzure i tamnice, morao je poseći za fantazijama, alegorijama i aluzijama.

Za njega se kaže, da je u času smrti rekao: »Komedija je svršena.«

Albrecht v. Haller (1708—1777), znameniti liječnik, anatom, fiziolog i botaničar, bio je jedan od najvećih njemačkih pjesnika XVIII. stoljeća, te se istakao i kao pisac romana. Njegovo značenje za razvitak prirodnih nauka, a osobito medicine je opće poznato.

Njemački pjesnik Friedrich v. Schiller studirao je među ostalim i medicinu, te je neko vrijeme bio vojni liječnik.

Liječnik je bio i Justinus Kerner (1786—1862) poznati njemački pjesnik i pisac. Bavio se mnogo istraživanjem okultnih fenomena, ali se osobito istakao lirikom. I njegov sin Theobald Kerner (1817—1907) bavio se uz medicinu pjesništvom.

Karl Arnold Kortum (1745—1824), autor »Jobsiade«, jednog od najpoznatijih njemačkih komičnih epova.

Goetheov prijatelj Johann Heinrich Jung-Stilling (1740—1817) isto je toliko poznat kao pisac romana i mističkih djela, koliko kao liječnik, poznat s operacije mrene (katarakte).

Heinrich Hoffmann (1809—1894), liječnik u Frankfurtu bio je autor brojnih vedrih i dječjih knjiga, od kojih je najpopularnija »Struwwelpeter«, prevedena na hrvatski pod imenom »Janko Raščupanko«.

Od novijih njemačkih pjesnika i literata bili su liječnici: pjesnik, dramatičar i pisac Arthur Schnitzler (1862—1931); pisac i kritičar Max Nordau (1849—1923); poznati kirurg i obretnik infiltracione anestezije Karl Ludwig Schleich (1859—1922), poznat ne manje po svojim poetičkim djelima, novelama i esejima; Alfred Döblin (rođ. god. 1878.), neurolog, pisac romana, eseja i kazališnih komada; znameniti austrijski dramatičar Karl Schönherr, čija su snažna dramatska djela prikazivana s najvećim uspjehom, a živio je kao liječnik u Beču; kirurg i profesor kirurgije Burghardt Breitner, koji je poznat isto tako po svojim romanima, kao i po svom znanstvenom medicinskom radu, osobito iz područja štitnjače; Hellmuth Unger (rođ. god. 1891.), pisac biografskih romana; Erwin Liek (1878—1935), pisac djela: »Wunder in der Heilkunde«, »Der Arzt und seine Sendung«, »Am Kamin«.

Francuski mornarski liječnik Eugène Sue (1804—1857) autor je vrlo poznatih romana (na pr. »Les Mystéres de Paris« u 10 svezaka!)

Liječnik je bio i poznati engleski pisac Sir Arthur Conan Doyle, koji je stekao osobit popularitet svojim Sherlock Holmesom, čije su avanture prevedene u sve svjetske jezike. Posljednjih godina je Conan Doyle napisao čitav niz okultističkih romana.

I poznati engleski dramatičar i pisac William Somerset Maugham, čiji je »Sveti plamen« s uspjehom prikazan i kod nas, bio je po zvanju liječnik.

V. V. Smidovič, rođ. god. 1867. bio je odličan liječnik, a uz to ruski pisac. Pisao je pod pseudonimom Veresajev. Od većih djela poznata su mu: »Pripovijetke«, »Liječnikovi zapisci« i »U ćorsokaku«. Od manjih djela najzanimljivije su mu crtice iz rusko-japanskog rata god. 1904./1905.

I ruski pisac Antun Čehov studirao je medicinu, te je već kao medicinar pisao. Ali liječničkom praksom nije se bavio.

Slovački pjesnik Martin Kukučin, pravim imenom dr. Matej Bencur, živio je dugo godina kao liječnik na Braču, a poslije među hrvatskim iseljenicima u Chile. Napisao je među ostalim i dva odlična romana iz hrvatskog narodnog života »Kuća na strani« i »Majka zove«. Djela mu izdala je Matica slovačka u Turčijanskom sv. Martinu, a hrvatske prijevode Društvo sv. Jeronima u Zagrebu.

Mnogo je poznatih praških liječnika isto tako dobro poznatih pjesnika i dramatičara. Najznatniji je František Langer (rođ. god. 1888.), a od liričara Hugo Salus (1866—1922). Zgodnu anegdotu opisuje o tom Alarich, koji je i sam liječnik i odličan pisac, u svojoj knjizi »Medicinské historie« (Prag 1935.):

Ruskom piscu Evgeniju Zamjatinu, koji je god. 1931. posjetio Prag predstavljeni su na svečanoj večeri praški književnici i među njima: dr. med. Langer, dr. med. František Skácelik, dr. med. Brumlik, dr. med. Jos. Vesely, dr. med. Vančura, dr. med. Arnošt Dvořak i dr. med. Alarich. Videći toliko liječnika-književnika, uskliknuo je Zamjatin:

»Gospodo, da se u vas književnošću bave doktori medicine, to mi je posve jasno, ali kažite mi, tko se u vas bavi medicinom?«

Kao pisci autobiografija istakli su se: S. Freud, A. Schweizer, A. Majocchi, A. Eiselberg, J. Cronin (»Citadela«) i dr.

Evo i naših liječnika-književnika!

Gjuro Hidža (1752—1833) dubrovački liječnik, bio je pjesnik; preveo je na hrvatski Vergilija i Horacija, te druge grčke i latinske pjesnike, a ispjevao je i sam mnogo lirskih pjesama.

Da je Dimitrije Demeter bio otac hrvatske drame znade svatko tko je nešto učio o početcima naše dramske umjetnosti. Ali on je bio i liječnik. Studirao je u Beču i Padovi, gdje je i promovirao. Bavio se jedno vrijeme i liječničkom praksom sve do god. 1841. Još prije toga napisao je nekoliko drama, dok je svoje glavno djelo »Teuta« napisao tek god. 1844.

Ivan Dežman (1841—1873) napisao je »Smrt grofa Rabate«, ep iz senjskog života, »Smiljan i Koviljka«, romantički ep itd. Bio je jedan od osnivača i urednika »Vijenca«.

Milivoj Dežman (1873—1940) bio je nekada vođa »mladih«, te pokrenuo više književnih časopisa, u kojima se javljao kao pjesnik i kritičar. Napisao je zbirku novela »Protiv struje«, dramatizirao je »Zlatarevo zlato« a napisao je i samostalne drame. Zaslužan je za »Obzor«, koga je kao glavni urednik i uvodničar držao uvijek na velikoj visini. Kao liječnik zaslužan je za razvitak ftizeologije kod nas i za osnutak lječilišta »Brestovac«. Već prije je spomenut kao političar.

Zanimljiv je i Siegfried Kapper (1821—1879), podrijetlom češki Židov, koji je bio liječnik u Karlovcu. Proučavao je narodnu poeziju južnih Slavena i mnogo prevodio na njemački jezik. Pisao je i o narodnom životu južnih Slavena (»Südslavische Wanderungen«).

Dramski pisac velikog niza nacionalno-simboličkih drama i teoretskih rasprava o drami i režiji, Gjuro Dimović studirao je medicinu u Budimpešti, Parisu i Londonu, te živio kao uvaženi zubar u Zagrebu.

Autor knjige »Iz liječnikove duše« i drugih manjih novela i crtica pod pseudonimom Ladislav Ladanjski je odličan liječnik, kirurg i kasniji profesor me-

dicinskoga fakulteta u Zagrebu — Miroslav Čačković.

F. D. Marušića zbirku »Liječnikovi zapisci« izdala je Matica Hrvatska god. 1906.

Kao pjesnik istupio je i Vladimir Jelovšek, izdavši god. 1899. dvije knjige pjesama »Simfonije«, te čitav niz članaka, feljtona itd.

Ivan Sisarić (1887—1939), pisac zanimljivih književnih djela, studija i pjesama: Mit XX. stoljeća, Knjiga sa 7 pečata, itd.

Medicinu je studirao u Pragu i Beču, ali je nije dovršio i Vladimir Lunaček (1873—1927), kasniji novinar, književnik i kritik oštra pera, za koga se kaže, da mu je od medicine ostala odlučnost pri njegovim kritičarskim operacijama i da je bio najbolji »kirurg« među našim kritičarima.

Kod Srba je Zmaj-Jovan Jovanović bio pjesnik i liječnik. Medicinu je svršio god. 1870. u Budimpešti, a prakticirao je kao liječnik u Pančevu, Srijemskim Karlovcima, Futogu, Kamenici, Beču, Beogradu i Zagrebu. Uza svoje liječničko zvanje bavio se književnošću, uređivao je razne listove, pisao stihove i prozu, prevodio sa stranih jezika itd.

Saradnik Zmaj-Jovana bio je Ilija Ognjanović (1845—1900), liječnik u Novom Sadu, pisac, humorista i biograf.

Milan Jovanović, dramski pisac, autor književnih i dramskih studija, putopisa itd. bio je također liječnik, neko vrijeme dvorski liječnik na Cetinju, kasnije liječnik Austrijskog Lloyda, a konačno nastavnik higijene u vojnoj akademiji u Beogradu.

Jovan Stejić (1803—1855) bio je kneževski tjelesni liječnik, književnik i jezikoslovac.

I Nikola Vučetić, rođen u Katinovcu (Topusko), promoviran u Beču god. 1889., kasniji bolnički liječnik u Mitrovici i Šapcu napisao je čitavu zbirku lijepih pjesama, basni, soneta itd.

Laza Lazarević (1851—1890), svršio je najprije pravni fakultet u Beogradu, baveći se uz to pjesništvom i lijepom knjigom. Mnogo se zanimao za prirodne nauke i god. 1872. pošao u Berlin na medicinske nauke, koje je promovirao god. 1879. Bio je liječnik beogradskog okruga i primarius državne bolnice. Plodan je medicinski naučni radnik. Bio je i tjelesni liječnik kralja Milana. Lijepe pjesme, a još više pripovjetke donijele su mu naziv »Srpski Turgenjev«.

Medicinu je nekih 3 godine pod kraj života u Beču studirao i pjesnik Branko Radičević (1824—1853), ali ga je smrt spriječila da dovrši studij.

Od živih pjesnika treba još spomenuti: Miroslava Feldmanna, čije lirske pjesme, objelodanjene u najuglednijim književnim revijama nailaze na najbolji prijem, a nekoliko već odličnih drama daju se na mnogim našim kazalištima, svršio je medicinu u Beču i živi kao primarius Zakladne bolnice u Zagrebu; Miloša Đorića (rođ. god. 1893.); Svetislava Stefanovića, liječnika u Beogradu (rođ. god. 1874.), koji je napisao više uspjelih svezaka pjesama i eseja, a preveo je Goethe-a i Shakespeare-a na srpski; slovenskog pjesnika Franca Derganca (rođ. god. 1877.) i dr.

Predaleko bi me zavelo kad bi još spominjao sve liječnike-literate, koji su se kao literati istakli liječničkom literaturom, bilo higijenskom, socijalno-medicinskom, propagandom ili sl. (Fran Gundrum-Oriovčanin, Antun Lobmayer, Andrija Štampar), bilo da su dali medicinske rječnike (Joso Arambašin, Ivan Dežman, Boža Peričić, Milan Njemičić, Leopold Glück) i ostala znanstvena i poluznanstvena medicinska djela.

Iz redova liječnika izašli su i odlični muzičari i historičari umjetnosti:

Naročito su bečki liječnici poznati muzičari, pa i od profesora medicine mnogi se na tom polju proslavio: Billroth, Rokitansky, Jagić, Strasser,

Marschik, pa i drugi profesori, kao **Stümpell**, Neisser, Clairmont, Lenhossék.

U Beču, Leipzigu, Berlinu i nekim drugim gradovima postojali su čitavi liječnički orkestri ili su se liječnici bavili komornom glazbom, koja je bila visoko iznad amaterskog nivoa.

Znam, da će temu »liječnici i muzika« obraditi Hugo Gjanković, docent kirugije u Zagrebu i sâm odličan poznavalac muzičke i uopće umjetničke historije. Tek nekoliko imena ću ipak i iz ovog poglav lja spomenuti:

Julije Bajamonti (1744—1800), privatni liječnik u Splitu, kapelnik i zborovođa stolne crkve, komponista i sakupljač narodnih popijevaka.

Benjamin Ipavec (1829—1908), liječnik u Grazu, komponirao je pjesme, klavirske komade, a i jednu operu.

Gustav Ipavec (1831—1908), liječnik u Šent Juriju, komponirao je preko 60 slovenskih pjesama.

Jovan Paču (1846—1902), liječnik, komponista i pijanista.

Hans Schwarz-Glossy, liječnik u Beču, poznati je bariton, koncertni i oratorijski pjevač. I bečki pjevač Karl Schipper je doktor medicine i liječnik.

Leopold Damrosch bio je oko god. 1850. vrlo poznati violinista i dirigent, koga je Liszt pozvao u Weimar.

Berlinski liječnik Fridrich Ferdinand Flemming komponirao je korove, među njima i poznati »Integer vitae«. Umro je god. 1813.

Hamburški liječnik Johann Wolfgang Franck komponirao je opere.

U Utrechtu je bio komponist Florens Kornelius Kist, koji je osim toga bio izdavač vrlo uglednih muzičkih časopisa. Umro je god. 1863.

U Kielu je bio liječnik Schladebach poznat s kompozicija pjesama i još više sa svojim rasprava muzičko-historičkih. Umro je god. 1872.

Dr. Véron, pariški liječnik XIX. stoljeća, direktor opere.

Lothar Wallerstein, isprva kirurg, kasnije direktor bečke opere.

Hector Berlioz, znameniti komponist, Conrad Max Kunz, od koga potječe nekoliko kvarteta, Henri Hugo Pierson, poznati operni komponist i muzički ravnatelj, Gustav Satter, basist Joseph Staudigl i bečki operni pjevač Josef Alois Tichatschek započeli su i daleko napredovali u medicinskim studijama, ali su se onda posve povratili muzici.

Od naših reproduktivnih umjetnika-liječnika treba spomenuti Aleksandra Manzoni-a, baritona i pokojnog Ivu Gašparca, tenora, svojevremeno aktivnog člana osječke opere. U Zagrebu je bio organiziran i muški zbor liječnika, koji je nastupio pod dirigentom Vilkom Pancom, poznatim muzičarom, klaviristom i pjevačem, članom glazbenog društva »Lisinski«, koji je inače primarius u Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu.

Pavao Čulumović, Ivo Herzog, Viktor Boić i dr. su dugogodišnji članovi ravnateljstva Glazbenog zavoda. Liječnički kvartet Kuhar-Herzog-Rabar-Kleinkind nastupao je na podiju u liječničkim javnim priredbama, dobrotvornim koncertima i matinejama kao i kvartet Winkler-Schwarz-Herzog-Boić i sekstet Winkler-Schwarz-Herzog-Žepić-Boić-Urbani. — Milan Žepić, ravnatelj Bolnice milosrdnih sestara u Zagrebu je virtuoz na violini i violi, imao je svoj kvartet Miranov-Žepić, a i sada još nastupa.

I sam moram za sebe reći, da mi je od moga mladenačkog književnog rada i danas još najmiliji rad na polju muzičke kritike i historije muzičke umjetnosti, kojim sam se bavio za vrijeme studija medicine u Zagrebu i Beču, te Pragu i nekim njemačkim gradovima od god. 1918. do negdje 1924., ali kad sam promovirao medicinu ostavio sam umjetnost po strani.

Kazališni direktori i glumci bili su:

Johann Friedrich Ernst Albrecht (1787—1814), isprva praktički liječnik, kasnije direktor narodnog kazališta u Hamburgu, autor medicinskih i kazališnih djela, romana, drama itd.

François Joseph Talma (1763—1826), jedan od najvećih trageda svoga vremena, miljenik Napoleona. Napisao je više djela o kazališnoj umjetnosti. Bio je zubar. Za njega su neki autori napisali posebne kazališne komade, u kojima je Talma nastupio tek u 2. činu, budući da radi velike prakse nije mogao doći na vrijeme u kazalište.

Još bi spomenuo liječnike filologe:

Emile Littré (1801—1881), koji je bio isprva bolnički liječnik u Parisu, ali se kasnije posve posvetio filologiji, lingvistici i leksikografiji. Bio je od god. 1838. član »Académie des inscriptions«. Bavio se i filozofijom, gdje je bio učenik Conte-a. Izdao je potpuna djela Hipokratova s komentarom, a preveo Plinija i Dante-a. Sastavio je i »Dictionaire de médecine et de chirurgie«.

Lazar Ludwig Zamenhof (1859—1917), koji je izradio pravila i propagirao međunarodni jezik »Esperanto«. On je rođen 15. XII. 1859. u Bialystok-u, gdje je polazio realnu gimnaziju, a k tome još s velikim zanimanjem učio grčki i latinski. God. 1873. preselio se s roditeljima u Varšavu, gdje mu je otac dobio mjesto kao učitelj njemačkog jezika. Ovdje je stupio u filološku gimnaziju, koju je svršio god. 1879. Medicinski fakultet je polazio u Moskvi i Varšavi, gdje je svoje studije god. 1885. završio. Nakon toga je otišao u selo Vejseje, da vrši praksu, ali se nakon 4 mjeseca vraća u Varšavu, gdje se posvećuje specijalizaciji iz okulistike. Šest mjeseci nakon toga odilazi u Beč, da nastavi nauke u specijalizaciji. Po završetku specijalizacije počeo je god. 1886. u Varšavi vršiti praksu kao okulista, ali je od toga bilo malo zarade. U srpnju god. 1887. izdao je svoje prve četiri brošure o esperantu i to na ruskom, poljskom, njemačkom i francuskom jeziku. Odmah nakon toga izdao je i neke druge knjige, a i prijevode na esperantu. Osim toga je pomogao i ostalim esperantistima oko izdavanja njihovih djela. Ta izdanja su ubrzo progutala sav njegov novac, te je zato god. 1886. otišao u mjesto Herson, gdje se nadao da će mu praksa bolje ići. No ni tu nije bio bolje sreće. Zarade nije imao nikakove tako, da je mnoge dane ostao i bez ručka! Radi toga se već u svibnju slijedeće godine ponovno vratio u Varšavu, god. 1893. preselio se sa obitelji u Grodno, a god. 1897. opet se vratio u Varšavu. Tu se nastanio — po posljednji put — u najsiromašnijem dijelu grada, pa je prvih godina živio veoma bijedno. Tekar god. 1901. uspio je srediti svoje materijalno stanje. Budući da su se njegovi pacijenti sastojali isključivo iz siromašnih slojeva, to je morao znatno više pacijenata dnevno primiti nego bi to morao da su mu pacijenti bili imućniji. Tek god. 1905. mogao si je po prvi put nakon punih 20 godina priuštiti odmor od nekoliko nedjelja tako, da je mogao te godine posjetiti prvi međunarodni esperantski kongres u Boulogne-u. Od te godine pa sve do svjetskog rata teče mu život normalno i mirno, on posjećuje i ostale kongrese, a za to vrijeme izdaje znatan dio svojih djela iako je imao vremena da radi tek večerima i noćima, budući da mu je dan protekao u profesionalnom radu. U tom neumornom radu zatekla ga je smrt dne 14. IV. 1917. Preveo je na »Esperanto« ova djela: Hamlet od Shakespeare-a, Revizor od Gogolja, George Dandin od Molière-a, Ifigenia na Tauridi od Goethe-a, Razbojnici od Schiller-a, Marta od Orzeszkowe, Andersenove priče i Bibliju, te napisao mnoge rječnike i članke, a uređivao je i reviju »La Revuo«.

Koraes Adamantios (1748—1833), reformator novogrčkoga jezika.

Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803—1882), istraživač estonskog jezika i narodnih pripovijedaka, zaslužan, jer je sakupio u narodu ostatke staro-estonske narodne pjesme »Kalewipoeg«.

Dušan Wilhelm Lambl (1824—?), češki liječnik, proputovao je Hrvatsku, Dalmaciju, Srbiju i Crnu Goru, proučavajući jezik Južnih Slavena.

Raznim granama nauka bavili su se:

Johann Christian Kundmann (1684—1751), veoma zaslužan numizmatičar.

Janko Šafarik (1814—1876), bio je gradski liječnik u Novom Sadu. Bavio se mnogo književnošću, kasnije je postao profesor fizike na liceju u Beogradu, ali se najviše bavio historijom, arheologijom i numizmatikom i napisao djela: »Opisanije sviju do sad poznatih srbskih novaca«, »Srbski spomenici Mletačkog arhiva« i dr. Bio je glavni osnivač muzeja, a od 1849—1861. profesor historije na liceju. God. 1869. postao je članom Državnog saveta. Ne smije se zamijeniti s Pavlom Josefom Šafarikom (1795—1861), koji je bio slavist, historik i etnograf. Najpoznatije mu je djelo »Slovanske starožitnosti« (1857.). Kao i Janko, bio je slovačkog podrijetla, ali je živio u Novom Sadu samo do god. 1833. kad se je preselio definitivno u Prag.

Janez Bleiweiss vitez Trsteniški (1808—1881), ma da je bio dr. medicine, bavio se u glavnom veterinom. Bio je profesor veterinarstva u Ljubljani i »deželni živino-zdravnik«.

Aleksa Vancaš (1801—1884), županijski liječnik, kasnije zemaljski protomedik, predsjednik Zbora liječnika, bavio se osobito vinogradarstvom, bio je jedan od osnivača Prve hrvatske štedionice, kojom je kao predsjednik 19 godina upravljao, bio je i jedan od osnivača osiguravajućeg društva »Croatia«, a neko vrijeme i gradski zastupnik.

Dr. Adolf Holzer, kr. zemaljski zdravstveni savjetnik, vitez reda Franje Josipa I. — kako piše na spomenploč' poznatog meteorološkog stupa na Zrinjevcu — posvetio je ovaj stup god. 1884. gradu Zagrebu.

Sušački liječnik Franjo Kresnik, koji je i odličan kemičar, farmakolog i matematičar, proslavio se svojim studijem i izgradnjom gusala, te slovi danas kao najautoritativniji poznavalac Stradivarija. Kao takav pozvan je god. 1937. da u Cremoni priredi izložbu Stradivarijevu, a god. 1938. u Berlinu izložbu talijanskih instrumenata. Danas živi na Rijeci kao uvaženi stručnjak ove svoje nove struke i mnogo radi premda je već u poodmaklim godinama.

Mislim, da je ovih nekoliko primjera dovoljno za tvrdnju, da su liječnici i izvan medicine dali svoj prilog kulturi čovječanstva.

BILJEŠKE:

[1] Misli se Gaj Plinije Sekundo Stariji (23—79), rimski pisac, čije je djelo: »Historia naturalis« i koji je zaglavio za provale Vezuva. — Ne smije se zamijeniti s Plinijem Mlađim, koji je umro oko god. 113 i čija su poznata pisma, među kojima i zvanično dopisivanje s Trojanom. Sačuvali su se i neki govori.

[2] Misli se Aleksandar v. Humbold (1769—1859), njemački astronom, geolog, zoolog, botanik, mineralog, osnivač klimatologije, oceanografije i biljne geografije, koji je s Gauszom ustanovio međunarodne magnetske opservatorije. Djela su mu: »Kosmos«, »Ansichten der Natur« i dr. Po njemu je Agassiz prozvao jednu 500 km. dugu rijeku u državi Nevada (USA) imenom Humboldt River. — Ne smije se zamijeniti s Wilhelm v. Humboldtom (1776—1835), koji je bio njemački estetik i komparativni filolog. Osnovao je berlinsko sveučilište i radio na modernoj izgradnji klasične gimnazije.

LITERATURA:

Hirsch-Gurlt: Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Völker u. Zeiten. Wien-Leipzig 1884—1888. — Narodna enciklopedija. Zagreb 1929. — Thomas Bartholinus: De medicis poetis dissertatio. Hafniae 1669. — Raphael Finckenstein: Dichter und Aerzte. Breslau 1864. — Etienne Saint-Marie: Dissertation sur les médicins poetes. Paris 1825. — J. M. Toner: The medical men of the revulution. Philadelphia 1876. — Léopold-Joseph Renauldin: Etudes historiques et critiques sur les médecins numismatistes. Paris 1851. — Achille Chéreau: Le Parnasse médical français. Paris 1874. — Gerhard Venzmer: Aerzte in fremden Berufen. (»Riedel Archiv« 1935, br. 2). — Lavoslav Glesinger: Liječnici-pjesnici. (»Ars therapeutica«, 1932, br. 7 i 8); Biljke prozvane po liječnicima. (Liječnički vjesnik 1939, br. 3). — Technische Leistungen von Aerzten (»Ciba Zeitschrift«, 1938. Nr. 64).

»U »Obzoru« broj 273. od 25. studenoga 1940. objavio je Hinko Wolf, pod natpisom: »Stogodišnjica predavanja pravnih nauka u Srbiji«, slijedeći prikaz:

»Beogradski sveučilišni profesor Ilija A. Pržić izdao je posebni otisak svoje rasprave iz »Arhiva za pravne i društvene nauke« (srpanj—kolovoz 1940., Beograd 1940., str. 19) pod natpisom »Osnivanje pravnog fakulteta u Srbiji. (Povodom stogodišnjice)«.

Na osnovu činjenice, što je god. 1840. u Srbiji, na kragujevačkom liceju, osnovano »pravoslovno odjeljenje«, čiji studij je trajao jednu godinu, a predavala su dva profesora — pisac je svojoj raspravi dao natpis »Osnivanje pravnog fakulteta u Srbiji«. Premda je »pravoslovno odjeljenje« kragujevačkog liceja pretečom i zametkom današnjeg pravnog fakulteta u Srbiji, ipak — mišljenja smo — da je suviše velika razlika između tog kragujevačkog liceja i poznijeg pravnog fakulteta, a da bi se mogao naći kontinuitet razvitka i — stoga — pogrešno je tvrditi da se radi o stogodišnjici pravnog fakulteta u Srbiji. (Jedno je jednogodišnji pravni tečaj liceja, a drugo je pravni fakultet).

Pisac u uvodu svoje rasprave ističe kako je u Miloševoj Srbiji bila potreba za školovanim ljudima, i kako su tu potrebu podmirivali poglavito Srbi iz Vojvodine. No njihov je položaj u zemlji bio dosta težak. Pisac doslovno kaže: »Knez Miloš, a za njim i ostali istaknuti činovnici, postupali su grubo prema školovanim ljudima. Zazirući malo od prosvjećenih ljudi, i podcjenjujući ih, knez Miloš je zanemario izgrađivanje prosvjete«. Škole su se u ono vrijeme u Srbiji pojavljivale slučajno: naišao je kakav pismeni čovjek, sakupio djecu koje imućnije porodice ili jedne općine, i tako je postala škola.

Kasnije su se dijelom prilike popravile. Ilija A. Pržić iznosi kako je god. 1838. u Srbiji već postojalo ministarstvo prosvjete (Popečiteljstvo Prosveštenija), preko 50 osnovnih škola, gimnazija u Kragujevcu sa četiri razreda i tri »glavne škole pravitelstvene« u Šapcu, Čačku i Zaječaru. U lipnju god. 1839. kragujevačka gimnazija bila je podignuta na stepen »Liceuma«, nastava je trajala dvije godine (»te prve godine Licej je imao jednu sobu za predavanja«) a za osnov nastave uzeto je u obzir »naročito filosofičeske i matematičeske nauke s praktičeskim zemljemerijem (Inđinirskim hudožestvom) predavati«.

Dne 1. kolovoza god. 1840., kada je završila prva grupa (četrnaest na broju) dvogodišnju obuku u tom kragujevačkom Liceju, tadašnji srpski ministar prosvjete Stefan Radičević podnio je predlog, da se za svršene učenike kragujevačkog liceja (filosofije) osnuje još jedan razred u kojem će se predavati pravne nauke. Dne 6. rujna iste godine odlučeno je — u smislu predloga — da se osnuje još jedan razred, u kojem će se »pravoslovne i policajne nauke predavati«. Izabrana su i dva profesora: Jovan Sterijin Popović, poznati srpski književnik i Ignjat Stanimirović. U ime plaće dobivao je svaki godišnje 700 talira, »koju da od idućeg Đurđeva dna prima«. J. S. Popović držao je predavanja iz prirodnog prava, a Ignjat Stanimirović iz statistike. Rukopis predavanja J. S. Popovića sačuvan je u arhivu Matice Srpske u Novom Sadu, dok rukopis Stanimirovića do sada nije poznat, tek zna se, da je držao predavanja »Produženije Štatistike naosobne, glavne četiri evropejske države, kao Rusije, Velike Britanije, Francuske i Prajske, sporednim načinom skupljena«. Sam nacrt nastavnog plana izradio je novosadski odvjetnik Jovan Raić (koji je kasnije također bio profesorom te škole); o svom nastavnom sistemu sam je Raić kazao da je »kurs pravoslovni tako ustrojen, da će učenici po svršetku njegovome sami po sebi enciklopedičeski pregled i sojuz sviju nauka pravoslovni dobiti, i proniknuti«. U tom dakle nastojanju kragujevačkog liceja s jednogodišnjim pravnim odjeljenjem vidi Ilija Pržić osnutak pravnog fakulteta u Srbiji.

Po završetku prve godine predavanja na pravoslovnom odjeljenju kragujevačkog liceja bio je priređen javni ispit (prisustvovao je knez, ministar prosvjete i dr.), a uspješno ga je položilo svih deset učenika. Pisac studije napominje, da je krajem školske godine, kada je trebalo svršenim pravnicima izdati diplomu s pečatom liceja došlo do svađe između spomenute dvojice profesora »pravoslovija klase« i ostalih profesora liceja; rektor liceja nije htio izdati ni diplome ni pečata i Popović i Stanimirović tužili su se stoga ministarstvu, žaleći se ujedno da »profesori filosofije, kao što je nama dostoverno poznato, nikakvog s nama soslovija imati ne žele«. Taj je spor (vjerojatno čisto prestižnog značenja) intervencijom ministarstva u miru riješen. Odlukom pak kneza Mihaila od 25. lipnja 1841. kragujevački licej je preseljen u Beograd. U »Novinama Srbskim« počev pak od 27. lipnja 1841. donosi se niz

ukaza, kojima se »svršivši u Liceumu Srbskom provoslovne nauke« postavljaju u državnu službu: Stojča Ivanković postavljen je za kancelistu Knjažave kancelarije, David Rašić za »kancelistu Popečiteljstva pravosuđa« i t. d.

Studija Ilije A. Pržića izrađena je na osnovu obilnije literature, a napose na rukopisima koji se čuvaju u beogradskom državnom arhivu i arhivu Matice Srpske u Novom Sadu. Ova studija nesumnjivo je vrijedan i interesantan prinos k poznavanju povijesti prosvjetnih uopće a pravnih nauka napose u Srbiji.

Kako smo već spomenuli, držimo, da je pretjerano, na osnovu prikazanog »pravoslovnog kursa« na kragujevačkom Liceumu govoriti o stogodišnjici pravnog fakulteta. Nije ovdje namjera uspoređivati hrvatske prosvjetne prilike u prošlosti s onima u Srbiji. Ipak, ne će biti na odmet ovom prilikom naglasiti, da su u Hrvatskoj, u Lepoglavi — u tom kroz tri stoljeća znamenitom sijelu materijalne i duševne kulture u sjevernoj Hrvatskoj — pavlini već god. 1503. osnovali neke vrsti gimnaziju (seminarium studiorum), a kasnije filozofski i bogoslovni fakultet. Bulom pape Klementa X. iz god. 1671. i reskriptom kralja Leopolda I. odobreno je da fakulteti u Lepoglavi mogu podjeljivati i akademske časti. (God. 1674. promoviran je u Lepoglavi prvi doktor filozofije, a god. 1715. prvi doktor teologije). A što se pravničkih nauka tiče, zna se, da je zagrebački kanonik Baltazar Dvorničić Napuly (trostruki doktor sveučilišta u Bologni), oko god. 1595. otvorio u Zagrebu na Kaptolu privatnu pravničku školu. Godine pak 1769. osnovana je bila »javna škola za političke i kameralne nauke« u Varaždinu, a od god. 1772. u Zagrebu. S vremenom nastaje i razvija se akademija znanosti u Zagrebu s potpuno uređenim juridičkim fakultetom, koji kasnije postaje »pravoslovna akademija« i konačno god. 1874. pravni fakultet hrvatskog sveučilišta. Dakle, želimo li upotrijebiti metodu i mjerilo Ilije A. Pržića možemo tvrditi, da pravni fakultet u Hrvatskoj postoji već 171 godinu, t. j. od časa osnutka »kraljevske javne škole za političke i kameralne nauke«.

*

Na ovaj prikaz, s obzirom da je u njem potaknuto pitanje kako dugo postoji pravni fakultet zagrebačkog sveučilišta, nadovezao je sveuč. prof. dr. Juraj Andrassy u »Obzoru« broj 276 od 28. studenoga 1940. proširivši temu ovog raspravljanja i stavivši svojem prilogu natpis: »Kako je staro zagrebačko sveučilište?« O tom pitanju iznosi slijedeće misli i tvrdnje:

»Historici zagrebačkog sveučilišta ne sumnjaju o tome, da se — uz ispravnu ocjenu svih odlučnih činjenica — organizacioni, pravni i nastavni kontinuitet zagrebačkog sveučilišta ima potegnuti daleko pred godinu 1874. Te je godine istina svečano otvoreno sveučilište i velika zasluga ide sve one, koji su na tome radili. Ali to sveučilište sa svoja tri fakulteta nije ipak ništa drugo nego uspostava onoga, što je već od vremena Marije Terezije postojalo, dakako u savremenijem ruhu. Već je naučna osnova Marije Terezije od godine 1776 ostvarila kr. akademiju znanosti u Zagrebu kao najviši učevni zavod u Hrvatskoj i ta je akademija imala isto tako tri fakulteta kao naše sveučilište 1874., a naši su se staleži i redovi živo zauzimali, da ona bude upotpunjena studijem medicine, u čemu na žalost nisu uspjeli. Sama pak akademija, premda konačno uređena 1776., djelovala je već od 1773. kao državni nastavni zavod na mjesto onoga, koji su dotada uzdržavali Isusovci. Kad je naime njihov red raspušten, država je odmah preuzela brigu za školske zavode, koji su vodili Isusovci, napose pak za akademiju i gimnaziju u Zagrebu, malu akademiju u Požegi i gimnaziju u Varaždinu. Što se pak tiče akademije u Zagrebu, ona je obuhvatala filozofski i bogoslovski fakultet te joj je car Leopold još god. 1669. izdao povlastice, koje su tada imala sveučilišta diljem Njemačke i austrijskih nasljednih zemalja.

Budući da se opravdano ima uzeti, da je 1874. uspostavljeno i usavršeno stanje visokoga školstva, kako ga je Hrvatska imala do Bachova apsolutizma, moramo smatrati sveučilište nastavkom kr. akademije znanosti. Zapravo je akademija stvarno počela djelovati kao državno učilište godine 1773. t. j. neposredno iza raspuštanja isusovačkoga reda, jer je isusovačku akademiju naprosto preuzela država i nastavila njezinim djelovanjem po istoj nastavnoj osnovi. Zato moramo začetak našega sveučilištu staviti u godinu osnutka visokih nauka u krilu zagrebačkog isusovačkog kolegija. Ni u ostalih naroda nisu mnoga sveučilišta započela kao državni zavodi. Država preuzima školstvo tek u doba prosvijećenog apsolutizma, a dotle je ono velikim dijelom bilo u privatnim odnosno u duhovnim rukama. Prema tome je najispravnije označiti godinom rođenja hrvatskoga sveučilišta onu, kada je Varaždinac Stjepan Glavač, poznati autor prve zemljopisne karte Hrvatske, održao uvodno predavanje kao profesor filozofije na isuso-

vačkoj akademiji. To je bilo 6. studenoga 1662. iza svečanog sazivanja Duha svetoga u zagrebačkoj stolnoj crkvi, a samo predavanje je štampano. Klaić veli, da je filozofiju u prvoj toj godini slušalo 50 đaka, a već 1666. imali su Isusovci uz potpunu gimnaziju čitavi filozofski fakultet i dva profesora bogoslovije. Visoki stupanj te nastave najbolje posvjedočuje navedena carska diploma od 1669., kojom se akademiji daju povlastice tadanjih sveučilišta.

Kao što nalazimo kontinuitet naukovne organizacije između isusovačke akademije i kr. akademije znanosti, tako on postoji i u pravnom pogledu. Isusovačka imovina, koja je došla u državne ruke, privedena je u cijelosti naukovnoj zakladi, iz koje su se uzdržavala akademija i ostale preuzete škole. I u imovinskom pogledu je kr. akademija nasljednik isusovačke, a taj se pravni slijed u imovinskom pogledu nastavlja preko pravoslovne akademije (1850.—1874.) na sveučilište. Sveučilište je imovinski sljednik, zapravo u imovinskom pogledu samo preobrazba nosioca imovinskog prava nekadašnje akademije, isusovačke i državne. Tako na pr. današnja sveučilišna knjižnica razvija se iz knjižnice isusovačkoga kolegija. To je historičko i pravno jedinstvo izvrsno prikazao profesor Fancev u »Spomenici sveučilišta 1874—1924« (str. 191. i sl.). Profesor Fancev također je pokazao, da se cjelokupna razina nastave na akademiji u 18 i prvoj polovici 19. stoljeća može mjeriti i usporediti s nastavom tadanjih visokih učilišta izvan Hrvatske (ispor. studiju prof. Fanceva »Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret«. Hrvatsko kolo 1935., str. 40, te studiju istoga pisca o Ljudevitu Jelačiću u Hrvatskoj reviji 1937., str. 525.).

Naš zaključak, koji je osnovan na povijesnim činjenicama, podudara se sa shvaćanjem, koje je općenito prihvaćeno i priznato glede sveučilišta u Budimpešti. Ono je osnovano 1635. po kardinalu primasu Ugarske Petru Pázmány-u, a upravljali su njime Isusovci. Sjedište mu je bilo u Trnavi. I ono je u početku imalo samo filozofski i teološki fakultet, a tek 1667. utemeljen je i pravni fakultet pomoću legata primasa Lósy-a i Lippay-a, dok je medicinski fakultet nastao 1769., iste godine kada je Marija Terezija darovala sveučilištu dobra opatije u Földváru. Pošto je 1773. raspušten isusovački red, nastavilo je sveučilište rad pod državnom upravom, te je 1775. premješteno najprije u Budim, a nekoliko godina kasnije u Peštu. Makar da se i ovdje radilo o isusovačkom učilištu, sveučilište u Budimpešti — potpuno s pravom — postavlja vrijeme svoga osnivanja u godinu 1635. te se i danas naziva po imenu svoga osnivača kardinala Pázmány-a. Isusovci su kod nas nekoliko godina kasnije osnovali jednako učilište kao u Trnavi, koje je također u početku imalo samo dva fakulteta, a da je dulje potrajalo, nema sumnje da bi se bilo na jednaki način upotpunilo. Napose je kontinuitet pravne osobnosti sveučilišta u Trnavi odnosno u Budimpešti bio godine 1933. predmetom velikoga međunarodnoga spora između Čehoslovačke i Madžarske. Madžarsko-čehoslovački mješoviti arbitralni sud kao i najviši međunarodni pravosudni forum, Stalni sud međunarodne pravde, priznali su taj kontinuitet pravne osobnosti, pače među strankama spora bio je on izvan sumnje, tek su se razilazile u nekim pravnim potankostima.

Što se tiče samoga pravnoga fakulteta, i on ima potpuni organizacioni, pravni i nastavni kontinuitet s pravnim fakultetom, koji je 1776. započeo radom u krilu kr. akademije znanosti. Taj je fakultet novo pridodan postojećim fakultetima (filozofskom i teološkom) isusovačke akademije. Zato se mora uzeti, da je pravni fakultet našega sveučilišta nastao 1776., pa je prema tomu znatno mlađi od filozofskoga i bogoslovskoga fakulteta. Među profesorima pravnoga fakulteta bilo je izvrsnih stručnjaka, a sam fakultet dao je zemlji množinu valjanih pravnika. Naročito je i u pogledu čuvanja narodnih prava pravni fakultet dao svoj prilog u borbi koju su Hrvati vodili prema Madžarima u prvoj polovici 19. stoljeća i koja je dovela do preporoda i do 1848. Bio bi zahvalan i zaslužan, ali i težak posao istražiti i odrediti udio pravnog fakulteta i hrvatskih pravnika, koji su iz njega proizašli, u izgrađivanju državnopravnih shvaćanja prije 1848. Sam je fakultet jedini preostao, kada je apsolutizam prekinuo život kr. akademije znanosti. On je tada pretvoren u pravoslovnu akademiju, koja je onda 1874. prešla opet pod imenom pravnoga fakulteta u sklop hrvatskoga sveučilišta.

Prema tomu ne treba nam usporedbe s nastojanjima oko uvedenja pravnih nauka u Srbiji, čije je proučavanje započeto zaslugom prof. Pržića (najzanimljivije je, da je prof. Pržić otkrio i sam rukopis prvih predavanja Jovana Sterije Popovića), već naprotiv mjereći mjerilom visoke nastave u ostalim naprednijim zemljama moramo zaključiti, da je pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu osnovan 1776. A škola za političko-kameralne nauke, koja je osnovana sedam godina prije toga, ima se smatrati samo pred-

hodnikom fakulteta, jer između nje i fakulteta nema organizacionog i pravnog kontinuiteta, a nastavni kontinuitet je samo djelomičan. Isto tako može pravni fakultet kao svoga časnog preteču spomenuti i Dvorničićevu pravnu školu kao i druge privatne pravne škole, koje su postojale u Hrvatskoj tečajem 17. i 18. stoljeća«.

Kako se iz priopćenih rasprava vidi i Hinko Wolf i dr. Juraj Andrassy služili su se povjesnim podacima priopćenim po Vjekoslavu Klaiću, koji među ostalim, spominje i zagrebačkog kanonika Baltazara Dvorničića, kao preteču odnosno prvog privatnog predavača prava u Hrvatskoj. Međutim je »Obzor« od 28. studenoga 1940. donio dopis g. Josipa Gorničića, inspektora ministarstva trgovine i industrije u m., koji obara po Klaiću izneseno ime Baltazara Dvorničića, koji da se zvao zapravo Baltazar Gorničić. Ovaj dopis doslovno glasi:

»U cij. listu od 25. studenoga 1940. nalazi se podlistak: »Stogodišnjica predavanja pravnih nauka u Srbiji«, gdje se spominje i prepozit zagrebačkog Kaptola, odnosno kanonik Baltazar Dvorničić. Ime upitnog Baltazara Dvorničića, glasi po skriptama pok. sveučilišnog profesora dra Josipa Pliverića (koji nije imao uzroka krivotvoriti povjesne činjenice!), o hrvatsko-ugarskom državnom pravu, Baltazar Gorničić! Isti je bio rektor sveučilišta u Bologni, osam puta delegat hrvatskog sabora kod cara Rudolfa II., pisac pravnih rasprava (Methodica processus directiva), ostavio 40.000 cekina za osnutak hrvatskog sveučilišta u Beču, te po epithafiji u stolnoj crkvi zvan: Pater patriae! Potpisani je jedan od posljednjih tog imena, uz to prigodni pisac pravnih temata i u »Obzoru« te drugim strukovnim časopisima, pa mi kao takovom pripada donekle i pravo intercesije u tom predmetu.«

Kako se iz svega razabire, prikaz jedne povjesne studije urodio je vrlo korisnim i plodnim raspravljanjima i produbio je znanje iz naše prošlosti.

Dr. VILKO RIEGER: ORGANIZACIJA NJEMAČKIH SVEUČILIŠTARACA.

Osvajanjem vlasti po nacionalnim socijalistima promijenile su se bitno prilike u organizacijama njemačkih sveučilištaraca. Prije nacional-socijalističke revolucije, a još više prije svjetskog rata, postojale su među njemačkim sveučilištarcima znatne suprotnosti. Te suprotnosti bile su samo odraz opće pocijepanosti u njemačkom narodu, koja je spriječavala da on postigne svoje političko jedinstvo. I na sveučilištima i visokim školama postojalo je čitavo mnoštvo organizacija korporacija itd., koje su se često žestoko pobijale. Pa ipak postojala je među sveučilištarcima težnja za osnivanjem jedinstvene organizacije, koja bi predstavljala sve njemačke sveučilištarce.

Ta težnja ostvarila se istom poslije svjetskoga rata, kada su se mnogi sveučilištarci vratili sa bojnoga polja i vidjeli rasap u svojoj domovini. A njemački su sveučilištarci uvijek bili protagonisti veliko-njemačkih misli. Oni su u svjetskom ratu rado davali svoje živote na oltar svojih ideala; oni su kod Langemarcka pokazali, da je svaki sveučilištarac, bez obzira na svoje političko uvjerenje, njemački patriot. Taj njemački patriotizam bila je prva temeljna misao jedinstvene sveučilištarske organizacije. A druga je bila, da sveučilištarci više ne će biti samo objekt sveučilišta, već da žele puni odgovornosti sudjelovati u vlastitoj izobrazbi i odgoju. Dakle na temelju veliko-njemačke ideje i ideje sveučilištarske samouprave uspjelo je god. 1919. osnovati jedinstvenu središnju organizaciju njemačkih sveučilištaraca, koja se zvala »Deutsche Studentenschaft«.

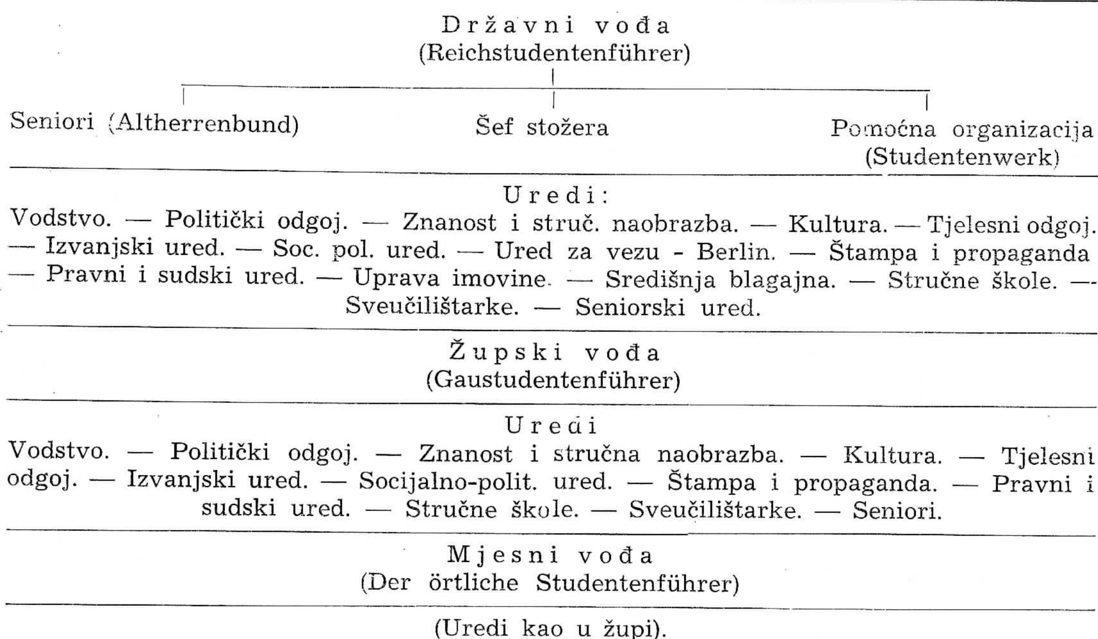
Unutar te organizacije postojala su od njezina osnutka dva smjera. Jedni su htjeli, da ona bude neke vrsti poludržavna ustanova, neki sindikat sveučilištaraca. A drugi su u njoj vidjeli političkog nosioca nacionalnih ideja, stvarnu nacionalnu zajednicu njemačkoga sveučilištarstva. Zanimljivo je, da je ta organizacija, kojoj su pripadale i austrijske i sudetsko-njemačke sveučilištarske organizacije, zastupala od samoga početka nacionalno načelo. U njoj su mogli biti učlanjeni samo sveučilištarci njemačke narodnosti (Židovi ne). Pruski ministar prosvjete Becker pokušao je god. 1926. prisiliti »Deutsche Studentenschaft« na napuštanje nacionalnoga načela, tražeći, da članom te organizacije može postati svaki njemački državljanin (dakle i Židovi). Taj isti zahtjev postavio je on i u pogledu sveučilištarskih organizacija u Austriji i Sudetima, ako one i dalje žele ostati u članstvu »Deutsche Studentenschaft«. Beckerov zahtjev naišao je na najoštrije protivljenje među sveučilištarcima. Njegov prijedlog odbijen je na svim njemačkim visokim školama glasanjem od 30. studenoga 1927. (Samo jedna visoka škola izjavila se za njegov prijedlog). Na to je organizaciji »Deutsche Studentenschaft« kao

takovoj oduzeto državno priznanje, ali sveučilištarske organizacije postojale su i nadalje kao »Freite Studentenschaften«.

Od toga dana prodiru nacionalni socijalisti, kao najaktivniji elementi među sveučilištarcima, sve više u mjesne sveučilištarske organizacije (»Studentenschaften«). God. 1926. osnovao je Adolf Hitler organizaciju nacional-socijalističkih sveučilištaraca (»NSD-Studentenbund«), kojoj je već u godinama 1929. i 1930. uspjelo dobiti većinu gotovo u svim mjesnim sveučilištarskim organizacijama. Što više, god. 1931. osvojili su nacional-socijalisti na sveučilištarskom saboru u Grazu, vodstvo u organizaciji »Deutsche Studentenschaft«. Njezinim vođom izabran je jedan nacional-socijalistički sveučilištarac. Od toga doba nalazila se ta opća njemačka sveučilištarska organizacija u rukama nacionalnih socijalista. Na taj način su njemački sveučilištarci svojim radom i borbom pridonijeli znatan dio političkom uspjehu nacionalnih socijalista.

»Deutsche Studentenschaft« bila je dakle već i prije god. 1933. potpuno u rukama nacional-socijalista. Dne 22. travnja 1933. doneseni su propisi o mjesnim organizacijama, prema kojima su one izgrađene na njemačkom nacionalnom načelu i to tako, da svaki upisani sveučilištarac njemačkoga podrijetla i jezika mora biti članom »Studentenschafta«. Dne 7. veljače 1934. dan je novi ustav njemačkom sveučilištarstvu. Prema tome ustavu povezuje »Deutsche Studentenschaft« međusobno njemačke sveučilištarce u Reichu i izvan njegovih granica te održaje dobre veze sa sveučilišnim organizacijama inozemstva i sa inozemnim gostima. Ona zastupa sve sveučilištarce i brine se za to, da oni ispune svoje dužnosti na visokoj školi i u državi. Ta organizacija počiva na načelu sveučilištarske samouprave. U njezinom ustavu se dalje kaže, da joj je zadaća odgojiti sveučilištarce putem službe u SA (»Sturm-Abteilungen«) i radne službe kao svoje časti svijesne i za oružje sposobne njemačke muževe, koji će puni odgovornosti služiti narodu i državi. Konačno želi ta organizacija živom suradnjom na visokoj školi osigurati nerazdvojivu povezanost između naroda i sveučilišta, osigurati sposoban akademski podmladak, povezivati njemačke sveučilištarce u Reichu i izvan njegovih granica itd. Na čelu organizacije »Deutsche Studentenschaft« nalazi se državni vođa njemačkog sveučilištarstva (»Reichstudentenführer«), kojeg imenuje ministar prosvjete.

Osim te organizacije, koja je obvezatne naravi postoji na njemačkim visokim školama i dalje organizacija nacional-socijalističkih sveučilištaraca (»Nazionalsozialistischer Deutscher Studentenbund«), koja je sastavni dio nacional-socijalističke stranke. Vođa njemačkoga sveučilištarstva stoji na čelu »Studentenbunda«, tako da između njega i »Studentschafta« postoji personalna unija u vodstvu. Organizacija »Studentenbunda« izgrađena je ovako:

»NSD-Studentenbund« ima upravo savršeno provedenu organizaciju. Na mjesnu organizaciju »Studentenbunda« oslanjaju se »Kameradschafti« (za sveučilištarce) i »Radne zajednice NSD.-Studentenbundes« (skraćeno »ANST«; za sveučilištarke). Cilj i zadaća »Studentenbunda« je u stvaranju stručno naobraženog i u pogledu svjetovnog nazora pouzdanog budućeg vodećeg sloja u narodu i državi.

Kada danas mladi abiturijent dolazi na visoku školu, ima on u većini slučajeva već iza sebe službu u Hitlerovoj mladeži, »radnoj službi« i vojsci, gdje je mogao steći neko životno iskustvo. Od toga abiturijenta ne nastaje više onaj tip sveučilištarca, koji provodi svoje dane u besmislenim diskusijama, nego tip sveučilištarca, koji je smisao svoga života našao u ustrajnom radu na različitim područjima. Taj mladi sveučilištarac ima u budućnosti biti vođa svoga naroda na bilo kojem polju i zato mu se želi posvetiti naročita pažnja, kako bi se stvorilo ljude čvrsta značaja, sposobne za životnu borbu. Tom se posvećuje najveća briga u »Kameradschaftima«, odnosno u »radnim zajednicama« (za sveučilištarke), koje su temeljne jedinice sveučilištarske organizacije. Svaki »Kameradschaft« naziva se po nekoj slavnoj osobi iz njemačke povijesti ili sadašnjosti. On ima biti zajednica za čitav život. U »Kameradschaftu« su ujedinjeni najmlađi sveučilištarci, koji vrše još aktivnu službu, sa starijim drugovima iz viših semestara, ali njima pripadaju kao seniori i muževi, koji već vrše svoje zvanje (»Alte Herren«). Na čelu »Kameradschafta« nalazi se njegov vođa, koji je sam još sveučilištarac. Na svakoj visokoj školi postoji više »Kameradschafta«. Svaki novo upisani ima pravo posjetiti kao gost sjednice različitih »Kameradschafta« te se odlučiti za onaj, koji mu najbolje odgovara.

Svrha je »Kameradschafta« izgraditi jake muževe, koji će jednom moći preuzeti u državi važne zadaće. To se postizava tjelesnim vježbanjem, političkim školovanjem i odgojem karaktera. Za vrijeme prvih semestara mora svaki sveučilištarac sudjelovati u obveznim tjelesnim vježbama. Svakoga tjedna drži se u pravilu politička sjednica, na kojoj se vodi diskusija o političkim pitanjima. Odgoj karaktera provodi se u vezi s političkim školovanjem i praktičnim radom. Mladi sveučilištarac obvezan je za vrijeme praznika pomagati u poljodjelstvu (»Landdienst«, »Erntedienst«) ili raditi u tvornici (»Fabrikdienst«). Rad »Kameradschafta« proteže se osim toga na zajedničke sastanke sa seniorima, na podizanje društvenosti itd.

Njemački sveučilištarci imaju i svoje stručne skupine (»Fachgruppen«), koje imaju pripremiti sveučilištarca za njegovo buduće zvanje. Stručne skupine su nosioci samoodgoja i samouprave njemačkog sveučilištarstva na polju znanosti. One su postojale već i prije te su korisno uticale na stručnu naobrazbu sveučilištaraca. U njima se danas provodi znanstveni rad u skladu sa nacional-socijalističkim svjetovnim nazorom. Postoje ove stručne skupine: za kulturne znanosti, za narodno zdravlje, za prirodne znanosti, za pravnu znanost, za ekonomsku znanost, za poljodjelstvo, za šumarstvo, za tehniku, za umjetnost i za nastavu. Velike stručne skupine dijele se u »Fachschafte«. Tako na pr. ima skupina za narodno zdravlje ove »Fachschafte«: medicina, farmacija, veterina, zubarstvo. Svaki njemački sveučilištarac može se učlaniti u »Kameradschaft«, ali mora biti član stručne skupine, u kojoj može od četvrtog semestra dobrovoljno aktivno surađivati.

Navodi se, da stručne skupine imaju ove zadaće:

1. Političko-znanstveni rad u sveučilištarskim radnim zajednicama. — U tim zajednicama drže se u vezi sa profesorima, docentima i asistentima referati o važnim temama, napose o takovim, koje su politički suvremene. Iza referata vodi se obično diskusija.

2. Praktičan rad. — Stručne skupine organiziraju stručni rad sveučilištaraca u industriji, poljodjelstvu, bolnicama, školama i t. d., već prema tome, kakovom se studiju sveučilištarac posvećuje. Kod nekih skupina je praktičan rad obvezatan (na pr. medicina, visoke ekonomske škole i sl.), a kod nekih dobrovoljan(na pr. prirodne znanosti).

3. Takmičenje u zvanju. — Njemački sveučilištarci dobivaju u okviru takmičenja u zvanju (»Reichsberufswettkampf«) pravo, obrađivati kroz deset mjeseci nacionalno-politički važne teme. U tim obradbama ima doći do izražaja teoretski i praktičan rad sveučilištaraca. Obrađuju se na pr. problemi kolonizacije, zdravstva, državnih automobilskih cesta, sirovina, odgoja, njemačke kulturne propagande, umjetnosti itd. Najbolji natjecatelj u pojedinoj skupini dobiva naslov »državni pobjednik« u natjecanju u zvanju njemačkih sveučilištaraca. U tom takmičenju sudjeluje svake godine sve veći broj njemačkih sveučilištaraca.

Uz ove glavne zadaće imaju stručne skupine još i slijedeće: priređivanje predavanja

poznatih ličnosti, organiziranje ekskurzija, znanstvenih putovanja, stručnih logora i drugih priredaba, produbljivanje suradnje s docentima i profesorima, organiziranje suradnje sa drugim stručnim skupinama, inozemnim organizacijama itd.

Unutar njemačkog sveučilištarstva postoji i čitav niz gospodarskih i pomoćnih organizacija, koje sve zajedno sačinjavaju »Reichsstudentwerk«, uređen zakonom od 6. VII. 1938. Ta organizacija osnovana je na temelju sveučilištarske samouprave te predstavlja središte socijalnoga rada njemačkih sveučilištaraca. Na čelu te organizacije je državni sveučilištarski vođa, kojemu uz bok stoji upravitelj »Studentenwerka«. Sveučilištaci surađuju aktivno u ovoj organizaciji, za koju plaćaju i svoje doprinose. Međutim najveći dio izdataka podmiruje se doprinosima države, zemalja, općina, prijatelja itd. Zadaća je »Reichstudentenwerka«, da u najužoj suradnji sa socijalno-političkim uredom vodstva sveučilištaraca vodi brigu oko gospodarskog i zdravstvenog stanja njemačkih sveučilištaraca. Sama organizacija ima četiri važna odsjeka i to:

1. Odsjek za savjetovanje. — On se brine za planski izbor i vođenje naraštaja za akademska zvanja podjeljivanjem savjeta abiturijentima, sveučilištarcima i sveučilištarkama. On izdaje i informativne spise, ali najvažnija je njegova djelatnost ipak u upućivanju abiturijenata u mogućnosti u pojedinim zvanjima, u tok studija itd.

2. Zdravstveni odsjek. — U okviru »Studentenwerka« organizirana je savršena zdravstvena služba, koja se uglavnom sastoji u obvezatnom pregledu sveučilištaraca u prvom i petom semestru, u pravilnom funkcioniranju sveučilištarske bolesničke blagajne, u osiguranju za slučaj nesreće itd. Obvezatni liječnički pregled uveden je radi toga, da bi se ustanovilo zdravstveno stanje sveučilištaraca, odnosno da bi se bolesne uputilo na liječenje. Svaki sveučilištarac mora biti učlanjen u sveučilištarskoj bolesničkoj blagajni. Ona podmiruje u slušaju bolesti sveučilištarcu 70% njegovih troškova za liječenje, lijekove, bolnice itd. Siromašnim sveučilištarcima podmiruju se svi troškovi. Zdravstveni odsjek radi također mnogo na pobijanju tuberkuloze te omogućuje sveučilištarcima redovno popravljanje zubiju. Uz to je svaki sveučilištarac obvezan na osiguranje protiv nesreće na visokoj školi ili u vršenju svoga zvanja.

3. Odsjek za pomaganje. — Ovaj odsjek nastoji u prvom redu oko toga, omogućiti studij talentiranoj djeci siromašnih roditelja. Pri tom se u prvom redu procijenjuje karakter i sposobnost mladih ljudi u vezi sa strankom, vodstvom sveučilištaraca i visokom školom. Takovim mladim ljudima želi se osigurati nesmetan studij za vrijeme njihova boravljenja na visokoj školi, odnosno sveučilištu. Stipendije postoje u obliku pripomoći, zajmova, besplatne hrane i stana itd. Postoje različite ustanove, koje podijeljuju stipendije, ali većinom preko »Studentenwerka«. Broj stipendista iznosio je u god. 1939./40. 8000, a svota izdana za stipendije 3,5 milijuna RM. Do 1. IV. 1939. podijeljeno je 38.600 studentskih zajmova u visini od 23 milijuna RM.

Važna ustanova u okviru »Reichstudentenwerka« je t. zv. »Langemarck-studij«. U spomen na one mlade sveučilištarce, koji su u svjetskom ratu žrtvovali svoje živote za Njemačku kod Langemarcka, ustanovljen je »Langemarck-studij«, kojemu je zadaća, da iz svih slojeva, staleža i zvanja njemačkoga naroda izabere najsposobnije mlade ljude i da im omogući odgoj i izobrazbu na visokoj školi. U posebnim tečajevima, koji traju godinu i pol, skupljaju Langemarck-stipendisti potrebno znanje, da bi mogli studirati na sveučilištu. Iza položenog među-ispita upisuju se stipendisti kao gosti na sveučilište. Nakon godinu i pol boravljenja na sveučilištu i nakon položenog ispita, može se Langemarck-stipendista upisati na svaku njemačku visoku školu. Na taj način omogućuje se sposobnim ljudima iz najširih slojeva da mogu steći akademsku naobrazbu. Langemarck-studij financiraju »Studentwerk« i vodstvo sveučilištaraca.

4. Gospodarski odsjek. — »Studentwerk« ima na svakom sveučilištu i visokoj školi čitav niz ustanova, koje pružaju sveučilištarcima različite prednosti. Tako postoje sveučilištarski domovi, menze, kantine, dućani, čitaonice i sl. Postoji 50 sveučilištarskih menza, koje izdaju godišnje oko 4,5 milijuna porcija jela uz prosječnu cijenu od 0,65 RM. Te menze omogućuju zdravu i jeftinu prehranu njemačkih sveučilištaraca. Postoji i čitav niz domova za sveučilištarce. Svaki »Studentwerk« ima vlastiti stambeni ured, koji posreduje iznajmljivanje soba sveučilištarcima. Uz to postoji ured za pogodnosti, koji pribavlja sveučilištarcima jeftine karte za kazališta, koncerte, predavanja itd. Dobro funkcioniraju i sveučilištarski dućani, antikvarijati, praonice rublja, šivaonice, posudionice bicikla, skija, čamaca, pisaćih strojeva itd. »Studentenwerk« u Münchenu izdaje

svakog semestra debelu knjigu, u kojoj su navedene sve pogodnosti za sveučilištarce. »Reichstudentenwerk« ima 1.200 namještenika i radnika. U taj broj nisu uračunati počasni suradnici. Vlastiti posjed (zemljišta i kuće) »Studentenwerka« iznosi 10 milijuna RM.

Može se reći, da je gospodarska i pripomoćna strana sveučilištarskoga života u Njemačkoj upravo uzorno organizirana. Sveučilištarcima se nastoji na sve moguće strane izaći u susret, a različite ustanove i organizacije kao da se natječu, da bi sveučilištarci imali što više pogodnosti. To nastojanje je bez sumnje plod ispravne spoznaje, da su sveučilištarci budući vođe naroda, koji su pozvani da u njegovom interesu izvršuju svoje zvanje, a ne neki nametnici, koji bi samo živjeli na račun naroda. Njemačkim sveučilištarcima daju se, kako smo vidjeli, mnoge pogodnosti i olakšanja u njihovu studiju, ali im se s druge strane postavljaju dužnosti, kako bi njihov budući rad bio doista u korist naroda i države.

I POVIJEST MEDICINE JE NAUKA!

I ako sam se zarekao, da ne ću više pisati o povijesti medicine, ne mogu izdržati slušajući i čitajući sve ono, što se u povijesti medicine i o povijesti medicine kod nas piše i govori. Svi mi, koji smo se poviješću medicine bavili znademo, i svi, koji se njome bave, znadu, da je ona pastorče medicine i da treba da se bori za svoje priznanje. Ali kod nas se zbiva još nešto drugoga. Dok joj treba snubiti prijatelje, dok treba za nju zainteresiravati nezainteresirane, najednom se svi za nju interesiraju, svi je znadu, svi o njoj rade, predavaju i naučaju. Dok sam se njome oficijelno bavio, nisam imao od te brige ništa prilike osjetiti, ali danas nema predavanja pred javnošću gdje liječnici, a često i neliječnici, ne iznose historijsko-medicinske opservacije. Kada bih se ja kao internista podufao govoriti o okulistici ili o kojoj drugoj kirurškoj struci, sigurno bi stručnjaci tih struka — opravdano — protestirali. Tko zna, koliko godina rada treba da se netko usavrši u tim strukama, razumjet će taj protest. Međutim držim da je potrebno da se jednako protestira kada nestručnjaci suvereno govore o povijesti medicine. Znadem, doduše, da i nestručnjak može pridonijeti vrijedan prilog jednoj nauci, a znadem i to da je u povijesti medicine štošta izgradio laik. Ali ipak ne može biti, da svak, tko je pročitao dva ili tri članka, eseja, feljtona sa područja anegdotike povijesti medicine, ne obazirući se na najozbiljnije radove svoje neposredne okoline, iza kojih stoje godine rada, suvereno štošta piše i svašta govori. Povijest medicine je nauka. Ona zahtijeva poznavanje specijalne literature, a onda i poznavanje njezinih pomoćnih nauka. Kao što je nemoguće govoriti o internoj medicini čovjeku, koji ne zna anatomije, kemije, fiziologije, ne može se govoriti niti o povijesti medicine bez znanja jezika, pomoćnih povijesnih nauka, povijesti filozofije, umjetnosti i kulture. Iznijeti interesantnu knjigu ili sliku, — ide kako-tako, ali suvereno govoriti o Hipokratizmu, Galenu, Aviceni, Bagliviju, a evidentno pokazati, da dotični nikada nije u originalu niti pokušao te autore čitati, to ne ide! Ne želim iznijeti ni jednoga detalja onoga, što ovako ispada, no ispada svašta i čuo sam i čitao svašta od ljudi, koji to ne bi trebali da napišu ili izreknu. Ne vodim o takovim stvarima kartoteke, ali me boli, kad vidim, što se radi s mojom starom ljubavi. Ne diram ni u koga, ne aludiram i ne mislim ni na jedan konkretan slučaj, nego se opirem nečemu što je postalo sistemom. Stoga stavljam kolegijalan prijedlog onima, koji drže, da treba o povijesti medicine da pišu ili govore ili njenim datima svoja predavanja da ukrase, a znam da literature o tom predmetu nemaju, neka mi telefoniraju (telefon 31-36) i ja ću im dati literaturu ili barem reći gdje će je dobiti. U koliko bi pak možda lične antipatije sprečavale koga da se na mene obrati, neka se obrati na Hrvatsko društvo za povijest medicine (telefon 56-12) i ono će mu poći na ruku. Držim, da će tako bar najgrotesknije tvrdnje otpasti iz naše stručne literature. Treba shvatiti da tko hoće o jednoj nauci pisati ili govoriti, treba da se služi njenom metodikom. A i povijest medicine je nauka!

Lujo Thaller

predsjednik XI. međunarodnog kongresa za povijest medicine.

MISLI O NASTAVI, NAROČITO O SVEUČILIŠNOJ

VIII.

UZ STRUČNU SPREMU TREBA I OPĆA NAOBRAZBA.

Nakon naredbe o pripuštanju apsolvenata srednjih tehničkih škola na Tehnički fakultet rasplela se ponovo novinska debata o tom pitanju, od koje smo u prošlom broju donijeli jedan dio. Iza toga o tom je započeo pisati g. dr. Žiga Scholl u »Zagrebačkom listu« dne 20. XI. 1940. pod naslovom: »Banska vlast ispravlja nepravde«, a odgovorio mu je ing. Gjuro Stipetić u »Hrvatskom dnevniku« dne 28 XI. 1940 pod gornjim naslovom. Dr. Žiga Scholl je replicirao u »Zagrebačkom listu« dne 30. XI. 1940. pod naslovom: »Srednjim tehničarima otvoriti će se konačno vrata visoke tehničke škole«. Iz članka g. prof. ing. Stipetića, koji je i kao stručnjak i visoki sveučilišni funkcionar najmjerodavniji da dade svoj sud o tom pitanju, donosimo nekoliko misli:

Pitanje upisa apsolvenata Srednjih tehničkih škola na Visoku tehničku školu, odnosno Tehnički fakultet vuče se već 20 godina i o njemu je pisalo mnogo zvanih no još više nezvanih. Tehnički fakulteti stajali su na stanovištu, da je za buduće inžinire, naročito kod nas, potrebna što veća opća naobrazba. Naše prilike još dugo nisu takve, da bi se mogli zadovoljiti s takvim stručnjacima, koji osim svoje struke nemaju dosta općeg znanja. Kod nas se inžinir mora često baviti raznim problemima, za koje nije dosta samo stručno znanje. Da samo spomenem to, da si kod nas inžiniri tek moraju izvojštiti u javnom životu položaj, koji im pripada — ne toliko radi osobne koristi, koliko u interesu potrebnog upliva kod rješavanja i odlučivanja o inžinirskim zadacima. Inžiniri su kod nas razmjerno mladi stalež, oni nemaju toliku tradiciju, kao druge, starije struke školanih inteligenata. Zato su inžiniri kod nas do nedavna bili gotovo isključivo samo referenti, a odlučivali su drugi, što nikako nije bilo u interesu ni tehničkog rada ni napredka. Pa i danas u mnogim prilikama nije bolje. Još mnoge borbe predstoje generacijama inžinira u narodnom interesu, pa već i zato treba da budu u svakom pogledu ravni i dorasli drugima.

Srednje tehničke škole imadu svrhu da stvaraju gotove stručnjake za određeni smjer i praksu. — Naučni program tih škola tvori jednu zaokruženu cjelinu. Obujam tehničkih disciplina je vrlo velik, pa je pratički nemoguće, da bi u te 4 godine, koliko nauka traje, mogli uz taj tehnički materijal steći jednaku opću naobrazbu kao đaci u gimnazijama, koji se u te 4 godine bave isključivo disciplinama opće naobrazbe . . . Predznanje stečeno u gimnazijama dovoljno je za napredak na Tehničkim visokim školama, dok tehničko predznanje nije neophodno potrebno, jer se sve to na visokoj školi odpočetka uči. Apsolventi Srednjih tehničkih škola, koji dolaze na Fakultet jesu istina u početku u prednosti, osobito u pogledu crtanja i nekog tehničkog predznanja, ali to nije bitno. Svakako se može ustvrditi, da bi Srednja tehnička škola kao pripremna škola za Tehnički fakultet bila odviše skupa škola; gimnazije su za tu svrhu jeftinije. Isto tako bi primarna svrha Srednjih tehničkih škola bila promašena, kad bi njeni apsolventi u masama polazili na visoke nauke, jer bi onda pomanjkalo onih ljudi — pomagača inžinira, izvađača i t. d., za koje je Srednja tehnička škola osnovana, a koji su svakako vrlo potrebni. Treba se malko zamisliti: ove godine, kad je omogućen srednjim tehničarima upis na fakultet upisalo u Zagrebu stočetrdesetčetiri tih apsolvenata na fakultet!

U nekim člancima se isticalo, da se na čitavom svijetu apsolventi Srednjih tehničkih škola pripuštaju na visoke škole. To ne stoji. Koliko sam informiran, u Njemačkoj je takav pripust bio uvijek nemoguć, u bivšoj Austriji je bio poslije rata dozvoljen, dvojim da je i sada još dozvoljen. U Češkoj bio je pripust moguć samo na Tehničkim visokim školama s češkim nastavnim jezikom, na njemačkim ne; a sada kad su češke zatvorene, primaju njemačke škole one đake, koji su već bili upisani.

Na stajalištu, kako sam gore iznio stajala su sva tri Tehnička fakulteta u Jugoslaviji. Na jedan upit ministarstva prosvjete izrečeno je mišljenje, da bi se za prelaz na fakultet od apsolvenata Srednjih tehničkih škola tražila diferencijalna matura. Tehničke fakultete nije nipošto vodila želja da sprječavaju napredak talentiranim i ambicioznim ljudima, već jedino to, da oni u svom interesu imadu što veću naobrazbu i da se tako održi niveau visoke škole. Naš je fakultet kod toga izričito preporučio, da se uklone sve zapreke formalne naravi kod polaganja te

diferencijalne mature, t. j. da ti apsolventi ne bi morali — kako je to sada propisano — polagati najprije pojedinačno godišnje ispite redom za 5., 6., 7. i 8. razred, a kod toga za svaku godinu plaćati trostruku školarinu, već da ih se godinu dana nakon mature na Srednjoj tehničkoj školi pripusti izravno diferencijalnoj maturi. Ja sam svojevremeno osobno — kao rektor Sveučilišta sugerirao da bi se mjesto diferencijalne mature mogao uvesti i prijemni ispit pred komisijom, sastavljenom od profesora Filozofskog fakulteta, kako bi bilo što manje tih formalnih zaprijeka.

Stvar je ležala neriješena skoro deset godina, a za to nisu krivi niti naši profesori, a najmanje inžinirski stalež, jer oni o tom pitanju nisu odlučivali.

IX.

HUMANIZAM U TALIJANSKOJ ŠKOLI

U reviji »La Rinascita« izišao je veliki članak talijanskog ministra prosvjete Giuseppe Bottai-a o humanizmu u talijanskoj školi, pisan blistavim stilom i lijepim jezikom. U glavnim potezima donosimo sadržaj toga članka prema prijevodu T. F. u »Novostima« od 16. XI. 1940. br. 317.

Humanizam je u biti težnja prema zajedničkoj kulturi koja bi tvorila bazu jedinstvenog poimanja Evrope, on je ponosna svijest o pripadnosti ljudskom rodu, i ta je svijest idealni i osnovni motiv humanizma, i svaki put kad se jasnoća tog motiva zamuti, javlja se potreba humanizma. Ta svijest o zajednici sviju ljudi je »vis unitiva«, koja se javlja u raznim povijesnim momentima i oblicima,»a svaki puta kad povijest ljudima ponovno naglasi problem jedinstva i kad ih potakne da ga riješe, tad oni govore humanističkim jezikom«.

Prije no su religiozne, političke i nacionalne borbe razdijelile i raskidale Evropu, bilo je jedno razdoblje kad su svi intelektualci govorili istim, latinskim jezikom da rade na jednoj te istoj, naime humanističkoj misli.

Kršćanstvo je bilo univerzalnost u ljubavi, rimski imperij univerzalnost u zakonima, a humanizam je išao za novim jedinstvom, jedinstvom umjetnosti nauke i književnosti. A to je jedinstvo svijetu dala Italija, jer je u njoj niknula humanistička misao.

Predmet je i središte humanizma čovjek, no kad bismo na to zaboravili, kao što su mnogi pogriješili, tad bismo došli do humanizma, koji bi bio manji od humanistâ, svojih predstavnika.

I uopće, želimo li ustanoviti ulogu i značenje humanizma, moramo dobro razlikovati red vrijednosti, kojima je on nosilac, od klasične tehnike humanističke metode, koja je tek njegovo pomoćno sredstvo. I baš je ta metoda postala uzrok mnogim zabludama i nesporazumcima, tako da mnogi prigovori, upravljeni humanizmu, zapravo nijesu namijenjeni njemu, već klasičnoj tehnici i manualističkoj praksi, i ne diraju u sam humanizam, koji je sam po sebi vrijednost. Kao takav on ne pripada nijednoj klasi i nijedna ga klasa ne može svojatati za sebe, jer je on iznad njih, on je »vis unitiva«, a klase predstavljaju diobu.

Mnogi su smatrali humanizam, promatrajući ga izvanjski i površno, epohom vladavine fraze i norme i osnovali su čitav pokret, t. zv. »frazeoklastiju« i suprotstavili su pojam »fraza« pojmu »barbarstvo«, no i humanizam je, u stvari isto učio suprotstavljajuć pojam »humanitas« pojmu »feritas«.

Sve nehotice nameće se pitanje zašto se humanizam toliko služio latinskim i grčkim jezikom. Uočivši sve one vrijednosti koje je humanizam gledao u grčko-rimskoj antici i sve one težnje koje je prema njima usmjerio, vidimo da je humanizam u antici gledao mitos nenadmašena savršenstva i »htijući saznati njenu tajnu, zapitao ju je njenim jezikom«. Promatrajući na ovaj način ova dva klasična jezika, mi u njima ne ćemo više gledati tek besmislenu duhovnu gimnastiku, već nastojanje za traženjem vrijednosti i tumačenje onog božanskoga što je u nama.

Osim toga imadu grčki i latinski jezik, nekada kao i danas, sposobnost da vrše intelektualnu selekciju, jer ta dva jezika nijesu pristupačna svima već naprotiv rijetkima. I za to prema riječima autora »klasična gimnazija nije trg za mnoštvo već rezerviran, zaštićen i branjeni trijem«.

Enciklopedizam, koji bi imao biti u neku ruku inventar svega onoga što se može saznati, ne koristi već škodi istinskoj duhovnoj kulturi i zato »braniti školu od enciklopedizma znači braniti kulturu humanističkim duhom i spasonosnim sredstvima klasične tehnike, grčkim i latinskim jezikom«. Kad se govori o koristima učenja klasičnih jezika treba spomenuti, da »tradicionalni citati i posvećeni tekstovi, u okviru suverene literature, bujne mitologije i u srcu

herojskih legenda, tvore superiorni način izražavanja, bogat nezapamćenom mudrošću i univerzalnim aluzijama, i u ovoj najvišoj viziji stvari, inteligencija nalazi svoje pravo podneblje«.

Humanistička je metoda čovjeku dragocjeno sredstvo da se iz nizine svojih nagona uspne prema onome što ga nadmašuje i da tako, prema riječima Platonovim, uzmogne razgovarati s bogovima i s ljudima. No nije dosta da čovjek samo razgovara s bogovima i s ljudima, on mora u prvom redu raditi i stvarati, i zato je potreban aktivni humanizam.

Osnovna je misao i cilj humanizma nezainteresirano služenje zadobivanju savršenstva i zato su mu rad i aktivnost upravo imanentni, no sada niče pitanje »a kako ukloniti paradoks rada kome je providnost odredila da bude sredstvo solidarnosti, a koji je zašao u šančeve razdora?« Svaki je socijalni problem, problem nauke i prema tome i škole, pa tako i ovaj. Promatrajući rad s jednog višega gledišta vidjet ćemo, da on nije drugo nego li pretvaranje svijeta u ljudske stvari, i rad nije nastao uslijed grube potrebe, već je čovjeka na rad potaknula njegova inteligencija. A put je do inteligencije odgoj, i sad, želi li škola, koja se bavi odgojem istinski odgajati, valja da poznaje i razumije rad, a rad se upoznaje samo radeći, i za to je rad jedan od bitnih momenata nove škole.

Mnogi su u vezi s time na sva usta govorili o humanizmu nauke i tehnike, zaboravljajući pri tome humanizam literature i smatrajući ga manje vrijednim, a smetnuli su s uma to, da su sve te tekovine jednako vrijedne, jer su plodovi djelatnosti ljudskoga duha.

I sami veliki naučenjaci kao Newton, Volta i drugi dali su nauci humanističku mjeru ističući »da nema sigurna stjecanja znanja, a da se još jedanput ne prođe čitavi put kojim je išlo čovječanstvo«.

U vezi s time potrebno je stvoriti školu klasika nauke kao i školu klasika literature. Jer se »duh nauke i tehnike ne može odijeliti od nauke o duhu...« To je, eto, temeljna istina svakog integralnog humanizma, a takav je humanizam inspirirao i talijanski zakon »Carta della scuola«.

Princip je novog humanizma u talijanskoj školi »uzdržati temeljni kontinuitet jedinstvenog idealnog poleta, no u isto vrijeme odrediti i potrebnu specifikaciju ciljeva i metoda i uspješno raditi na integritetu kulture. Na taj će se način školi točno ustanovljenim principima dati normativne vrijednosti i tako će se braniti od raznih neuspjelih i naivnih pedagoških pokušaja.

Budući da humanizam nije obnova prošloga, već pravo narodno buđenje, možemo shvatiti značenje smjernica odgoja navedenih u »Carta della scuola«.

Temelj je svake humanističke koncepcije, pa tako i »Carte della scuola«, misao ljudske zajednice, koja se u prvom redu očituje u nacionalnoj solidarnosti, koja je u Italiji posve razumljiva uzmemo li u obzir humanizam i rimsku tradiciju koje su njena velika baština.

KNJIŽEVNOST

JOSIP HORVAT: ANTE STARČEVIĆ. Pisac Političke povijesti Hrvata, monografije o Supilu i Kulture Hrvata kroz 1000 godina, napisao je opsežnu biografiju o Anti Starčeviću. Pisac je ovom velikom djelu od 400 stranica s 12 slika stavio podnatpis: kulturno-povjesna slika.

Činjenica je, da je ličnost Ante Starčevića jedna od najvećih moralnih vrednota hrvatskoga naroda uopće a u 19. stoljeću napose. Nesumnjivo je, da je od velike većine naroda i osobito štovan, a njegova politička i moralna baština od mnogih upotrebljavana »za« i »protiv« u dnevnoj političkoj borbi. Također je činjenica, da je Starčević — kao prije tako i danas — svoje najiskrenije i najoduševljenije pristaše imao u omladini. Starčevićevo filozofsko razmatranje političkih zbivanja i života, a povrh svega njegov značaj s pravom su pridonijeli da ga je omladina gotovo obožavala, a suvremenici mu dali ponosan i jedinstven atribut: otac domovine.

U dvadeset, što većih što manjih poglavlja — ali uvijek s karakterističnim natpisima — Horvat je nastojao ocrtati političke i društvene prilike devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj. I premda je natpis knjizi »Ante Starčević« ona nije pisana poput uobičajenih biografskih romana; pisac opširno crtajući prilike onoga doba ističe i veličinu ličnosti Ante Starčevića, no to je provedeno više induktivnom metodom; čitalac upoznavši djela Starčevića sam si stvara i gradi fascinantni lik tog beskompromisnog kremen-značaja narodnog prvoborca.

Josip Horvat — bilo slučajno ili ne, ali očito pod uticajem zahtjeva Hippolyte Tai-

ne-a (uvjetovanost čovjeka trima faktorima: podrijetlo, okolina i momenat) vrlo opširno (moguće i preopširno!) govori o zavičaju, rodu, mladosti, školovanju i pjesnikovanju Ante Starčevića. Pisac nas upoznaje sa svime što je bitno, od onog malog ličkog zaselka Žitnika, gdje je postojala zadruga Starčević i iz koje je potekao i rodio se Ante, pa sve do karlobaškog župnika Šime Starčevića, prvog učitelja i odgajatelja Antina. Taj župnik, filolog, postao je Antu u gimnaziju u Zagreb, a odatle — po običaju onog vremena — u sjemenište u Budimpeštu. No Usud je odredio drugačije: u revolucionarnom previranju god. 1848. Starčević skida reverendu, postaje doktor filozofije i nakon kraćeg pjesničkog razdoblja, posvećuje se znanstvenom stvaranju (»Razvod istrianski«, »Hrvatska reččeslovnica«) i s godinama kleše i izrađuje svoje filozofsko-političko evanđelje.

I premda se u mnogočem ne bi složili s piscem ove knjige ipak je jedna osobita vrlina ovoga djela, koju želimo odmah naglasiti. Horvat je obilno i sustavno citirao mnoge misli, odlomke pa i cijela poglavlja iz Starčevićevih političko-književnih djela. Vrijednost je toga ogromna. Jer — budimo iskreni — većina novije generacije stvorila si je sud o Starčeviću ne čitajući ništa o d n j e g a već samo o n j e m u. A to je bitna razlika. Ni časka ne mislimo time reći, da je Horvatovim djelom umanjena potreba izdavanja cjelokupnih Starčevićevih djela (zar se ta potreba doista ne može ostvariti?!), ali ipak Horvat je svojim izdašnim i opsežno-zaokruženim citatima neposredno čitatelja upoznao sa Starčevićem, a ne s legendom o Starčeviću.

Starčević je danas — većim dijelom — poznat tek kao politik-mislilac i borac. O njegovom književnom radu malo se što zna. Pa ipak, on spada sa svojim djelima među prve naše književne historičare, a sigurno je, kao književnik prvi je realista u hrvatskoj književnosti 19. vijeka. Urođeni realizam ličkoga čovjeka, koji stvara opori život Like, našao je u Starčeviću puni izražaj.

Starčević je očito, kroz neko vrijeme, smatran političkim i misaonim predvodnikom čitavoga naroda. No taj svoj politički položaj Ante Starčević osvojio je isključivo svojim ličnim svojstvima, svojom potpunom izgrađenošću kao čovjek, svojom značajnošću, dosljednošću i iskrenošću svojega naziranja, koje je — kako kaže Horvat — posljedak sukladnosti njegova mišljenja s osjećajem narodnim. Starčević očito nije se strašio Pascalovih istinitih riječi: »Dire la vérité est utile à qui on la dit, mais désavantageux à ceux qui la disent«. Išao je odlučno naprijed, sam je jednom prilikom bezobzirno naglasio: »Ja sam od djetinjstva naučio svaku stvar zvati njezinim pravim imenom.«

Kod ovako složene i duboke, a opet jasne i shvatljive ličnosti kao što je Starčević, teže je odabrati bilo rečenicu ili poglavlje koje bi ga moglo kratko, ali točno, ocrtati. Čini nam se kao najkarakterističniji izvadak iz velikog i vatrenog govora održanog u siječnju god. 1866. u hrvatskom saboru. Starčević je među ostalim rekao: »...ja vam kažem, da izvan povestnice, izvan života, ništa ne priznajem za siguran, za stalan temelj politike. Ostali temelji, cerpljeni odkuda komu drago, po mojemu sudu, nisu, nemogu biti drugo nego pokušaji. Gde se radi o naših glavah, tu je prosto svakomu pokušavati što mu je drago, nu gde se radi o pravih domovine, tu nije mesto pokušavanju, to nije drugo nego deržati se sigurna temelja«. To su Starčevićeve misli (koje su mu uostalom cijeloga života vrijedile kao aksion) iz velikog i dramatskog govora u saboru, kada se radilo hoće li se u saborskoj adresi prihvatiti načelno listopadska diploma ili ne. Starčević se svim raspoloživim silama borio protiv toga, da se prizna da je Hrvatska »zemlja austrijske cesarovine«. Ostao je u manjini, 12. veljače adresa je izglasana. Horvat za tu sudbonosnu zgodu kaže: »Taj čovjek (Starčević), kojemu su svi vrutci osjećaja slili se samo u jednu ljubav, za Hrvatsku, doživljuje kako taj njegov ideal ubijaju, a on, nemoćan mora to gledati.... U noći od 12. na 13. veljače, u noći poslije konačnog glasovanja vrana kosa Starčevića je posijedila. Morala je biti to za nj noć neslućenih muka.«

U svojoj knjizi Horvat je — ako ne otkrio — a ono upozorio i na jedno vrlo malo poznato djelo Eugena Kvaternika »Hrvatski Glavničar ili Putokaz k narodnoj obrtnosti a kroz ovu k narodnom blagostanju«. O toj knjizi, koja je štampana »u Zagrebu, u oči Cvietnice, 28. ožujka 1863.« ne znamo, da li je uopće opširnije pisano. A iz priopćenih poglavlja jasno slijedi, da je to prvi pokušaj socioloških studija kod Hrvata i prva skica naše političke ekonomije. Čini nam se također, da je u problemu »afere Lonjskog polja« Horvat iznio jednu novu, do sad nenaglašenu tezu.

Horvat nije sustavno izdjelao lik Ante Starčevića. No česte su karakteristike i definicije njegove ličnosti. Tako kaže: »Njemu nije do toga, da agitira, nego da uvjerava,

ne sipa popularne krilatice, već pruža argumentirana načela; nije mu stalo da stvori sebi velik broj pristaša, organiziranu stranku, on želi odgojiti pojedinca; taj pojedinac ima djelovati dalje, odgajati ljude u svom društvenom krugu, zbroj tih pojedinaca bit će okvir za budući pokret etičko-nacionalnoga preporoda narodnoga. Starčević je filozof-učitelj jedne političke škole, a ne vođa jedne političke stranke«. Horvat daje jamačno najveće priznanje Starčeviću, kada pod kraj knjige (str. 364.) doslovno piše: »Zbilo se zaista sve onako, kako je on — ne prorekao — nego ispravno unaprijed zaključio. Mogao je osjetiti zadovoljstvo u spoznaji, da je teza njegove nauke n e p o g r e š i v o t o č n a.«

Historijske reportaže Josipa Horvata rezultat su velikog i marljivog rada. I ako ima opravdanih prigovora pojedinim dijelovima i izvodima, ipak — u cjelini — korisna su djela, širi krugovi hrvatskih čitatelja upoznaju se sa svojom prošlošću i rodoljubnim nastojanjima svojih pređa, a to nesumnjivo pridonosi jasnijim pogledima za budućnost.

Ovo je djelo izašlo u nakladi Antuna Velzeka, Zagreb. Čudi nas, da se u ovako veliko i lijepo opremljeno djelo uvukao toliki broj tiskarskih pogrešaka.

Hinko Wolf

DISERTACIJA O TOMIĆU. (DR. EMIL ŠTAMPAR: »JOSIP EUGEN TOMIĆ«). Poslije Rubinove disertacije o Ogrizoviću dobili smo sada opet jednu zanimivu disertaciju sa polja hrvatske književnosti i to radnju dra Emila Štampara: Josip Eugen Tomić. Dok nam je Drago Rubin dao u svojoj radnji uglavnom pregled kazališnog rada Milana Ogrizovića, a tek se sporedno osvrnuo na literarni njegov rad, premda je taj za budućnost daleko važniji, pa nam ta radnja daje krnji i nepotpuni uvid u značenje i važnost Ogrizovića, Štampar je dublje zašao u samu stvar i opširnije dao Tomića. Uspjelo mu je ne samo suhoparno pokupiti sva data i donijeti ih kronološkim redom, cjepidlačarskom točnošću donijeti na kraju djela potpunu bibliografiju Tomićeva rada i popis svih radova o njemu, nego je ušao psihološki u stvaranje toga, poslije Šenoe, najvažnijeg predstavnika romantizma u hrvatskoj književnosti i približiti ga našemu shvaćanju.

Iako on posvema objektivno, a moguće malo i preoštro sudi o sposobnostima Tomićevim i osporava mu njegovo umjetničko djelovanje, ipak ta disertacija znači zapravo rehabilitaciju toga mirnog i povučenog stvaraoca na području lijepe knjige i upućuje nas na njegov svestrani rad. On ga prikazuje i kao čovjeka, i kao političara i književnika, prevodioca, dramaturga, pjesnika — prikazuje ga uopće sa svih strana, tako da konačno dobivamo potpunu i neokrnjenu sliku Josipa Eugena Tomića.

Tomić je počeo raditi za vrijeme Bachova apsolutizma, dakle u doba najveće diktature, kada je u Hrvatskoj ugasio i onaj posljednji maleni jedva primjetljivi plamićak slobode, koji je prije toga vremena barem prividno sjao, ako već ne pravo. I u to je doba bio Tomić još k tome državni činovnik, koji je morao čuvati svoje mjesto zbog korice kruha. Ako se uoče ova dva faktora i konačna spoznaja, da je on bio u srž Hrvat, onda nam je jasno, u kakvom se teškom položaju nalazio Tomić, koji je morao biti ogorčen na prilike, u kojima živi, a oduška pravoga nije smio zbog vlastite egzistencije dati. A ipak je on davao maksimum, koji je mogao dati. Dao ga je u svom literarnom radu, u svom dramaturškom radu, u svom cjelokupnom kulturnom radu. Jer se nije smio odviše pozabaviti sa suvremenim prilikama, bacio se na historiju, koja je bila za njega, kako je kazao Antun Radić u svome jednom prikazu Tomićeva rada »magistra vitae«. Na tome je području dotjerao do maksimuma imajući uvijek kao uzor pred očima sjajne Šenoine historijske romane. Sam je on izjavio, da mu je jedinim učiteljem Šenoa, kada piše: »Njegova (Šenoina) je neprolazna zasluga, da je pokazao, kako nam treba pisati historičku i socijalnu savremenu pripovijest«. On je historijski roman shvaćao posvema moderno, ne romantično, kao mnogi njegovi suvremenici, pa kaže: »Pisac treba da nam predoči prošlost, kakva je bila, treba pogoditi kolorit davnine, njegovi ljudi treba da budu tadašnjega kova u misli, i riječi i djelu«. Ili opet na drugome mjestu: »Zato i nisu pravi historijski romani, u kojima većinom vidimo pred sobom ljude, koji nose starovječno odijelo svoga doba, a inače se njihov govor, njihov način mišljenja ni u čemu ne razlikuje od govora i mišljenja sadašnjih ljudi. To nije umjetnost . . .«.

To njegovo shvaćanje umjetnosti mnogo se tretiralo u doba, dok je još Tomić živio, a izgleda, da nije još niti sada posvema jasno, jer se na tome pitanju i dr. Štampar zaustavlja. Zanimivo je, da se Tomiću sa svih strana niječe neka umjetnička crta u njegovim djelima. Ne priznaje se umjetnička vrijednost ni njegovim dramama, ni njegovim romanima s kojima je toliko imao uspjeha kod publike, da su mu se djela od-

mah po izlasku prevodila na nekoliko svjetskih jezika, a suvremena ga kritika uspoređivala s najvećim književnicima stranih zemalja. Dr. Štampar je ispravno ustvrdio, da u njegovim djelima doduše manjka snaga uživljavanja u sudbinu svojih lica; Radić je doduše napisao, da »J. E. Tomiću nije doduše pripovijest valjala, ako nije bila historijska, ili ako nije bila zasnovana na zanimivoj fabuli bilo ozbiljnoj bilo komičnoj«, ali nitko ne može zanijekati vrijednost njegovoj »Meliti«, koju možemo smatrati jednim od najuspjelijih romana onoga doba u našoj književnosti.

Spram Tomića je uopće cijela naša kritika postupala dosta mačuhinski. Da joj samoj nije jasno, što da o njemu misli, ona traži utjecaje iz vanjske literature, pa nabraja, koja su po svome karakteru i temperamentu posvema oprečna, u što se može uvjeriti svatko, tko iole poznaje stranu, svjetsku književnost. Tako su ga na pr. ispoređivali s Kotzebuom, Anzengruberom, Gutzkovom, Byronom, Jankom Kalinčakom, Grillparzerom, Ohnetom itd., a stvarno je bio samo pod neposrednim utjecajem Šenoe, što i sam lojalno i iskreno priznaje. To je moguće jedino pitanje, koje je dr. Štampar morao u svojoj radnji pobliže objasniti, dok mu se u svemu ostalome ne može ništa prigovoriti.

Teško je danas uopće govoriti o utjecaju pojedinih pisaca na neke književnike, osobito, ako je taj književnik tako svestran i plodan, kao što je to bio Tomić. Snaga literature leži u tome, da djeluje i da formira ličnosti, i što je takovo djelo jače i snažnije, to će ono jače i snažnije djelovati. Isto bi tako mi danas mogli govoriti o raznim utjecajima na Dostojevskoga, kome nitko ne može zanijekati, da nije originalan. I sam Krleža, koji je danas najsnažniji naš talenat stoji pod utjecajem nekih skandinavskih pisaca, a može li tko reći, da nije naš i to stopostotno naš?

Tomić je imao jednu prednost i jednu manu. Prednost, da je znao pisati lijepo, a manu, da je pisao brzo. I uslijed toga, on osvaja publiku ljepotom svoga pisanja, a ostavlja ju hladnom, jer premalo zalazi u život svojih junaka i junakinja, premalo živi s njima zajedno, nije intiman s njima, sve psihološke finese izbjegava, zaustavlja se samo na površini i karaktere njihove moramo mi sami rekonstruirati u sebi na temelju spretno i znalački postavljenih scena, koje su kod njega tako bujne i žive, jer koliko ga god mnogi proglasuju realistom, u njemu još uvijek u podsvijesti titra žica romantike.

Dr. Štampar je dobro uočio, da je to pomanjkanje psiholoških momenata u Tomiću, jedno od najglavnijih faktora, koji rade na uštrb njegova glasa kao umjetnika. On nije išao tako daleko, kao Antun Radić, koji je kazao, da je za Tomića psihološka analiza »pusto naklapanje«, ali nije s druge strane pokušao obraditi Tomića, što bi učinio vrlo lako ukazavši na njegovu već gore spomenutu »Melitu«. U liku te žene, on je i tekako mnogo dao »psihološke analize«, da upotrebimo Radićev izraz, dao ju je logično i jasno. Sve eventualne ekstravagancije su samo prividne. Ona ipak ostaje ženom, pravom ženom od krvi i mesa, žena, kakovih imade mnogo na svijetu i kakove su bile uvijek i uvijek će biti. Da nije Tomić napisao svoju »Melitu«, moglo bi se govoriti o pomanjkanju psihologije u njegovim djelima, ali ovako to otpada. Ostaje samo brzina rada. Moguće je to jedini uzrok, da se nije udubio u svoja lica, da ih nije stvarao iz sebe, nego kopirao oko sebe i to bi bio istočni grijeh, koji mu se toliko predbaciju, da nije ušao ni u Minervinu reprezentativnu kolekciju »100 godina hrvatske književnosti«.

Ima još jedan faktor, koji opravdava Tomića kao pisca. Taj drugi faktor iznesao je sam u jednom svom prikazu o kazališnim prilikama u Zagrebu, kojeg je štampao u Vijencu, kada je postao dramatur Hrvatskog kazališta. On kaže: »Što se daje u Zagrebu, gradu od 20.000 duša, koji ipak vrlo raznoliko općinstvo imade? Zar operete? Ne, to je ludorija, koja silu novaca stoji, vele jedni, dajte drame. Drame! vele drugi, je l' ste s uma sišli? Mi ne idemo u kazalište da plačemo. Dajte fine francuske komedije. Ne, vele treći, to je prefino, to je dosadno. Dajmo talijanske komade. Hm, vele četvrti, mi mislimo, da talijanske stvari ne vrijede mnogo. Dakle izvorne komade? Sačuvaj Bog, tko će to gledati! Dakle, njemačke komade? Ne, nisu dosta fini.«

Ove riječi prenesimo na literaturu — a Tomić je htio ići za općinstvom i ugoditi mu — i dobit ćemo jasni lik Josipa Eugena Tomića, jasnu sliku njegova vremena i jasnu predodžbu prilika pod kakovim je on radio.

Zlatko Milković.

SLOVACI I MODERNA LINGVISTIKA. Govorim ovdje o Slovacima i lingvistici, jer su Slovaci ove godine izdali mnogo lingvističkih rasprava u knjizi »*Linguistica Slovaca*«. Ne samo da će oni, koji se bave lingvistikom pohvaliti to izdanje, nego će se i diviti malom narodu, koji je bio sposoban da iz svojih redova dade toliko vrsnih lingvista

i da skupi oko sebe velik broj svjetskih stručnjaka. Niti laskam Slovacima, niti namjerno kudim Hrvate, kad kažem, da Hrvati ne bi bili ove godine sposobni skupiti suradnike, koji bi raspravljali o lingvističkim pitanjima onako, kao što su to učinili Slovaci. Ima uistinu naroda, kojima se čovjek mora diviti. Diviti se, s različnih stajališta. Tako se i sada moramo diviti Slovacima, koji su u ovako teškim svjetskim prilikama mislili i rješavali lingvistička pitanja. Slovaci su zahvatili opća pitanja o jeziku, kao i svoje dijalekte. Raspravljaju u duhu najnovijih lingvističkih teorija i s mnogo širokogrudnosti. Listajući stranice te knjige, čovjek se upućuje u sva pitanja, koja mogu zanimati Slovake. Od prvog članka o »riječima s jednim glasom«, pa do zadnjih članaka o dijalektalnim pitanjima, svugdje dolazi u obzir slovački jezik, i to veoma često živi slovački jezik, kako se danas govori i kako ga danas Slovaci osjećaju. Mnogi članci prate povijest slovačkog jezika, i to u vezi s njihovim najbližim susjedima. Govori se o izmjeničnom utjecaju njemačkog, slovačkog i madžarskog jezika, te se otkrivaju nove činjenice, koje su važne za kulturnu povijest Slovaka. Znamo naime, da su u mnogim krajevima živjeli zajedno Nijemci i Slovaci, Slovaci i Madžari. Proučavati izmjenične utjecaje u jeziku znači proučavati kulturno stanje pojedinog naroda i kulturni stupanj same simbioze. Svaki narod ima svoja zanimanja i to se odrazuje u jeziku. I veoma često, kad primamo riječi, onda primamo i nove pojmove, tehnički napredak, koji te riječi predstavljaju. Zato, kad Slovaci obrađuju pitanja o utjecaju slovačkog jezika na madžarski i njemački i obratno, onda osvjetljuju i svoju kulturnu povijest, a to mnogo znači za život svakog naroda.

Kad čitamo rasprave, koje se nalaze u »Linguistica Slovaca«, bilo one, koje su napisali sami Slovaci, bilo one, koje su im dali kao doprinos strani stručnjaci, mi dobivamo čiste pojmove o gledanju Slovaka na svoj vlastiti jezik, na jezik uopće i vidimo, kakvu važnost daju Slovaci jeziku.

Knjiga počinje iscrpnom raspravom *»Zur Frage der monophonematischen Wortgebilde«*, koju je napisao *J. M. Kořinek*. Pisac se bavi pitanjem riječi, koje se sastoje samo od jednoga sloga. Govori o slogu, o vrijednosti samoglasnika i suglasnika. Svoje teorije približava sadašnjem jeziku, pa raspravlja o današnjim samostalnim i nesamostalnim riječima. Povezuje pitanje samostalnosti i nesamostalnosti riječi s pitanjem sloga. Tako, veli pisac, ako uzmemo prijedlog »s« u vezi s imenicom: »s« pritel'om«, onda je »s« nesamostalna riječ i ne pravi sloga. Naprotiv u primjeru: »bielu s« (gdje se podrazumjeva »s smotanou« = bijelu kavu sa »šlagom«) prijedlog »s« dobiva samostalno značenje i pravi slog.

Svi oni, koji poznaju rasprave o slogu, o riječima, znat će cijeniti raspravu g. Kořineka, koja je osvijetlila pitanja »što je riječ« i »što je slog«.

Jan Blaho piše raspravu pod naslovom: *Expressivité de l'évolution linguistique.* Za razvitak jezika pisac daje najveću važnost ljudskoj volji. Govori protiv autonomizma u jeziku, t. j. da »jezik postoji sam od sebe i da upravlja čovječjim duhom«.

Raspravlja o teorijama novijih lingvističkih teoretičara: *Saussure-a, Croce-a, Bally-a* i *Grammont-a.* Ističe činjenicu, da se jezik razvija prema društvenom ambijentu, pa se jezik više mijenja, ako je nemirno povijesno razdoblje, dok su u mirnijim životnim prilikama i jezične promjene rjeđe. Istina je, da je g. *Blaho* prestrogo kritizirao neke lingviste, ali se mora priznati, da ima svoj pravac, koji dosljedno brani.

U knjizi nalazimo zanimljivu raspravu o sroku. Napisao ju je *Josef Hrabak.* Pisac veli, da se nazivi »bogat srok«, »siromašni srok« ne smiju uzimati u starom značenju, jer srok mora označivati ritmički sklad, koji određuje ritmičku skupinu. Da g. *Hrabak* tumači srok s najmodernijeg stajališta lingvistike, o tome nema sumnje. Kad znamo, da često baš loš srok »izdaje« lošeg pjesnika, i otkriva nam njegovu golotinju, onda će nam biti jasna i važnost misli, koje iznosi *Hrabak.* Jer ne valja zaboraviti, da je srok tek sporednija oznaka stiha. Stih može postojati i bez sroka, ali ne može postojati bez ritma. Zato srok mora ulaziti u ritmički sklad i činiti jedinstvo s njim, a onda samo od sebe izlazi, da će srok — koji se nalazi uvijek na kraju stiha — biti oznaka pojedine ritmičke skupine. Tako treba shvatiti i veličanstvene *Grammont*-ove teorije o stihu uopće, i njegovo posebno gledanje na ritam i srok.

U knjizi nalazimo nekoliko rasprava iz slavistike, od kojih spominjem dvije: *Versuch einer Typologie der slawischen Sprachen,* koju je napisao *A. V. Isačenko* i *N. Wan Wijk: Zu den Phonemen i-j und u-w-v, speciell in slawischen. Isačenko* dijeli slavenske jezike u dvije skupine: u konzonantsku i vokalsku. *N. Wan Wijk* govori o općim razlikama između *i-j, u-w-v,* pa zatim svoje misli primjenjuje na slavenske jezike.

L'udovit Novak piše o slovačkim i podkarpatskim narječjima u svijetlu evropske fonološke geografije. Isti pisac piše o nepoznatim njemačkim utjecajima na zapadnoslavenski, istočnoslavenski i mađarski konzonantizam. Ističe, da se stara češka diftongacija *u-au, o-uo* ne može jasno shvatiti bez njemačkog utjecaja.

Robert L. Rudolf raspravlja o utjecaju slovačkog na njemački i obratno u onim krajevima, gdje su živjeli zajedno Slovaci i Nijemci. *Frant. Sima* govori o utjecaju slovačkog jezika na mađarski, a *Jozef Szabo* piše o madžarskom utjecaju na gemerska slovačka narječja.

Premda nijesam ovdje naveo sve rasprave, koje se nalaze u »Linguistica Slovaca«, držim, da već ovo, što sam rekao, dokazuje, da su Slovaci ovom knjigom ne samo dokazali, da njeguju lingvistiku, nego su lingvistiku približili i stvarnom životu. Njihova se lingvistika ne ograničava ni na opća lingvistička pitanja, ni na posebna slovačka. Slovaci su zajedno sa stranim suradnicima pokazali, da danas taj mali narod ima veliku duhovnu elitu i da će još mnogo dati koliko na polju lingvistike, toliko i na polju opće kulture.

Petar Guberina

POSJETI STRANIH UČENJAKA

OTVORENJE NOVE AKADEMSKE GODINE ZAVODA ZA TALIJANSKU KULTURU I PREDAVANJE PROF. CARLA ANTI.

U ponedjeljak dne 28. X. 1940. svečano je otvorena nova akademska godina 1940/41. u Zavodu za talijansku kulturu. Tom je prilikom u dupkom punoj dvorani Zavoda za talijansku kulturu na Jelačićevom trgu pred velikim brojem odličnih uzvanika, najviših predstavnika naših vlasti, nauke i uopće javnoga života prof. dr. Carlo A n t i, rektor sveučilišta u Padovi, održao predavanje o temi: »Originalnost i oponašanje u rimskoj umjetnosti«.

Prof C. Anti, redovni profesor arheologije i antikne umjetnosti na sveučilištu u Padovi, poznat je po svojim važnim istraživanjima u Likiji i Pamfiliji u Maloj Aziji. Od 1928—1932. bio je na čelu talijanske arheološke misije u Egiptu, kojoj dugujemo iskopavanje Tebtynisa u Fayoumu, gdje su pronađeni mnogi važni papirosi. Najpoznatije su njegove studije o Kalamidi, Polikletu i Likiji, kao i studije o etruščanskoj i rimskoj umjetnosti.

On je od akademske godine 1932/33 rektor Kr. sveučilišta u Padovi.

Predavanje je bilo popraćeno mnogobrojnim projekcijama i saslušano je najvećom pažnjom.

U najkrupnijim crtama sažeto predavanje moglo bi se svesti na ove glavne misli:

Umjetnost carskoga Rima, koja se je razvila neposrednim kronološkim redoslijedom s onom stare Grčke, nije se mogla oteti čarima ove posljednje, koja je po svojoj moći i po svom sasvim osobitom karakteru, nebrojeno puta prijetila da će je ugušiti. Buntovna akcija grčke klasične umjetnosti bila je od velikog utjecaja i na udes rimske, to jest na ona obilježja, koja je ta umjetnost dala kasnijim vijekovima. I doista: kada je prevlađivao novo-klasični ukus, rimska umjetnost biva prezrena, a kada je triumfirao pitorički i iluzionistički ukus, svojstven zapadnjačkom svijetu, bivala je ona naprotiv tražena i uzveličavana. Spomenici, koji su značajni za carsku rimsku umjetnost zaista su antikritični u svojoj biti i antiklasični u načinu, kojim su izražavani, ali zato historijski, humani, moglo bi se kazati nježni u prvom slučaju, a iluzionistički u ovom drugom. Takav ukus je isti onaj koji je u još starijem periodu obilježio najoriginalnije manifestacije etruščanske umjetnosti, ukus dakle tipično italski, dakle isti onaj koji će kasnije stvoriti najveće i najkarakterističnije manifestacije moderne zapadnjačke umjetnosti sa Giottom, Masacciom, Michelangelom, Caravaggiom, Piazzettom, pa sve do najnovijih manifestacija slikarstva Francuske i Italije. U ovoj identičnosti i neprekidnosti ukusa između antičkog i modernog, jasno obilježenog i oprečnog ukusa onome grčke umjetnosti, leži originalnost i aktuelnost dosljedno tome najviša vrijednost figurativne umjetnosti staroga Rima.

Prof. Carlo Anti popratio je svoje predavanje nizom diapozitiva, čime ga je učinio još zanimljivijim. Počeo je od Kapitolske vučice iz godine 500 prije Krista, koja umjetnina ima sve one karakteristične forme, do tada posve nepoznate kod sličnih umjetničkih radova o životinjama u staroj Grčkoj. Prikazao je lik Bruta iz IV. vijeka prije Krista i naglasio, kako se po svemu čini, da je lik psihološki interpretator jednog historijskog individiuma. Slijedio je lik rimskog prokonzula iz II. vijeka prije Krista, odjevena na grčki način, a odmah zatim lik dostojan-

stvenog rimskog građanina u togi. Napomenuo je kako je ovaj manje naturalističan od grčkog. Slijedio je niz fotografija starinskih spomenika sa raznim karakteristikama rimskoga tipa. Predavač je pobudio veselost kod slušača, kada je govorio o karakteristikama figure, koja prikazuje jednog ugojenog Rimljanina, izvaljenog za stolom poslije obilne gozbe. S rijetkim stručnim poznavanjem objasnio je brojne plastične i tehničke karakteristike čuvenog oltara sa Campus Martiusa, a zatim je prešao na Augustovu epohu. Kip slavnoga Imperatora, zapravo je grčka kreacija, jer ga vidimo u oklopu, a ne u togi. Lik ima uopće karakteristike grčke umjetnosti. No odmah na narednom diapozitivu vidimo ga onakvim, kakvog su ga stvarali rimski umjetnici. Vidjeli smo nadalje dvije sasvim suprotne interpretacije lika Augustove supruge Lidije. Prvi je grčki više idealni tip, lik iz kojeg izbija gotovo besmrtnost, ali nam se u drugom već ukazuje smrtna žena Lidija sa svim svojim individualnim osobinama saradnice imperatora Augusta.

Predavač se poduže pozabavio razlaganjem kod narednog diapozitiva, kod najsvetijeg dokumenta historije arhitekture, Ara pacis. To je grčki tip, ali interpretiran s mnogo rimskih elemenata. Stručnim izrazima, koji su upravo zanijeli slušače, prikazao je predavač karakteristike pojedinih scena Trajanova stupa, njih u svemu oko 200, na kojima se vidi do 3.000 osoba. Svaka od njih predstavlja jednu karakteristiku za sebe.

Na koncu svoga predavanja prikazao je prof. Anti tri glave, u kojima su reasumirane tri etape umjetnosti staroga Rima. Prva je Augustova, koja prikazuje imperatora tužna izgleda, u posljednjim godinama života. To je epoha moralne ravnoteže. Drugi lik iz početka III. vijeka poslije Krista prikazuje i obilježava period nestalnosti carstva i savjesti i konačno treći doba Konstantinovo, koje prikazuje lik s nešto transcedentalna. Ove tri figure bi nam mogle dokazati, kako se stara rimska umjetnost nije nikad degenerirala.

Prof. Anti je time završio svoje interesantno predavanje i ubrao buran pljesak od prisutnih, koji su mu prilikom opraštanja još posebno čestitali.

GLASOVITI TALIJANSKI GLOTOLOG PROF. DR. MATTEO BARTOLI, jedan od najvećih lingvista ne samo u Italiji, već u današnjem svijetu boravio je nedavno u Zagrebu.

Gosp. Bartoli je podrijetlom Istranin. Rođen je u Labinu 22. IX. 1873. On je već dugi niz godina (od god. 1907.) profesor romanistike na Kr. sveučilištu u Torinu. Član je mnogih naučnih institucija i Akademija u Torinu, Modeni, Bratislavi, Bukureštu, Krakovu, Pragu, Skadru i Sofiji, a visoki naučni rad pribavio mu je mnoga odlikovanja u domovini i inostranstvu. On je glavni urednik talijanskog lingvističkog časopisa »Archivio glottologico italiano«, i sprema veliki »Atlante linguistico italiano«, te s njim u vezi uređuje časopise »Bolletino dell Atlante linguistico italiano« i »Studi albanesi«.

Gosp. Bartoli bio je đak bečke Meyer-Lübke-ove škole. Meyer-Lübke je odgojio mnoge romaniste u Italiji, Rumunjskoj, Austriji i Njemačkoj. Bartoli, izašavši iz te škole nastavio je rad na domaćim tradicijama Graziadie Ascolia, znamenitog talijanskog glotologa, rodom iz Gorice. I sada još Bartoli uređuje časopis »Archivio glotologico italiano«, osnovan po Ascoli-u.

Ovaj znameniti učenjak je na polju svojih istraživanja prekoračio ograničeni prostor romanske lingvistike i proširio je metodu svog rada i opažanja na izučavanje indo-evropskih i balkanskih jezika. Interesirali su ga balkanski jezici u odnosu prema staro-dalmatinskom, romanskom jeziku. Taj stari romansko-dalmatinski jezik se je razvio iz latinske rimske provincije Dalmacije, a govorio se je u gradovima bizantske »teme« u Dalmaciji. Kako je to bio izolirani jezik periferije, vrlo je malo podvrgnut uticajima drugih romanskih jezika i sačuvao je u najvećoj mjeri svoj arhajički oblik.

Stari dalmatinski jezik se je najdulje sačuvao na Krku. Bartoli je imao prilike da studira taj govor od Udine Burbure, posljednjeg Krčanina, koji je govorio tim jezikom. O tom je jeziku napisana prva njegova naučna studija: »Das Dalmatische«, koja je izdana u Beču 1906. Djelo je izašlo u dva sveska. Prvi je svezak posvetio A. Musafiji, Splićaninu, romanisti filološke škole i autoru najraširenije gramatike talijanskog jezika, a drugi dio svojim učiteljima Ascoli-u i Meyer-Lübke-u. Već je tim posvetama označio svoju školu i smjernice svog rada.

Njegova važnost za izučavanje ovog jezika je ogromna. On je zapravo lingvistički pronašao i okarakterizirao staro-dalmatinski jezik. Dao je fonetiku, morfologiju, sintaksu i rječnik tog jezika, te sakupio sve tekstove. spomenike i ostale podatke, koji govore o njemu.

Ovaj studij služi mu kao poticaj za daljne studiranje onih balkanskih i slavenskih jezika, koji su u vezi sa staro-dalmatinskim. Naročito ga interesira infiltracija neo-latin-

skih elemenata u dotične jezike, a specijalno u hrvatski i srpski. O tim je problemima pisao opširne studije, kao »I riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e gemaniche«, što je izašlo u Zborniku u slavu V. Jagića, u Berlinu, 1908, dok je u časopisu »Studi di filologija romana« (VIII, 1901) izašla druga važna studija »Publicazioni recenti di filologia rumena.«

Kao romantista bavi se postankom, razvitkom i glavnim karakteristikama romanskih jezika. O tom je također pisao mnoge studije. Spomenut ćemo neke od njih, kao »Ale fonti del neolatino« u »Miscellanea di studi in onore di A. Hortis« (1910), te »Caratteri fondamentali delle lingue neolatine« u »Archivio glott. ital.« XXVIII i XXIX 1936. 1937.

Najveća je njegova važnost, kao lingviste i romaniste, što je dao sistem t. zv. »area«. tj. geografska područja za pojedine jezične pojave. U tom pogledu njegov naučni rad znači daljni razvitak lingvističke geografije, što ju je osnovao Francuz Jules Gilliéron.

Lingvistička geografija je opozicija na neo-gramatiku. Neo-gramatika vjeruje u bezizuzetnost jezičnih zakona, a lingvistička geografija ističe važnost geografskog momenta i raširenost stanovitih jezičnih pojava. »Area« znači rasprostranjenost upotrebe stanovitih oblika, glasova, riječi i sintaktičkih konstrukcija. Geografska lingvistika polazeći od konfiguracije takvih area istražuje starost jezičnih inovacija. Bartoli je primjetio da se na periferijama sačuvaju uvijek najstariji jezični oblici. Na toj je osnovi dao svoju teoriju o konfiguraciji area.

Bartoli je nazvao taj geografski pravac u lingvistici neolingvistikom. Lingvističke principe tog modernog pravca u lingvistici razlaže u svojem djelu »Introduzione alla neo-lingvistica« (Geneve 1925). U zajednici s jednim drugim znamenitim talijanskim lingvistom, G. Bertoni-jem, izdaje djelo »Breviario di neo-linguistica« (Modena 1928).

Geografsku lingvističku metodu primjenio je on, ne samo na izučavanje romanske lingvistike, nego i na indoevropsku uporednu lingvistiku, pa čak i na lingvistiku koja ispituje jezike drugih jezičnih porodica, kao amerikanske jezike, bantu-jezike itd. O tom je napisao mnoga djela: »Studi sulla stratificazione dei linguaggi ario-europei« (Arch, glott. ital. XXV i XXVI 1933 i 1934) »Linguistica spaziale« i »Le razze e i popoli della Terra« (Torino 1939).

Prof. dr. Matteo Bartoli, održao je dne 5. XI. o. g. u dupkom punoj dvorani Instituta za talijansku kulturu predavanje o temi »Concordanze e discordanze fra latino e italiano«, t. j. o sličnostima i razlikama između latinskog i talijanskog jezika.

O predavanju se može dati ovaj kratki sadržaj:

U početku je postavio pitanje, o kojem se je već raspravljalo: da li je latinski jezik konzervativan ili je revolucionaran. Odmah je na to odgovorio, da je latinski u početku konzervativan, a kasnije je postao revolucionarnim jezikom. Nedavna istraživanja su potvrdila još jače činjenicu, koju su dokazivali genijalni linguisti i etnolozi: da su latinski jezik, zatim slavenska jezična skupina, pa njemačka, najkonzervativniji jezici, koje nazivamo arioevropejskim. Ova tri jezika ili jezične grupe — latinski, slavenski i germanski — jesu konzervativni u tom smislu, da u njima nema ili da su rjeđa nego u drugim ario-evropskim jezicima obnavljanja, zvana preetničkima.

Kad su Latini iz svoje nepoznate predhistorijske domovine došli na suncem obasjane obale Mediterana, latinski je jezik doživio pravu pravcatu revoluciju. Slično se dogodilo sa slavenskom i sa germanskom jezičnom skupinom.

Drukčija je međutim historija talijanskog jezika i može se kazati, da je u neku ruku suprotna onoj latinskoj. Latinski jezik započinje uzdržavanjem u snazi, a svršava osjetljivim kvarenjem, to jest latinski je siromašan na preetničkim kreacijama, a bogat postetničkim. Obratno je s talijanskim jezikom.

Predavač je najprije ukazao na ove fraze: *Oblivisci*, prije nego *oblitare*, koji je opet postojao još prije nego *dementicare*, koje su fraze sve tri potvrđene kao latinske;

aer, prije nego *aera*, isto tako latinske.

Od *dementicare* i *aera* dolaze talijanske riječi *dimenticare* i *aria*.

Stari oblici *aer* i *oblitare* i još prije *oblivisci* i još starija *obliviski* pripisuju se »klasičnoj« latinštini, a odgovarajuće alteracije *aera* i *dementicare* »vulgarnoj latinštini«.

Za potkrijepu ove teze potrebno je istaći činjenicu, da baš izvan Italije, to jest izvan središnjega kraja romanstva, nazoviklasične fraze, kao što su *aer* i *oblitare*, brojnije su nego u Italiji, a obratno, odgovarajući izrazi t. zv. vulgarne latinštine *aera* i *dementicare* brojniji su u Italiji nego u »provincijama« Carstva. Na primjer:

»Klasnični« izraz *aer* sačuvao se u španjolskom kao *aier*, u rumunjskom *aer*, u francuskom *air*, a tako *oblitare* u šponjolskom *olvidar*, u rumunjskom *uitare*, u francuskom *oublier*. Slično se dogodilo i s mno-

gim drugim riječima. Neka se još uvaži iščezavanje konzonanata na kraju riječi *meum, tuum, suum,* od čega *meu, tuu, suu,* talijanski *mio, tuo, suo.* Ti finalni konzonanti, veoma stari i veoma klasični, sačuvali su se i izvan Italije mnogo bolje nego u Italiji: francuski *mon, ton, son,* itd.

Mnogo je različitija historija alteracija, koje su nastale u pojedinim neolatinskim jezicima nakon rasapa Rimskog carstva. Takove alteracije manje su brojne i manje duboke u talijanskom nego u njemu srodnim jezicima. Na primjer talijanska riječ *fornaio* je latinskoga porijekla *furnarius,* francuski *boulanger,* španjolski *panadero,* rumunjski *brutar,* koje su novijega podrijetla. Slično tome su talijanske riječi *calzolaio, chiavistello, muratore, pialla, torchio* i tolike druge nastale od sličnih latinskih riječi: *caligarius. clustellum, murarius, plana, torcular,* a odgovarajuće riječi drugih romanskih jezika su novije, francuski *cordinnier, verrou, macon, rabot, pressoir,* španjolski *zapatero, albanil, cepillo, lagar,* rumunjski *cismar, zavor. zidar, rindea, teasc.* Te su dakle riječi sve drugo prije nego latinskog podrijetla.

U drugom dijelu svoga predavanja je prof. Bartoli govorio o uzrocima i o postanku takovih izmjena. O njima se uostalom znade kod starijih vrlo malo ili ništa, a nešto više kod novijih.

Pozabavio se je zatim pitanjem starosti i kolijevke talijanskog jezika, pitanjem, koje nipošto nije do sada definitivno riješeno, a koje će nastojati riješiti talijanski ligustički atlas, što ga sprema sam prof. Bartoli.

Kad se je rodio talijanski nacionalni jezik? Odgovor na ovo pitanje može mnogo da varira: ide se od vremena kapuanskih papira (X. vijek) sve do Danteova doba. Radi se o delikatnom pitanju, kao što je i ono ženskih godina. No ima jedna točka, u kojoj se svi možemo složiti i to: da se je francuskim jezikom počelo pisati prije nego talijanskim, pa čak i prije nego španjolskim i portugalskim, a razumije se prije nego i rumunjskim. To ne znači prvenstvo francuskog jezika i njegovu superiornost pred drugim srodnim jezicima. Naprotiv.

Predavač je dalje opširno govorio o pitanju zvučnosti talijanskog jezika, to jest zašto je on čišći i zvučniji od svih ostalih neolatinskih jezika. Tu zvonkost potkrijepio je on brojnim primjerima i izveo zaključak, da je i hrvatski jezik kao i talijanski zvučan zbog obilja vokala u njemu i da je mnogo zvučniji na primjer od njemačkog. Moglo bi se kazati, da su Talijani u velikoj svojoj većini *ekavci* i *jekavci,* gotovo kao i Hrvati.

Brojni prisutni su s osobitom pažnjom saslušali zanimljivo i mjestimično vrlo duhovito predavanje profesora Bartolia i nagradili ga burnim pljeskom.

Svojim dubokim poznavanjem naših književnih napose jezičnih pojedinosti i finesa zadivio je prof. Bartoli sve prisutne.

Prof. Bartoli se i poslije predavanja zadržao u prostorijama Zavoda za talijansku kulturu u razgovoru s pojedinim istaknutim ličnostima naših naučnih zavoda i ustanova, osvježivši pri tome svoje uspomene na boravak po dalmatinskim i primorskim gradovima i otocima, gdje je proveo najljepše dane svoje mladosti. Sjetio se ovom prilikom i mnogih naših ljudi iz onih krajeva, koji su se u stranom svijetu, napose u Italiji, odlično plasirali kao kulturni radnici.

GLASOVITI TALIJANSKI LIJEČNIK PROF. EUGENIO MORELLI, ravnatelj instituta »Carlo Forlanini« u Rimu, jednog od najvećeg instituta za liječenje tuberkuloze na svijetu, došao je u Zagreb te je u Institutu za talijansku kulturu i u Hrvatskom liječničkom zboru održao po jedno predavanje.

G. Eugenio Morelli rođen je god. 1881. u Valtellini, pohađao je sveučilište u Padovi i Firenci, gdje je god. 1905. diplomirao s najboljim uspjehom. God. 1908. bude pozvan u Paviju kao asistent Forlaninija i ostaje na toj dužnosti do god. 1913., ali god. 1910. postaje počasnim slobodnim docentom specijalne patologije. Od 1913. do 1918. zamjenjuje prof. Forlaninija u Paviji. God. 1919. je imenovan profesorom patologije na istom sveučilištu. God. 1923. dobiva najviše priznanje (riconoscimento di maturita) u natječima Sassari i Parme, a god. 1924. je pobjednik u natječaju za patologiju u Paviji, gdje ostaje do god. 1928., kada bude pozvan u Rim, da preuzme upravu Instituta Benito Mussolini (Klinika za tuberkulozu i plućne bolesti rimskog sveučilišta), koju dužnost još i danas vrši.

Za vrijeme svjetskog rata bio je na bojištu u operativnoj zoni, dobio je za hrabrost 2 srebrne kolajne i 2 ratna krsta.

Osnovao je u ono doba posebne bolnice za ranjene na prsnom košu i plućima (toracopolmonari), da ih liječi vlastitom metodom. Zastupnik u parlamentu od 1923., tehnički savjetnik Fašističkog nacionalnog instituta za zdravstvo, od 1931.—1938. nacionalni je

tajnik Liječničkog sindikata. Njegova socijalna i politička aktivnost na antituberkuloznom polju kao i sindikalna i novinarska, dobro je poznata u čitavom narodu.

Njegovo znanstveno djelo utisnuto je tako u kraticu visoke originalnosti: započevši na kemičkom polju reakcijom da otkrije sklonost i naukom o crijevnim fermentacijama razvija kasnije djelatnost na plućnom fiziomehaničkom polju, koje je ponos Forlaninijeve škole. Poznata je njegova znatna djelatnost na terapiji spontanog pneumotoraksa, na liječenju empiema, na novim aparatima za ostvarenje terapeutskog pneumotoraksa i ispiranja pleure, koji sačinjavaju praktičan osnov moderne ftisiološke terapije — napredak i znatan razvoj velikog djela svoga učitelja. Najznatnija je originalna primjena pneumotoraksa u liječenju rana prsnog koša i plućiju; uslijed ove primjene mortalitet ratnih ranjenika smanjio se od 25 na 4 posto.

Ta nauka je sabrana u vrlo istaknutoj monografiji »La cura delle ferite toracopolnomari« (Liječenje rana prsnog koša i plućiju), koja ujedno ocrtava svu ratnu kazuistiku. Ne smije se pri tome zaboraviti originalni doprinos fiziopatologiji aparata za disanje, a osobito arterijske hipertenzije.

U zadnjem desetljeću zdušno se je posvetio, sa brojnom skupinom vrijednih učenika, usavršavanju i proširenju kirurškog pneumotoraksa, kao i socijalnim problemima; frenikoeksheresi, alkoholizaciji interkostalnih nerava, torakoplastičkim djelovima sa stvaranjem kompensativne zavjese srca, elastičkim torakoplastikama, osnivanju jednog novog tipa ambulanta, sanatorija itd.

Kao izvjestitelj na brojnim znanstvenim kongresima i sastancima u Italiji i inozemstvu, potpredsjednik Italij. antituberkulozne federacije, član Višeg zdravstvenog savjeta, itd., njegovo se ime uvijek ističe ondje, gdje se traži plemenita potpora i čovjekoljublje, plemenitost duha i duhovna uzvišenost liječnika, gdje se ukazuje nužda spasavanja masa od najtežeg ljudskog bića.

Posljednjih godina održao je također u inozemstvu brojna predavanja o plućnoj fiziopatologiji i protumačio sve metode svoje Škole za liječenje plućne tuberkuloze. Prikazao je razne faze, koje je Italija postigla u borbi protiv tuberkuloze.

Time u vezi pozvala su ga sveučilišta u Parizu, Ateni, Sofiji, Koimbru, Opoortu i Lisabonu, Madridu, Budimpešti, Lausanni, itd.

Sveučilišta Sofije i Koimbra nedavno su ga imenovala doktorom »honoris causa«.

PROF. DR. FRIEDRICH BERGIUS, jedan od najvećih današnjih njemačkih kemičara i industrijalaca, boravio je u Zagrebu i dne 30. XI. 1940. održao predavanje »Revolucija sirovina«.

Friedrich Bergius rođen je 11. X. 1884. u Goldschmieden kod Breslau-a, gdje mu je otac Heinrich bio posjednik kemičke tvornice. Realnu gimnaziju svršio je na Zwingeru u Breslau-u, sveučilišne nauke polazio je u Breslau-u i Leipzigu, gdje god. 1907. promovirao s disertacijom »Absolute Schwefelsäure als Lösungsmittel«. God. 1908. bio je na sveučilištu u Berlinu suradnik prof. Nernsta, a god. 1909. na tehničkoj visokoj školi u Karlsruhe znanstveni saradnik prof. Habera. God. 1911.—1916. bio je privatni docent na tehničkoj visokoj školi u Hannoveru s habilitacijom: »Die Anwendung hoher Drucke bei chemischen Vorgängen und eine Nachbildung des Entstehunsprozesses der Steinkohle«. Od 1914.—1918. bio je član i upravitelj znanstvenog laboratorija Th. Goldschmidt AG. u Essenu, a od 1918. je ravnatelj Njemačkog društva za preradbu ugljena i drva, glavni ravnatelj njemačkog Bergius A. G. für Kohle und Erdölchemie i generalni ravnatelj Zavoda za hidrolizu drva u Heidelbergu, koji je sam osnovao, uredio i danas velikim uspjehom vodi i upravlja. Ujedno je ravnatelj sličnih društava u Gravenhage i u Londonu. Prof. dr. F. Bergius je izumitelj postupka za dobivanje tekućih ugljikovodika (benzina) iz ugljena i postupka proizvodnje šećera iz drveta.

Za svoje zasluge postao je počasni doktor phil. nat. i počasni senator sveučilišta u Heidelbergu, počasni dr. ing. u Hannoveru, Honorary Doctor of Science Harvard University, počasni član Rumunjske akademije znanosti, sekcije za kemiju, Institution of Petroleum Technologists u Londonu, Fizikalnog društva u Frankfurtu na Majni, a dobio je Liebig-medalju, Melchett-medalju, Exner-medalju i god. 1931. Nobelovu nagradu za kemiju.

Predavanje je održano u priredbi »Deutsch-Kroatische Mittelstelle der Deutschen Akademie« u zajednici s Pučkim sveučilištem i Hrv. kemijskim društvom u velikoj predavaonici nove zgrade tehničkog fakulteta u Klaićevoj ulici. Za predavanje vladalo je veliko zanimanje u svim krugovima i ono je saslušano velikom pažnjom. Dvorana je bila i više nego dupkom puna.

Prof. dr. F. Bergius je jedan od onih, koji su svojim genijalnim naučnim i pronalazačkim radom utrli put i odredili smjer razvitku moderne tehničke kemije, ne samo u Nje-

mačkoj, već i u svim drugim industrijskim zemljama.

Bergiusov rad spada u okvir oplemenjivanja sirovina. Do početka XX. stoljeća raspolagali su tehničari uglavnom sa dva izvora sirovina, i to sa rudačama i gorivima. Procesi dobivanja metala iz rudača zadovoljavali su, kako u tehničkom, tako i u ekonomskom pogledu, no to nije vrijedilo za iskorišćavanje goriva. Tu je bilo ogromnih gubitaka, ako se gorivo upotrebljavalo isključivo kao pogonski materijal, dakle za loženje kotlova i slično. Stoga se je već prije nekoliko decenija pojavila težnja za oplemenjivanjem goriva, t. j. za pretvaranjem goriva u takav materijal, koji omogućuje racionalnije iskorišćenje od prvobitnog goriva u onom stanju, kako dolazi iz prirode. Kao sirovine za oplemenjivanje dolaze u obzir razne vrste ugljena, zatim drvo, a konačno toliko važna nafta, na kojoj je izgrađena velikim dijelom savremena civilizacija.

Principijelno dade se oplemenjivanje sirovih goriva postići na razne načine.

Ovamo spada na pr. dobivanje kalcijeva karbida, koji sa vodom razvija acetilen, a acetilen služi kao izlazni materijal za najrazličitije kemijske produkte, od kojih neka budu spomenuti samo alkohol, octena kiselina i aceton.

Daljnji način oplemenjivanja goriva pretstavlja suha destilacija, na pr. drva, dakle rastvaranje drva grijanjem bez pristupa zraka. Produkti toga procesa su drvni ugljen, drvni katran, drvni ocat i gorivi plinovi. Dok drvni katran nije od prevelike važnosti, iz drvnog octa dobivamo octenu kiselinu, metilni alkohol, aceton, formaldehid itd., dakle supstancije, koje su važne kod fabrikacije umjetnih smola (bakelit i sl.), zatim kod proizvodnje lijekova, boja itd. A destilacijom kamenog ugljena dobivamo osim plina za rasvjetu i loženje još i katran, koji sadržava aromatične ugljikovodike (benzol i druge), a to su izlazne supstancije, koje su omogućile silan razvitak moderne organske kemije, u prvom redu kemije katranskih boja i kemije lijekova.

Treći način oplemenjivanja goriva, i to naročito tekućih, osniva se na t. zv. pirogenom rastvaranju tih goriva pod običnim ili povišenim tlakom (cracking). Grijanjem naime, prelaze goriva visokoga vrelišta u goriva s nižim vrelištem, u t. zv. benzine, koji su upravo zbog svoga niskog vrelišta podesni kao pogonski materijal eksplozivnih motora. Naročito grijanjem nafte pod visokim tlakom nastaju uglavnom tekućine s niskim vrelištem, dakle benzini.

Konačno imamo četvrti način oplemenjivanja goriva, t. j. hidriranje. Upravo na ovom području stekao je Bergius neprolazne zasluge za nauku i tehniku našeg vremena. God. 1913. najavio je Bergius zajedno s Billwillerom patent, koji glasi: Postupak za dobivanje tekućih ili topivih organskih spojeva iz kamenog ugljena i sličnog, obilježen time, da se ove ishodne tvari pod visokim tlakom i kod visoke temperature dovode do reakcije s vodikom.

Na ovo nekoliko riječi počima nova era u ekonomiji sirovina. Bergius je zajedno s mnogo saradnika proučio postupak ponajprije u laboratorijima teoretski, a god. 1916. podignuta je tvornica Bergin u Mannheimu, u kojoj je Bergius teoretske podatke izradio i razvio u tehničkom mjerilu. Od god. 1927. preuzela je I. G. Farbenindustrie Bergiusove patente i podigla u Leuni tvornicu, u kojoj su već god. 1930. proizvodili 100.000 tona benzina Bergin-postupkom. Zajedno sa Standard Oil Comp. podigla je I. G. još tri tvornice, koje su god. 1930. proizvodile 600.000 tona benzina iz nafte.

Bergin postupak oplemenjivanja ugljena ili nafte provodi se u cijevima iz specijalnog čelika, koje imadu visinu od oko 8 metara, a promjer im je otprilike 80 cm. Cijevi imaju plašt, kroz koji struji ugrijani (450° C) dušik, koji procesu dovodi potrebnu toplinu U cijev ulazi smjesa ugljena, teškog ulja, vodika i željeznog oksida. Potonji služi za otstranjivanje škodljivog sumpora, koji se često nalazi u ugljenu. Tim se postupkom dobiva na pr. iz 100 kg ugljene prašine 0.5 kg amonijaka, 20 kg ulja s vrelištem do 230°C, 10 kg ulja s vrelištem od 230 do 330° C i 51 kg ulja s vrelištem preko 330° C. Ovo ulje s visokim vrelištem dodaje se ugljenom prašku prije ulaska u reakcione cijevi. Nadalje nastaje još nešto vode i otprilike 20 kg plina, koji služi proizvodnji topline. Danas se međutim hidriranje provodi gotovo isključivo pomoću raznih dodataka (katalizatora), koji utječu na tok reakcije, tako, da smo kadri postići iskorišćenje u smislu potražnje na tržištu, t. j. katalizatori nam omogućuju fabrikaciju benzina, kerozina, plinskog i teškog ulja u raznim količinama, a po našoj potrebi.

Treba da spomenemo još jedno područje djelatnosti u okviru oplemenjivanja prirodnih produkata, a to je proizvodnja šećera iz drva. I taj je postupak ispitao Bergius ponajprije teoretski, a kasnije je proveden i u praksi u pokusnim stanicama.

SVEUČILIŠNE VIJESTI

STATISTIKA SVEUČILIŠNIH NASTAVNIKA I SLUŠAČA KROZ 65 GODINA. Nova akademska godina hrvatskog sveučilišta je šezdeset i šesta od otvorenja.

Prve školske godine nakon otvorenja (1874./75.) bilo je na sva tri tada postojeća fakulteta (bogoslovni, pravni i mudroslovni) ukupno 25 nastavnika i 290 slušača.

Deset školskih godina kasnije (1884./85.) zagrebačko sveučilište imalo je 43 nastavnika i 347 slušača. Za daljnjih deset godina (1894./95.) broj je nastavnika iznosio 52, a slušača 479. U novome, dvadesetome stoljeću, broj sveučilišnih nastavnika i slušača povećava se znatno brže. God. 1904./05. hrvatsko sveučilište imade ukupno 86 nastavnika i 1174 slušača. Broj nastavnika i slušača se svake godine stalno povećava do žalosne školske godine 1914./15. Doduše, broj sveučilišnih nastavnika i nadalje raste (god. 1914./15. imade ih ukupno 101), ali zato broj sveučilištaraca je naglo pao: od 1123 slušača u godini 1913./14. ostalo ih je u škol. godini 1914./15. samo 523. Svjetski rat sa svojim nemilosrdnim zahtjevima i još kobnijim posljedicama učinio je svoje!

Po svršetku svjetskoga rata broj sveučilišnih nastavnika i slušača naglo raste. Otvaraju se novi fakulteti i nove katedre, a priliv slušača je sve brojniji. God. 1924./25. zagrebačko sveučilište, koje već imade pet fakulteta (bogoslovni, pravni, filozofski, medicinski i gospodarsko-šumarski), broji 110 nastavnika i 2.746 slušača. Za daljnjih deset godina, kada je zagrebačko sveučilište bilo jedino potpuno sveučilište na Balkanu, imade svih sedam fakulteta. Školske godine 1934./35. na zagrebačkom sveučilištu djeluje 158 nastavnika (nijesu uračunati honorarni nastavnici, privatni docenti, lektori i učitelji vještina), a upisanih je 4.990 slušača. Konačno, u netom završenoj šezdeset i petoj akademskoj godini hrvatskog sveučilišta (1939./40.) zagrebačko sveučilište imade 170 nastavnika i 5.846 slušača. Od navedenoga broja nastavnika 110 su redovni profesori, 34 izvanredna i 26 sveučilišnih docenata. Od toga broja otpada na filozofski fakultet 38 nastavnika na pravni 17, bogoslovni 13, medicinski 33, veterinarski 16, tehnički 30 i poljoprivredno-šumarski fakultet 23 nastavnika.

Slušači su ovako podijeljeni: na filozofskom fakultetu sa farmaceutskim odsjekom bilo je na kraju akademske godine 1939./40. upisanih 1295 slušača, na pravnom fakultetu 1244, na bogoslovnom 304, na medicinskom 1033, na veterinarskom 339, na tehničkom 1022 i na poljoprivredno-šumarskom 609 slušača (428 gospodara i 181 šumar).

Školske godine 1898./99. bile su upisane na zagrebačkom sveučilištu 2 (dvije) studentice, i to kao izvanredni slušači, dok je u školskoj godini 1939./40. bilo upisanih 1.296 studentica, i to sve, osim jedne, kao redoviti slušači! Danas se studentice upisuju na sve fakultete (jasno osim bogoslovije), tako je na pr. na šumarskom fakultetu bilo upisanih 99 ženskih slušača, na tehničkom 63 i na veterinarskom fakultetu 2.

BROJ STUDENATA NA ZAGREBAČKOM SVEUČILIŠTU PORASTAO NA 7.000! Na sveučilište upisao se ovaj semestar rekordan broj studenata — oko 7.000. Taj je broj veći ravno za tisuću slušača nego što ih je bilo u prošlom semestru. U ljetnom ih je semestru bilo naime 5.846. No to nije sve! Na dekanatima pojedinih fakulteta leže nove molbe onih, koji još žele da se upišu na sveučilište. Tih je molba oko 150, tako da se može reći, da će sveučilište ovog zimskog semestra imati oko sedam tisaća studenata. Ne može se točno reći, zbog čega je broj studenata toliko u porastu i to ne samo na sveučilištu nego na svim ostalim visokim školama u Zagrebu (Ekonomsko-komercijalnoj, Višoj pedagoškoj, Glazbenoj, te Umjetničkoj akademiji). Jedan će od razloga biti vjerojatno taj, što đaci smatraju, da će sada, kad je stvorena banovina Hrvatska, biti intelektualcima lakše naći uposlenja. U Hrvatskoj se osjeća potreba stručnjaka na raznim područjima djelatnosti. Trebamo dobrih upravnih činovnika, agronoma, šumara, veterinara, nastavnika, tehničara, ekonomista i t. d.

Danas javnost mnogo zanima, kako je s upisom studenata Židova. U ljetnom semestru bilo ih je ukupno 239, koji su naveli da su izraelitske vjeroispovijesti. Ove godine mogu nastaviti studije svi ti Židovi, ali se u prvi semestar ne može više upisati onoliko koliko bi htjelo, nego za njih postoji numerus clausus, prema kojemu na sveučilištu može biti samo pola postotka Židova prema ostalim studentima. Na sedam tisuća smjelo bi ih dakle biti 35, odnosno ako se računaju samo đaci prvog semestra, možda svega pet. Do sada su se upisali na filozofiji 9 Židova, na farmaciji 7, na pravu 9, na medicini 14, na veterini 5, na poljoprivredno-šumarskom fakultetu 6, a na tehnici 30, dakle ukupno 80

u prvi semestar. Rektorat je obavijestio o ovom upisu Bansku vlast, te će skoro pasti odluka o tome, koji će se od ovih studenata brisati, da se ne prekorači numerus clausus.

ČETIRI ZAGREBAČKE VISOKE ŠKOLE VAN SVEUČILIŠTA IMAJU PREKO TISUĆU SLUŠAČA. Pored 7000 studenata, koliko ih se upisalo u sve fakultete hrvatskog sveučilišta, upisano je u druge zagrebačke visoke škole još preko 1000 studenata.

U Ekonomsko-komercijalnu visoku školu upisalo se do sada 756 studenata, a još će se naknadno upisati oko 40, tako da će ih ova škola imati oko 800, a to je mnogo više, nego ih je ijedne godine imala. Od toga broja 16 je Židova. U prvi semestar EKVŠ upisalo se 11 Židova.

Viša pedagoška škola u prvoj je godini upisala 87, a u drugoj 53, ukupno 140 slušača (većinom s područja banovine Hrvatske), pa je i taj broj veći nego prijašnjih godina.

U Umjetničkoj je akademiji upisano 80 studenata.

U višu školu Akademije glazbe i kazališne umjetnosti upisano je 77 slušača. Od toga je 5 Židova, ali to nisu novi slušači, nego stari, odnosno oni, koji su iz srednje škole Akademije glazbe i kazališne umjetnosti prešli u višu, a ipak ostali u istom zavodu.

UPRAVA BOTANIČKOG ZAVODA I VRTA PREDANA JE PROF. DRU IVI HORVATU. »Narodne novine« od 31. X. 1940. donose slijedeće bansko rješenje:

»Ban banovine Hrvatske donio je dne 30. listopada 1940. odluku Pov. broj 1677-II-1940., kojom je dru Vali Vouku, sveučilišnom profesoru filozofskog fakulteta i predstojniku Botaničkog zavoda i vrta oduzeta uprava spomenutog zavoda i vrta. Istom odlukom predana je uprava Botaničkog zavoda i vrta sveučilišta u Zagrebu mlađem nastavniku dru Ivi Horvatu, sveučilišnom profesoru filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu.

NAKLADNI ZAVOD BANOVINE HRVATSKE. Propisana je naredba o osnivanju nakladnog zavoda banovine Hrvatske. Novi nakladni zavod kao samostalni privredno-prosvjetni zavod Banske Vlasti bit će neposredno podređen banu, a izdavat će školske knjige, naučne knjige i časopise, djela hrvatske književnosti, omladinske časopise itd. U taj zavod uklopljena je i dosadanja Banovinska naklada školskih knjiga sa svom svojom imovinom, a prestaje rad »Naklade školskih knjiga«. Nakladni zavod potpada izravno pod Predsjednički ured Bana.

Kako će taj novi zavod imati isključivo pravo izdavanja svih odobrenih školskih knjiga u banovini Hrvatskoj, to će se postepeno likvidirati i sva dosadanja izdavanja školskih knjiga po privatnim nakladama. Tim će se sve školske edicije koncentrirati u jednom zavodu, koji će biti opsegom rada daleko najveći nakladni zavod u banovini. Već sam tako veliki zadatak ovoga zavoda naviješta njegovo ogromno poslovanje, a čista dobit tog poslovanja upotrebit će se djelomice za proširivanje rada nakladnog zavoda, a djelomice za gradnju škola i za pobijanje nepismenosti.

U buduće će biti znatno olakšano izdavanje i naučnih i zabavnih edicija. Olakšat će se izdavanje naučnih radova naših profesora i stručnjaka, od kojih mnogi — navodno, — nisu mogli štampati svoje zrele radove, a ako su ih i štampali to je bivalo s teškom mukom i u manjim nakladama, a da i ne govorimo o poteškoćama, na koje su nailazili naši književnici u izdavanju svojih djela, jer su bili često puta predani na milost i nemilost nakladnika.

Problem naklade školskih knjiga napokon je riješen na način, koji je upravo odličan. Naklada je postavljena iz temelja na novu osnovu, stvarno je ustanovljena jedna nova institucija, koja je po svojoj strukturi savršeno savremena u pogledu svoje funkcije u praksi. Proveden je princip elastičnosti, ekspeditivnosti i samostalnosti nove institucije i problem školske knjige u banovini Hrvatskoj riješen je na način, u koji će se sigurno ugledati i ostali krajevi države, dođu li u priliku, da ustanovljuju svoje naklade. Riješena spona birokratizma, ta ustanova bit će u mogućnosti da u razmjerno kratko vrijeme oslobodi naše školstvo onog kaosa, u kojem je ono bilo do sada s obzirom na školske udžbenike. Trebalo je doista duboko zarezati u taj problem, trebalo je preći preko svih palijativnih mjera, koje su poduzimane otkako je banovina ustanovljena i stvoriti nešto novo. Od ovakve Naklade možemo očekivati mnogo i ona će vjerojatno mnogo i dati. Uz samo izdavanje školskih knjiga moći će se u toj instituciji i oko nje razviti djelatnost, koja će značiti mnogo u našoj literaturi uopće i razviti jedan kulturni program, koji će sigurno biti skoro objavljen.

Naredba o osnivanju nakladnog zavoda Banovine Hrvatske objavljena je u Narodnim novinama br. 262 od 16. XI. 1940., a glasi:

Član 1. — Osniva se Nakladni zavod banovine Hrvatske sa sjedištem u Zagrebu, kao

samostalni privredno-prosvjetni zavod Banske Vlasti (član 10. naredbe o unutarnjem uređenju Banske Vlasti).

Član 2. — Zadaća je Nakladnog zavoda da izdaje: 1. školske knjige za sve vrste škola; 2. stručne i naučne knjige i časopise; 3. knjige i časopise za opću prosvjetu naroda i za promicanje narodnog napretka u svim granama njegova života i rada; 4. djela hrvatskih književnika iz područja lijepe književnosti; 5. knjige i časopise za omladinu u svrhu što boljeg odgoja omladine u narodnom i moralnom duhu; 6. publikacije potrebne za olakšanje javne službe; 7. sve vrste tiskanica i školskog pribora za potrebu u školama i uredima; 8. školska učila i sva nastavna sredstva za što bolje odvijanje rada u školama i naučnim zavodima.

Po potrebi nakladni zavod bavit će se i drugim knjižarskim i nakladničkim poslovima.

Nakladni zavod imade isključivo pravo izdavanja odobrenih školskih knjiga za narodne, srednje, stručne i njima slične škole.

Član 3. — Na čelu Zavoda stoji ravnatelj, kojega imenuje ban i koji je neposredno podređen banu. Nadzor nad ispravnim novčanim poslovanjem vrši odjel za financijalne poslove, a ostali nadzor organi, koje odredi ban.

Posebnim pravilnikom propisat će se organizacija i poslovanje nakladnog zavoda.

Član 4. — Čista dobit nakladnog zavoda ima se upotrebiti po odredbi Bana: 1. za proširivanje rada zavoda i omogućivanje što lakšeg izvršavanja i njegova zadatka u smislu člana 2. ove Naredbe; 2. za stvaranje prometnog kapitala i rezervnog fonda zavoda; 3. za podizanje novih škola u banovini Hrvatskoj; 4. za unapređivanje pismenosti hrvatskog naroda; 5. za podupiranje rada prosvjetnih i kulturnih institucija banovine Hrvatske; 6. za potpomaganje školskih i pučkih knjižnica i čitaonica u banovini Hrvatskoj; 7. za podijeljivanje stipendije u svrhu izučavanja grafičke, knjižarske i nakladničke struke u inozemstvu.

Član 5. — Naklada školskih knjiga i tiskanica banovine Hrvatske u Zagrebu prelazi sa svom svojom imovinom u Nakladni zavod banovine Hrvatske. Preuzimanje dosadanjih činovnika i službenika Naklade školskih knjiga i tiskanica riješit će se posebnom odlukom Bana.

Član 6. — Posebnim rješenjima likvidirat će se dosadanja izdavanja odobrenih školskih knjiga iz poslj. st. čl. 2. ove naredbe u privatnim nakladama.

Član 7. Ova naredba stupa na snagu danom objave u »Narodnim Novinama« i tim danom prestaje u cijelosti važiti naredba od 11. VI. 1906. br. 22802/1905. o ustrojstvu Kr. hrv. slav. zemaljske naklade školskih knjiga i tiskanica sa naputkom.

Naredbom br. 34154-Pr-1940 od 3. XII. 1940. naređeno je, da se Nakladni zavod stavlja pod Predsjednički ured Bana banovine Hrvatske, koji će vršiti nadzor nad organizacijom i poslovanjem Nakladnog zavoda i to u pitanju ispravnog novčanog poslovanja u sporazumu s Odjelom za financije. O službenicima zavoda ban će odlučivati na prijedlog Predsjedničkog ureda.

IZ REZOLUCIJE ZAGREBAČKE ODVJETNIČKE KOMORE. Na godišnjoj skupštini Odvjetničke komore u Zagrebu jednoglasno je prihvaćena opsežnija rezolucija, u kojoj se — među ostalim — kaže: »Skupština smatra, da je u interesu diplomiranih pravnika ako ih prije izbora zvanja upozori na pretrpanost i sve veću neuposlenost odvjetničkog staleža, koji zbog ovih, a i drugih razloga, sve više gubi mogućnost da održi pristojan standard života«.

NOVI ASISTENT NA POLJOPRIVREDNO-ŠUMARSKOM FAKULTETU. Ing. Petar Bukovac imenovan je asistentom na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu našeg sveučilišta. Diplomirao je u Zagrebu god. 1936. Iza završetka studija istraživao je na institutu prof. Gračanina hercegovačka tla (crvenice). Na ova istraživanja nadovezao je ispitivanje kemijskog sastava hercegovačkih duhana, da bi se moglo vidjeti kakav i koliki uticaj imaju svojstva tla na kvalitet duhana.

ŠUMARSKI FAKULTET U SARAJEVU? U 1. broju ovoga godišta našega časopisa izvijestili smo, da je ministar prosvjete propisao uredbu o osnivanju poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Sarajevu kao zasebnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Mi smo pak, u vezi s tom Uredbom, izrazili zadovoljstvo da naše Sarajevo dobije poljoprivredno-šumarski fakultet, ali smo ujedno izrazili nezadovoljstvo što beogradski Univerzitet, nakon Skoplja i Subotice, proširuje svoju djelatnost i na Sarajevo (dakle, na drugi hrvatski grad). U vezi pak s napomenutom Uredbom zamolili su nas naši čitaoci iz Sarajeva da objavimo slijedeći sastavak:

Iako su prošla 2 puna mjeseca od početka predavanja na svim sveučilištima u Jugoslaviji, šumarski fakultet u Sarajevu još nije započeo djelovanje. Što je najgore u cijeloj ovoj stvari, nitko ništa ne zna kada će i da

li će uopće ovaj fakultet započeti radom Prema Uredbi šumarski fakultet u Sarajevu trebao se je otvoriti početkom ove školske godine. Pred početak školske godine izvršene su stanovite predradnje za otvaranje fakulteta, a što je najglavnije, obavljen je i upis studenata. I kada u određenom roku fakultet nije otvoren, reklo se je, da se traži pogodna zgrada, gdje bi se privremeno održavala predavanja, dok kasnije zavod eventualno dobije svoju podesnu zgradu. Međutim sada je sve zaspalo, kao da nikada nije donešena Uredba o otvaranju fakulteta. Niti se što govori o zgradi, a niti pozvani pokazuju ma kakav znak aktivnosti, po čemu bi naša javnost stekla uvjerenje, da će ovaj zavod, makar i nešto kasnije, započeti djelovanjem. Sve je na mrtvoj točki. Naprosto više se ništa i ne govori o sarajevskom šumarskom fakultetu, kao da su ga jesenske poplave izbrisale s lica zemlje. Oko 120 studenata upisanih u prvi semestar strpljivo čekaju u neizvjesnosti, te ne znaju hoće li uopće dočekati dan da šumarski fakultet proradi. S njima zajedno čeka i cijela naša javnost uljuljana u jedno lijepo obećanje.

Po uredbi o ustrojstvu šumarskog fakulteta u Sarajevu on spada u sastav beogradskog sveučilišta, odnosno poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zemunu. Dekanat zemunskog fakulteta imao je dužnost da se brine za organizaciju i početak djelovanja novoosnovanog zavoda u glavnom gradu Bosne. Od čitavog organizacionog posla, koji je trebalo izvršiti, do danas je samo obavljen upis studenata. Sve je drugo zapelo. Kraj ovakovog stanja stvari *u našoj se javnosti čuje zahtjev, da mjerodavni prepuste organizaciju šumarskog fakulteta zagrebačkom poljoprivredno-šumarskom fakultetu,* jer se s mnogo opravdanja vjeruje, da bi u tom slučaju krenula cijela stvar u bržem tempu naprijed.

NOVI SVEUČILIŠNI PROFESORI. Imenovani su:

Dr. Zlatko Herkov, gradski senator i predstojnik Gradskog financijalnog odjela, dosadašnji privatni docent finansijskog prava, honorarni nastavnik financijalne znanosti te financijalne i ekonomske politike na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi, izdavač i urednik mjesečnika »Financijski arhiv« — izvanrednim profesorom financijskoga prava na pravnom fakultetu;

Dr. Zdravko Lorković, dosadašnji asistent medicinskoga fakulteta — izvanrednim profesorom biologije na veterinarskom fakultetu;

Dr. fil. ing. stroj. Jaroslav Havliček, dosadašnji honorarni profesor za nauku o parnim kotlovima — redovnim kontraktualnim profesorom stočarstva za inžinjere rudarstva i za nauku o parnim kotlovima na tehničkom fakultetu.

PROF. DR. STJEPAN RATKOVIĆ, redovni profesor Visoke pedagoške škole imenovan je rektorom ove škole, kao nasljednik nedavno umirovljenoga osnivača i prvog rektora, prof. dra Stjepana Bosanca.

NEMIRI NA SVEUČILIŠTU. Povodom studentskih nemira od 28. XI. sveučilište je neprestano zatvarano do 8. XII. 1940. Policija je zaposjela glavnu zgradu. Rektor prof. dr. Stjepan Ivšić, u vezi s time, posjetio je Bansku Vlast i zatražio da se policija ukloni, a dne 7. XII. 1940. uputio je studentima ovaj proglas:

»U povodu posljednjeg teškoga disciplinskoga istupa, koji se 4. o. mj. dogodio na Tehničkom fakultetu, gdje su dvojica Vaših drugova bila surovo napadnuta i izranjena od jedne oboružane grupe, zaključio je Senat, da Vam svima uputim javan apel radi smirenja. Izvršujući taj zaključak, ja Vas sa cijelim Senatom pozivam, da kao slušači Sveučilišta, t. j. kao visoko obrazovani mladići, ne smetnete nikada s uma, da se razlike u mišljenju i uvjerenju ne mogu nigdje, a najmanje na sveučilišnom tlu, uklanjati oružjem ili oruđem. Koliko god te razlike bile velike, one među Vama ne smiju prekinuti drugarsku snošljivost, kako su je prekinule za posljednjih nemira i nereda, zbog kojih je i došlo do zatvaranja Sveučilišta. Svakim izvanrednim zatvaranjem, a eventualnim zatvaranjem na dulje vrijeme, ako se neredi ponove, mogao bi Vaš studij stradati i gubitkom kojega semestra. Zbog ponovljenih nereda mogli biste izgubiti i sve pogodnosti u hrani i stanovanju. Ja Vas zato sve molim i pozivam, da među sobom širite duh pomirljivosti i da nastojite, da osjetite, da ste svi članovi jedne zadruge, koja se zove hrvatsko Sveučilište, koje je hrvatski narod podigao velikim žrtvama i na koje sada daje velike svote. Klonite se zato svega, što njegovo ponovno otvaranje otežava, a kada Vam bude opet otvoreno, prionite prije svega studiju, koji ste izabrali.

Očekujem, da ćete ovaj naš očinski poziv poslušati.«

Predavanja su nastavljena u redu dne 8. XII. osim u glavnoj zgradi, gdje su nastavljena tek po odlasku redarstvene straže.

SA STRANIH SVEUČILIŠTA

ŽELJA DA SE PRAVNI FAKULTET IZ SUBOTICE PRENESE U NOVI SAD. Udruženje pravnika u Novom Sadu održalo je godišnju skupštinu, na kojoj je jednoglasno zaključeno, da se nastavi akcija za prenos pravnog fakulteta iz Subotice u Novi Sad. Za predsjednika toga društva izabran je Jovan Panjaković, predsjednik kasacionog suda.

PRIJEDLOG DA SE PRODULJI STUDIJ PRAVA NA SVEUČILIŠTU U BRATISLAVI. Slovački ministar prosvjete Jozef Slivak predao je slovačkom saboru prijedlog zakona, da se studij prava na slovačkom sveučilištu u Bratislavi produži s dosadašnjih 8 na 9 semestara.

OPET SEMESTRI U NJEMAČKOJ. Od početka rata moglo se u Njemačkoj studirati u trimestrima, što je olakšavalo i ubrzalo absolviranje (vidi AMC II, 5, 167, 1940). Sada će se opet urediti semestri. U svome govoru pred studentima sveučilišta u Kielu kazao je ministar za prosvjetu njemačkoga Reicha dr. Rust, da će poslije rješenja raznih zadataka, koji su za njemačka sveučilišta nastali uslijed neslućenog razvitka njemačke državne zajednice, počam od travnja 1941. studij opet biti podijeljen na normalne semestre. Prije svega posvetit će se pažnja pitanju primanja studenata na sveučilišta i visoke škole bez obzira na njihova materijalna sredstva. To će se naročito izvršiti sniženjem sveučilišnih pristojbi, čime će se stvoriti olakšanje za siromašne studente, a ujedno će se načiniti velika osnova za dalnju izgradnju sveučilišnih katedra, čime će započeti sasvim nov život na njemačkim sveučilištima.

RADIO KAO NAUKA NA NJEMAČKIM SVEUČILIŠTIMA. Najnovija grana njemačke nauke zanima se sada sa radiom i njegovim uticajem na javni život. Već nekoliko semestara postoji na sveučilištu u Freiburgu jedan institut za »radio nauku«, a jedan drugi osniva se sada na berlinskom sveučilištu. Isto je to tako bilo prije petnaest godina i sa žurnalistikom, kada je ona osvojila sebi mjesto na sveučilištu. Tako i ova najmlađa nauka krči sada sebi put. Osjeća se potreba da se nove životne forme i važna sredstva savremenoga života naučno ispitaju. Freiburški institut pod vodstvom profesora Rödemayera obrađuje sada u ovom zimskom semestru pitanje o tehnici radia i televizije. Predavanja i vježbe će držati sve sami odabrani stručnjaci. Dr. Wagenführ upravnik berlinskog instituta obrazložio je u svom nastupnom govoru svrhe i zadatke ove nove nauke: treba da se stvori historija i kulturna historija radia, svijet treba da upozna razvoj radia, programske analize i objašnjavanja o biću samog radia.

Naravno, da će se i na televiziju obraćati velika pažnja, pošto u Njemačkoj već pet godina imaju redovite televizijske prenose i postoji već jedan stalni program.

STRANI STUDENTI NA NJEMAČKIM VISOKIM ŠKOLAMA. Posjet stranih studenata na njemačkim visokim školama danas je — kako ističe agencija Europa Service — opet tako velik kao prije rata. Svakim semestrom raste i broj inozemaca, koji se upisuju na njemačke visoke škole. Prema jednoj statistici ureda za vođenje studenata Reicha, dosada se je više od 3300 inozemnih studenata i studentica upisalo na njemačka sveučilišta, visoke tehničke škole i akademije. Ništa manje nego 65 država svijeta poslalo je svoju studentsku omladinu na studije u Njemačku.

Najviše su zastupane sa svojim studentima na njemačkim sveučilištima, naravno prema stanju ravnoteže u Evropi, države Jugoistoka. Da je mali, ali obrazovan bugarski narod dao ništa manje nego 825 dozvola ove ratne zime studentima i studenticama za učenje u velikom njemačkom Reichu, ta činjenica se osniva svakako na dugogodišnjem prijateljstvu baš među akademskom omladinom obih naroda.

Iz Rumunjske studira preko 300 mladih ljudi na njemačkim visokim školama, iz Jugoslavije preko 170, iz Madžarske preko 120 studenata. Grčka predstavlja s preko 100 studenata i studentica, koji su posjećivali njemačke znanstvene ustanove znatan faktor inozemnog naviranja na njemačka sveučilišta.

Jasno je, da i fašistička Italija šalje znatan broj studenata na njemačke visoke škole, a isto je tako i Daleki istok poslao deputaciju svojih studenata. Unatoč rata studira preko 100 Kineza i gotovo 50 Japanaca na njemačkim sveučilištima.

Što se tiče izbora studija inozemnih studenata, to se na prvom mjestu mora spomenuti tehniku. Više od 60 posto svih inozemnih studenata upisalo se na njemačke tehničke visoke škole i trude se da steknu naobrazbu kao inžinjeri, arhitekti, graditelji strojeva, fizičari ili kemičari i da se snab-

djeveni s najboljim znanjem opet vrate u domovinu. Na drugo mjesto dolaze medicinske znanosti, opća medicina, zubarstvo, veterinarska medicina kao i posebna izobrazba ženskih liječnika, kirurga, te očnih i ušnih liječnika. Sva ostala zanimanja se dijele na mnoge znanstvene odjele njemačkih visokih škola.

VISOKE ČINOVNIČKE ŠKOLE U NJEMAČKOJ. Teškoće pri ekspeditivnosti državnih upravnih ustanova koje su se stale osjećati u novije doba u Njemačkoj nisu još uvijek uklonjene, usprkos savršene uprave, koja postoji u Njemačkoj i pored sve uzorne discipline, kojom se odlikuju njemački javni namještenici.

Te se poteškoće najviše opažaju na granicama između stare Njemačke i bivše Austrije. Mjerodavni faktori došli su na temelju toga, do uvjerenja, da valja na obim teritorijima uvesti jedinstvenu upravu na polju pravnih propisa te jedinstvene upravne metode za činovnički kader, koji obavlja administrativne poslove.

Da se ti nedostaci i manjkavosti, što bolje uklone, uvela je Njemačka na svome teritoriju, a sada ih uvađa i na teritoriju bivše Austrije — takozvane »Upravne akademije«. Temeljna zadaća tih »Upravnih akademija« sastoji se u trajnome odgajanju njemačkog činovništva i sistematskome proširivanju njihova strukovnog znanja i spreme.

Polazeći sa stajališta, da je — u današnjim brzim vremenima i burnim naprezanjima na svim područjima tekućeg života — nužno i koristonosno voditi brigu oko što šireg obrazovanja današnjeg činovničkog kadera u Njemačkoj, državna njemačka vlast posvećuje osobitu pažnju oko organiziranja spomenutih »Upravnih akademija«.

PRVI NJEMAČKO-TALIJANSKI KONGRES VISOKOŠKOLACA. Na inicijativu talijanskih studentskih organizacija otvoren je u Bologni prvi njemačko-talijanski kongres visokoškolaca. Kongres se održaje u sveučilišnoj auli u Bologni — tom najstarijem sveučilištu Europe. (Stoga ima bolonjsko sveučilište naziv »Alma mater studiorum«). Njemačke studente na tome kongresu predvodi Dr. N. Prinzig, koji je ujedno donio pozdrave njemačke studentske organizacije.

SVEUČILIŠTE U REYKJAVIKU. U Reykjaviku na Islandu postoji sveučilište, koje je nedavno proslavilo 29 godina od svojega osnivanja otvorenjem nove sveučilišne zgrade koja je sazidana prihodom od lutrije, koju je država ovlastila. Otvorenju je prisustvovao i engleski poslanik, koji je održao govor na latinskom jeziku te donio spomenice sveučilišta u Cambridgeu i Leedsu. Sveučilište u Reykjaviku primilo je i više pozdravnih brzojava, tako od sveučilišta u Oxfordu, Londonu, Dublinu u Irskoj, Yali u Americi, Abu u Finskoj i dr.

SVEUČILIŠTA ZA INTERNIRCE U ŠVICARSKOJ. Svaki rat donosi sa sobom mnogo nevolja za sve one, koji se nalaze u blizini ratnog područja. Ovaj je rat po svojoj brzini i širokom prostoru, na kojem se odvija, zadao čovječanstvu više nevolja nego možda ikoji rat do sada u povijesti. U takvim se teškim časovima također pojačava ljudska plemenitost, koja nastoji ublažiti nevolje drugih. Posebno mjesto u tom pogledu zauzima Švicarska. Nešto zbog toga, što se nalazi na granicama triju velikih država, koje su sudjelovale, odnosno još sudjeluju u ovom ratu, a nešto i zbog toga što je osjećaj solidarnosti među narodima u Švicarskoj oduvijek bio jako razvijen. U Švicarskoj je tako sada učinjeno zanimljivo dobro djelo u korist ratnih žrtava. Tamo postoji Savezni komesarijat sa internacije, koji se brine o životu i radu interniranih vojnika na švicarskom teritoriju. Među tim interniranim vojnicima ima također i mnogo sveučilištaraca. Nitko ne može za sada znati, kako će još dugo rat potrajati. Da to vrijeme internirci ne izgube, organizirano je šest logora za sveučilištarce, koji će u tim logorima moći slušati predavanja iz svoje struke i postići potrebne diplome.

Jedan od njih se nalazi u staroj opatiji Hauterive, a primio je oko 50 studenata teologije. Katoličko sveučilište u Fribourgu (glavni grad istoimenog kantona u zapadnoj Švicarskoj) organizirat će u Hauterive-u sva potrebna predavanja za bogoslovski studij. Bit će to potpuni bogoslovski fakultet.

Prigodom otvorenja ovog teološkog fakulteta održali su značajne govore papinski nuncij Msgr Bernardini, švicarski ministar prosvjete Piller, Abbé Gremaud, poznati duhovnik međunarodnog društva kat. studenata »Pax Romana«, rektor magnificus fribourškog sveučilišta Pater Rohner i drugi.

Ministar Piller je naglasio, da je Fribourg sa svojim sveučilištem tvrđava kršćanstva i istine.

Istovremno otvoren je sličan logor za pravnike i folozofe u mjestu Grangeneuve.

Winterthur je određen kao vojničko sveučilište za internirane studente iz poljske vojske, koji su u slomu Francuske uzmakli na švicarsko tlo. Visokoškolski tabor u Win-

terthuru primit će 230 interniranih. Kao učitelji i docenti djeluju u prvom redu internirani profesori i učenjaci. Uz to je sveučilište u Zürichu i savezna tehnička visoka škola obećala svoju djelotvornu pomoć i suradnju, isto tako visoka trgovačka škola St. Gallen. Internirani, koji su već završili svoje studije, bit će zaposleni kao asistenti i instruktori. Oni, koji se javljaju da budu primljeni u taj tabor, bili su podvrgnuti oštru ispitu, kojim se tražilo da li pružaju jamstvo što se tiče njihovih duhovnih sposobnosti, volje za rad i karaktera.

»Sveučilište Winterthur« bilo je otvoreno 31. listopada u kući crkvene općine.

Ova originalna i uistinu kršćanska inicijativa švicarskih sveučilišta i švicarskih vojnih vlasti služi na čast švicarskom narodu.

KATOLIČKA SVEUČILIŠTA U SVIJETU. Ovdje donosimo izvadak iz popisa katoličkih sveučilišta u svijetu. Nisu navedene mnogobrojne Teologije i Visoke Bogoslovske škole. Niže navedena sveučilišta su svjetovnog karaktera, ali se na njima predaje u katoličkom duhu.

1. Angers — Francuska
2. Beirut — Sirija
3. Lille — Francuska
4. Louvain — Belgija
5. Lublin — Poljska
6. Lyon — Francuska
7. Manilla — Filipini
8. Milano — Italija
9. Montreal — Kanada
10. Nümegen — Holandija
11. Ottava — Kanada
12. Peking — Kina
13. Paris — Francuska
14. Quebec — Kanada
15. Santiago del Chile — Chile
16. Šangaj — Kina
17. Tokio — Japan
18. Toulouse — Francuska
19. Washington — U. S. A.

Sva navedena sveučilišta imaju po nekoliko fakulteta. Sveučilište u Parisu, osnovano god. 1875. ima slijedeće fakultete: teologije, kanonskog prava, filozofije, prava, znanosti i književnosti, školu za istočne jezike, institut za socijalne nauke, visoku školu ekonomskih i socijalnih nauka i Gregorijanski muzički institut.

Prema navedenom popisu, od katoličkih zemalja najviše katoličkih sveučilišta ima Francuska (5), zatim slijede Kanada (3), Kina (2), a ostale navedene zemlje imaju po jedno katoličko sveučilište. O katoličkim visokim školama u U. S. A. pisao je u našem glasniku prof. dr. E. Miloslavić.

PAPINSKO SVEUČILIŠTE U SALAMANCI. 8. studenoga 1940. svečano je otvoreno u Salamanci papinsko sveučilište u prisutnosti španjolskog ministra prosvjete i većeg broja nadbiskupa i biskupa. U brzojavu, koji je upućen generalu Francu, kaže se, da se novo papinsko sveučilište smatra nastavkom starog nacionalnog španjolskog sveučilišta u Salamanci, koje je uvijek bilo stvaralački rasadnik najvećih španjolskih duhovnih dobara. Papinsko će sveučilište — tvrde — isključivo služiti interesima velike španjolske domovine.

SVEUČILIŠTE U VALLADOLIDU, koje je za vrijeme španjolskog građanskog rata bilo uništeno požarom, sada je obnovljeno i svečano otvoreno u prisutnosti generala Franca te svjetovnih i crkvenih dostojanstvenika.

KATOLIČKO SVEUČILIŠTE U MILANU izdalo je ove godine, prigodom 1600 godišnjice rođenja sv. Ambrozija veliki svezak, u kojemu su sabrani radovi najpoznatijih patrističkih stručnjaka o sv. Ambroziju.

SVEUČILIŠTE U PARIZU opet je otvorilo svoja vrata. Neki fakulteti, kao na pr. medicinski, nisu se ni zatvarali od dana njemačke okupacije francuskoga glavnog grada. Svi laboratoriji farmaceutskog fakulteta normalno rade. Za sve ovo valja zahvaliti — tvrde — rektoru pariškog sveučilišta Roussy-u. (Kako je poznato, pariška Sorbonna osnovana je bila god. 1253).

»DIE ENTWICKLUNG DER INDUSTRIE IM SERBISCHEN VOLK (1815—1939)« je natpis doktorske disertacije Ljubiše I. Protića na filozofskom fakultetu u Beču. Pisac je na 78 stranica obradio pitanje o postanku i razvitku industrije u Srbiji za vrijeme kneza Miloša. U toj se disertaciji daje pregled domaćeg srpskog obrta, zatim stanje tadanjih seoskih mlinova (plovnih i ručnih), pregled postojećih seoskih klaonica (kozara, derionica), mjesta u kojima su se izrađivale lojane svijeće i sapun i dr. U drugim poglavljima svoje knjige pisac je obradio »industriju octa, crvenog voska, potaše, baruta, salitre, prerade kreča, pečenja cigalja i dr.«.

STUDENTI SVEUČILIŠTA u Carigradu počeli su sakupljivanjem priloga za nabavu jednog aviona, koji će nositi ime »Kultura«. Ovaj avion bit će darovan turskom zrakoplovnom društvu.

IZ UREDNIŠTVA

SVEUČILIŠNI SENAT je izaslao u Upravni odbor Hrvatskog sveučilišnog društva, u smislu § 8, al. 4. društvenih pravila prof. dr. tehničkih znanosti i ing. strojarstva Franju Bošnjakovića, dekana Tehničkog fakulteta, redovnog profesora za enciklopediju strojarstva i teoriju parnih strojeva, predstojnika zavoda za tehniku hlađenja, člana Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, i prof. dr. vet. med. Andriju Hupbauera, prodekana veterinarskog fakulteta, redovnog profesora nauke o zarazama, predstojnika zavoda i klinike za zarazne bolesti te zavoda za mikrobiologiju i higijenu. Ovaj je izbor u redovima članova Hrv. sveučilišnog društva i u upravnom odboru naišao na srdačno odobravanje.

DRUŠTVENI GLASNIK šalje se prema zaključku upravnog odbora o reorganizaciji glasnika od 4. lipnja 1940. i uz odobrenje društvenoga vijeća svim redovnim članovima društva i svim utemeljiteljima, osnivačima i dobrotvorima. Glasnik se ne šalje podupirajućim prinosnicima. Osim toga se glasnik šalje svim pretplatnicima, a izuzetno ove godine i svim sveučilišnim profesorima i docentima (na ogled), u koliko ga ne dobivaju već kao redovni članovi društva ili pretplatnici, pa ih molimo, da se začlane u društvo, u koliko već to nisu prije učinili. Studentima se glasnik šalje uz studentsku popusnu pretplatu. Istodobno šalje se glasnik svim uredništvima viđenijih novina i časopisa (na zamjenu), pa uredništva ovih časopisa molimo, da nam svoje edicije šalju isto tako na zamjenu. Povrh toga se glasnik šalje svim viđenijim građanima, političarima i učenjacima, koji su do sada našem glasniku obraćali svoju pažnju.

Umoljavaju se svi, koji po prednjem zaključku imaju pravo da primaju glasnik, a ne primaju ga redovno, da odmah o tom obavijeste upravu glasnika (Rektorat sveučilišta, Trg kralja Aleksandra 14, prizemlje lijevo, telefon 89-82), a tko možda pomutnjom prima po dva primjerka, umoljava se, da jednu pošiljku vrati.

Glasnik izlazi točno svakog 1. u mjesecu, pa se odmah iza toga roka primaju reklamacije u upravi.

Gg. članovi i pretplatnici, koji imaju brojeve 1—3 od I., II. i III. godišta, a ne trebaju ih, umoljavaju se, da ih ustupe upravi.

BIBLIOGRAFIJA KNJIŽEVNIH RADOVA članova Medicinskog fakulteta u Zagrebu od početka škol. god. 1933./34. do konca škol. god. 1938./39. (Sastavio dr. Vladimir Bazala) dobije se u tajništvu Hrvatskog sveučilišnog društva, Rektorat sveučilišta, Trg Kralja Aleksandra br. 14. prizemlje lijevo uz nabavnu cijenu od Din 50.—.

GALERIJA ZABORAVLJENIH. (MAVRO FARKAŠ). Na poziv čitateljima, da nam jave podatke o Mavri Farkašu, ako tko o njemu što znade, javio se zagrebački odvjetnik dr. Robert Farkaš, unuk pok Mavre i dao nam ove podatke, na kojima mu srdačno zahvaljujemo:

Mavro Farkaš živio je u Krapini, gdje je već god. 1846. kao sapunarski obrtnik primljen u obrtnički ceh i dobio majstorsku diplomu (Meisterbrief). Obrt je vodio s jedincem sinom Vatroslavom, te je imao tvornicu sapuna, ali i razgranjenu trgovinu zemaljskim proizvodima, te se bavio eksportom domaćih proizvoda. Bio je ugledni građanin i zastupnik u gradskom zastupstvu te obnašao razne časti u javnim životu Krapine.

Bio je vrli rodoljub i poznati podupiratelj sirotinje, osnivač raznih karitativnih i filantropskih ustanova u Krapini, kao: gradske ubožnice, obrtne zadruge za nemoćne obrtnike, društva za podupiranje siromašne i školske djece, podružnice Crvenoga Križa i t. d. Naročito je podupirao oskudne i siromašne đake, koji su studirali izvan svoga rodnog mjesta.

Kod osnutka Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, kad se vidjelo, da ne će doći do osnivanja medicinskoga fakulteta, on je — cijeneći baš medicinsku znanost, — darovao oveću svotu u svrhu, da se taj iznos s kamatima upotrijebi kao potpora za prvog vrijednog doktoranda na medicinskom fakultetu hrvatskog sveučilišta, kad se ovaj bude osnovao i počeo podijeljivati čast doktorata. Prema tome to je jedna od prvih zaklada za medicinski fakultet, kakovih je kasnije bilo sve više.

Po zamisli plemenitog darovatelja imala je darovana svota pri isplati reprezentirati lijepi iznos, ali uslijed kasnije nastalih prilika i nabave drž. papira, koji su kasnije postali bezvrijedni, nije taj dar — žalibože — onako poslužio, kako si ga je darovatelj zamislio.

Mavro Farkaš umro je god. 1887. u Krapini i ondje je sahranjen.